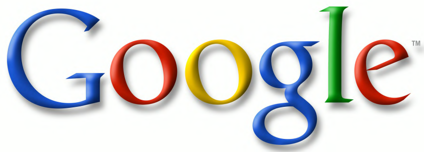

Google

Minder og oplevelser

Morten Pontoppidan

Berkeley
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
Berkeley

MORTEN PONTOPPIDAN

MINDER OG OPLEVELSER

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
MCMXXII

MINDER OG OPLEVELSER

MORTEN PONTOPPIDAN

EN DANSK PRÆST. Studie over *Peter Rørdam*. (1898) 2. Oplag. 1898.
ALDRIG FORTVIVLE! Opmuntringsord paa Søndage og Hverdage. (1899). 5. Oplag. 1912.
FOLKEKRISTENDOM. Et Stridsskrift mod Pastor *J. Friis Hansen*. 1901.
ODYSSEVS' REJSER OG EVENTYR, saaledes som jeg har fortalt dem for mine Børn. Med Illustrationer af *Niels Skovgaard*. (1902) 2. Oplag 1913.
MORTEN LUTHER. En Skildring af hans Liv og Gerning. Med talrige Billeder. 1902.
TALER TIL UNGDOMMEN. (1903) 2. Oplag. 1912.
KATEKISMEN FORSVARET. 1904.
BREVE OM KRISTUS TIL MIN GUDSØN. (1915). 3. Oplag. 1913.
FRU ELISE HOSKIER. Et religiøst Karakterbillede. (1906.) 2. Oplag 1914.
PARADISETS HAVE. Opmuntringsord for Gamle og Unge. (1906). 4. Oplag. 1919.
EFTERFØLGELSEN. En Række Betragtninger. 1907.
STENLØSE KIRKEPOSTIL. Prædikener et Kirkeaar igennem. 1909.
BIBELSKE HISTORIER, fortalt for Børn. I-III. (I i 2. Oplag). 1909-11. — Ny samlet Udgave 1913.
KIRKELIG APPEL. Et Ord til mine Landsmænd og Medkristne. 1910.
DET GAMLE HUS. Fortsat kirkelig Appel. 1910.
DET RINGER TREDJE GANG. Endnu et Ord til mine Landsmænd og Medkristne. 1911.
ANNO 13. Tysklands Rejsning mod Napoleon for 100 Aar siden, skildret i sine Hovedtræk. Med Illustrationer. 1913.
VOR FOLKEKIRKES UNDERGRAVERE. Tyve Aars Fejde. 1914.
EN DANSK LANDMAND, *Laurits la Cour til Skjærsø*. Hans Levnedsbeskrivelse paa Grundlag af Frederik Barfods Optegnelser. (1914). 2. Oplag. 1915.
TEOLOGISKE BREVE TIL MIN GUDSØN. 1915.
DANSK KIRKELIV I MANDS MINDE. 1916.
EXCELSIOR! Et aabent Brev til „Kirkeligt Landsforbund." 1917.
SVAR TIL HENRY USSING. 1917.
GAMLE STIER. En Bønnebog for eenfoldige Kristne. 1917.
TROEN. En Vejledning til evangelisk Erkendelse. 1918.
COURAGE. En Hverdagsprædiken. 1921.

„DEN GAMLE DAME MED BUKLERNE" og andre Smaating af *Martinus*. 1906.

MORTEN PONTOPPIDAN

MINDER OG OPLEVELSER

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN - KRISTIANIA
LONDON - BERLIN - MDCCCCXXII

OPLAG: 1500 EKSEMPLARER

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KJØBENHAVN

INDHOLD

I

NAAR jeg nu, i mit 72de Aar[1]), skal begynde at nedskrive nogle af mine Livserindringer, da skal det første, jeg fører i Pennen, være en Tak til Gud for mit lyse og lykkelige Barndomshjem. Lyst og lykkeligt kan jeg med Sandhed kalde det. Vel var Far noget streng og utilnærmelig; men dette var kun hans ydre Væsen; i Virkeligheden var han lys af Aand og ejegod af Hjerte. At vi Børn maatte dæmpe vor Lystighed, naar Far var i Stuen, havde vi ingen Skade af. Des mere kunde Mor le og tumle med os, naar vi var paa vor egen Boldgade. Jeg tror, at iblandt velordnede Hjem skal man vanskelig finde et livligere og fornøjeligere end det, jeg er vokset op i.

Imidlertid, naar jeg taler om mit lyse og lykkelige Barndomshjem, tænker jeg ikke blot paa Stuerne hos Far og Mor og Søskende. I *Danmark* er jeg født og baaret, og Danmark var i min Barndomstid et lyst og lykkeligt Hjem at vokse op i. Især maaske for en Dreng. Thi der laa Sejrsglans over Landet og over Folkets Sind.

Jeg kom til Verden lige ved Treaarskrigens Slutning;

[1]) Begyndt 8. Febr. 1922.

ja, de sidste Skud var knap endnu udvekslede mellem Danskere og Slesvigholstenere. Noget af det første, jeg næmmede, da jeg begyndte at opfatte noget her i Verden, var, at der var to Folkefærd, Danskere og Tyskere, og Danskerne var de tapre og de stærke, og dem hørte jeg til. Og naar jeg fik Tavle og Griffel og skulde tegne, blev det gerne en Slagmark: paa den ene Side Danskerne under Korsfanen, paa den anden Side Tyskerne med Pikkelhuer og med den tredelte Fane. Jeg vidste godt, den skulde være sort-rød-gylden. Paa Jorden laa saa mange dræbte Tyskere, jeg kunde faa Plads til, men ingen Dansker var falden. Jeg havde jo lært denne patriotiske Tegnekunst af min store Bror; men hvor saa han havde det fra, vèd jeg ikke. Dog, det kom vel næsten af sig selv i de Dage. Den triumferende Stemning laa i Luften. Hørte vi Børn det ikke tone om vore Ører:

Dansken har Sejer vundet!
Hurra, Hurra!
Tysken sin Grav har fundet!
Hurra, Hurra!

Og saaledes videre fort. Det var, som om vi havde gjort Kaal paa alle Tyskere for Tid og Evighed. Og dette var saa noget nær den populære Opfattelse af Treaarskrigens Resultat.

Jeg vil ikke nægte, at det maaske paa en Maade havde været sundere, om man var vokset op med en mere ædruelig Forestilling om det Land og Folk, man hørte til, — om vi var blevet belært om, at den Gang slap vi

med Nød og Neppe, men at Maalet, vi havde kæmpet for, i Virkeligheden ikke saa ganske var naaet, — at vi havde maattet fire ganske betydeligt for de tyske Fordringer, og rimeligvis vilde komme til at fire endnu mere, dersom det ikke skulde gaa os galt. Ak ja, det er baade vist og sandt; men den var dog saa herlig, denne triumferende Følelse paa Danmarks Vegne. Og jeg kan ikke sige, at jeg vilde ønske den borte fra min Barndomstid. Man kan tidsnok vaagne op til den grelle Virkelighed. Tyskerne tog jo ingen Skade af, at vi hurraede over den „Grav", de „havde fundet", eller at jeg nedsablede dem med min Griffel paa Tavlen. Og jeg tror heller ikke, jeg selv tog egentlig Skade deraf. Ikke al Indbildning er lige taabelig og meningsløs; der kan findes helt formaalstjenlige Selvbedrag, nemlig saadanne, der bringer Modet til at svulme og sætter Fart i hele Livsbevægelsen. Den danske — absolut overdrevne — Sejersstolthed efter Treaarskrigen har uden Tvivl været et uundværligt Middel til at løfte hele den danske Folkefølelse — har givet os en Beholdning af Mod og Manddom, som vi længe har kunnet tære paa.

Den lille fredelige By Ribe med sin Aa og sine grønne Enge havde jo ligget godt til Side for de egentlige Krigsbegivenheder. Men Sachsere og Hannoveranere havde dog ligget i Kvarter dèr hele Forsommeren 1849. Mine Forældre (min Fader var residerende Kapellan ved Domkirken) havde da ogsaa haft nogle af disse Folk i Indkvartering. Og skikkelige Karle havde det været, som de unge Præstefolk, der jo kunde Tysk nok til at

prate med dem, tilsidst var kommen paa en helt gemytlig Fod med. Men Fjender var det jo alligevel, og besværligt nok paa mange Maader. Og nu skal jeg give mig Tid til at berette om, hvordan den Besvær fik Ende, idet jeg efter Hukommelsen gengiver, hvad min Mor senere, i min voksne Alder, har fortalt. Man vil her faa et lille Billede af, hvorledes en afgørende Krigsbegivenhed øvede sin Virkning i en Afkrog af Landet.

Jeg lader altsaa her min Mor fortælle:

„Fra først af havde vi tænkt os, at den tyske Indkvartering snart skulde forsvinde igen. Men de sparsomme Efterretninger, der naaede til os om Krigsbegivenhederne, blev mere og mere mistrøstige, saa at vi omsider hen paa Sommeren kom paa det Punkt, hvor vi sagde til os selv: Det faar jo ingen Ende med denne fjendtlige Indkvartering! Og jeg, som Husmoder, mente, at jeg lige saa godt maatte indrette mig efter Forholdene og gøre nogle ordentlig store Indkøb til Forsyning af mit Spisekammer. Saaledes havde jeg da en Formiddag begivet mig hen paa Torvet at købe en forsvarlig stor Ost, som jeg kunde have at skære af til mine Hannoveranere. Da saa jeg en støvet Rytter komme jagende paa en dampende Hest. Han var klædt i dansk Dragonuniform, blot med et hvidt Bind om Armen. Det var altsaa en Slesvigholstener, hørende til en af de Afdelinger af den danske Hær, der havde svigtet Kongen og stillet sig til Raadighed for Oprøret. De Folk kunde vi ikke lide, og vore Hannoveranere kunde forresten heller ikke. Nok er det, den slesvigholstenske Dragon holdt sin Hest an

paa Torvet og spurgte om Hovedkvarteret, hvor han da ogsaa blev vist hen.

Den Karl har vist ikke noget godt at melde, sagde jeg til mig selv. Han saa saa forknyt ud. Jeg gjorde imidlertid mit Indkøb uden at tænke videre over den Sag. Men neppe var jeg kommen tilbage og havde faaet hjembragt min store Ost, da kom vor Indkvartering ilfærdigt hjem fra Øvelsespladsen og bad om at faa skaaret nogle Stykker Mad til deres Brødposer. „Der bliver ikke Tid til Middagsmad; saa snart vi har pakket vore Tornystre, skal vi stille til Afmarch. Die Holsteiner sind geschlagen!"

Saa afmarcherede de Syd paa. Far og jeg — fortalte min Mor videre — gik en Spadseretur ud over Sønderbro og saa deres Kolonner forsvinde i Landskabet. Og da vi vendte om og gik tilbage op ad Bygaden, da var der et Syn: I alle Huse var Vinduerne smækket op og Koner og Piger i fuldt Arbejde med at skure og lufte ud efter Tyskerne.

Saa længtes vi jo efter nærmere Efterretning om, hvad der var sket paa Krigsskuepladsen. Adjunkt Kleisdorff ved Latinskolen, som var Jøde og — som Jøder saa ofte — en glødende dansk Patriot, havde straks skaffet sig Befordring til Kolding, og næste Dag kom han tilbage og meldte os om Fredericiaslaget. En stor Sejr var vundet over Oprørshæren. Men Olaf Rye var faldet."

Dette var altsaa min Mors Fortælling. Og af den kan man blandt andet uddrage den Moral, at naar et Onde

har varet saa længe, at man begynder at tro, det aldrig faar Ende, og naar man altsaa, om jeg saa maa sige, gaar ud for at købe den store Ost, da kan Bladet vende sig og det onde være forbi.

Da Fredericiaslaget stod, var jeg ikke født til Verden. Men Fredericiadagen, d. 6te Juli, staar for mig i et straalende Skær, som en aarlig tilbagevendende stor Festdag, naar jeg gaar tilbage til mine Barndomserindringer. Thi 1856, da jeg var i mit sjette Aar, flyttede vi til Fredericia, hvor min Fader var blevet Sognepræst ved Trinitatis Kirke, og hvor vi boede indtil Sommeren 1863 — boede der altsaa netop den sidste Halvdel af det Tidsrum paa 14 Aar, der forløb mellem de to slesvigske Krige. I de Aar var den glade og sejersstolte Folkestemning endnu stadig ubrudt, og neppe nogensteds var den højere oppe end i Fredericia, især paa den aarlige 6te Juli-Fest.

Det staar for min Erindring, som om der paa den Dag altid var høj klar Himmel med straalende Solskin. Mod den blaa Himmel vajer stolte, triumferende Danebrogsfaner; der er Musik, der er Hurraraab, der er Militærparade foran Ryes og Bülows Monumenter og foran Krigergraven paa Kirkegaarden; der er endelig stor Folkefest i Fuglsang Skov om Eftermiddagen. Hvem der i de Tider har været med til en 6te Julidag i Fredericia, han vèd hvad en Folkefest er. Og du kan tro, min Læser, at vi Drenge var med. Fri fra Skolen var vi selvfølgelig, og fra Morgenstunden i vor fineste Puds, gerne med en rød og en hvid Rosenknop i Knaphullet paa

Trøjen. Og i Huen bar vi Latinskoledrenge den danske Kokarde.

Jeg er glad for, at jeg blev en Fredericiadreng, og at jeg kunde komme med til disse 6te Juli-Fester. Og jeg er glad for, at jeg blev Fredericiadreng i rette Tid, saa jeg naaede at være med til den rigtig store 6te Juli-Fest i 1858, da vi afslørede Landsoldaten. I Dagene forud havde vi faaet ham stillet paa Plads under Volden indenfor Prinsens Port. Jeg siger „vi“, og jeg havde da ogsaa virkelig givet min Haandsrækning til Arbejdet, og det af et godt Hjerte, saa lille jeg var. Det var en af de to mægtige Granitblokke til Fodstykket, der var kommen med Skib til Havnen — fra Bornholm, sagde man — og med Dunkraft hævet over Bolværket og anbragt paa en svær Blokvogn, denne Kammerat var det, der skulde befordres fra Havnen til Prinsens Port, og det skulde ske ved Menneskekraft. En Mængde Soldater af Fæstningens Garnison traadte til og tog fat i to svære Tov, som var gjort fast i Blokvognen. Jeg tænker ikke, de var kommanderede dertil; snarere har de selv udbedt sig Tilladelsen til at vise deres bronzestøbte Kammerat, den tapre Landsoldat, denne Ære. Nok er det, Soldaterne trak, og Blokvognen fulgte med et Stykke. Saa pustede de lidt, tog atter fat og trak Vognen endnu et Stykke. Og saaledes videre fort. Men Tovene var meget lange, og medens de to Rækker Soldater gik nærmest ved Blokvognen og trak, kunde hvem der vilde tage fat i Tovene foran dem og trække med. Det var vi Drenge ikke sene til. Og saaledes fik ogsaa jeg en

Haand i med, en Haand ganske vist, der neppe kunde spænde om det tykke Tov, men som gjorde sit bedste; og mere kan man ikke forlange. Vi fik Stenen paa Plads, og da jeg bagefter gik tilbage ad den Vej, vi havde kørt, saa jeg tydelige Hjulspor i Gadens Brolægning; saaledes havde det tunge Læs trykket Brostenene ned.

Efterhaanden blev Fodstykket rejst, og en skøn Dag stod Landsoldaten der ovenpaa, men indhyllet i Lærred, som vi Drenge omhyggeligt bekiggede fra alle Sider, om vi dog ikke kunde opdage en Sprække. Hvis jeg ikke husker fejl, kunde man virkelig se lidt af en Bajonetspids. Men i hvert Fald øgede dette kun Nysgerrigheden og Spændingen.

Og saa kom da omsider 6te Juli-Dagen. Der var Sol og Roser og Musik og Faner som sædvanlig. Der var den sædvanlige militære Højtidelighed foran Krigergraven med Bissens overordentlig skønne Monument. Og derfra gik saa Festtoget ad Prinsens Port til, hvor Bissens ny Monument, til hvis Anskaffelse der var samlet Penge ind over hele Landet, skulde afsløres.

Jeg var med en Flok Drenge, som løb foran Festtoget og tog Plads paa Voldskraaningen lige over Monumentet. Denne Voldskraaning var tæt besat af Tilskuere, ligesaa alle Husvinduer og Hustage omkring Pladsen. Og Pladsen fyldtes tæt med opmarcherede Soldater og bag dem et Hav af Tilskuere. Folk var strømmet til langvejs fra.

Nu vil jeg ikke forsøge en Beretning om Taler og Sange og Festens Program. Jeg vil holde mig til det

ene Øjeblik, der staar saa levende for min Erindring: det Øjeblik, da Dækket faldt og et Hurraraab rejste sig fra Menneskehavet, et Hurraraab som jeg vist hverken før eller senere har hørt Magen til, og som ligesom løftedes højere op, fordi det saa ud, som om Landsoldaten selv stod dèr paa sin Sokkel og raabte med, medens han svang sin Bøgegren.

I danske Drenge, som er vokset op efter 1864, I vèd ikke, hvad Sejersjubel er; I har aldrig rigtig følt den danske Nations Stolthed over Landsoldaten.

*Land*soldaten; ja, tidligere havde det været Søkrigeren, man æstimerede. Orlogsflaaden og Holmens faste Stok havde man, trods al Modgang i 1807 og derefter, vedblivende været stolt af. I Marinen har der altid været en vis Foragt for Landsoldater, og hele Nationen havde inddrukket noget af denne Foragt, især maaske fra den Dag, da „Landeværnet løb henad Køge Landevej". Men et uøvet Landeværn er nu een Ting, og rigtige danske Soldater under dygtige Førere er en helt anden Ting. Det fik man at se i Treaarskrigen. Og da Orlogsflaaden ganske naturligt i den Krig ikke fik Lejlighed til at øve store Bedrifter, blev det udtrykkeligt *Land*soldaten, der rykkede op paa Pladsen som Nationens udkaarne Yndling og Helt.

II

Vi Fredericiadrenge var selvfølgelig stærkt militært interesserede. Vi rendte efter Soldaterne, vi stod timevis og saa paa deres Øvelser. Vi ekserserede med Kosteskafter og lærte os selv alle Geværgrebene. For mine Brødre og mig var det en højst interessant Ting, at vi blev Kammerater med en rigtig Soldaterdreng af vort Naboskab, hvis Far var Soldat, nemlig Kommandèrsergent, og hvis ældre Brødre ligeledes var Soldater i fast Tjeneste. Selv var Alexander Jakobsen, 14 Aar gammel, foreløbig Hornblæser ved 12te Bataljon. Han var iøvrigt, ligesom hans Brødre, særdeles vel begavet, ja intellektuelt anlagt, saa han havde mange andre Interesser end den militære. Han blev os gennem flere Aar en virkelig god Omgangsven, og da han i 1864 som pur ung Underofficer rykkede med ud i Felten, fik vi lange, højst læseværdige Breve fra ham derudefra. Jeg husker især en meget malende Skildring af Tilbagetoget fra Dannevirke, d. v. s. hvad han havde set og oplevet som Deltager deri.

Tilbagetoget fra Dannevirke — ja den Oplevelse var jo os landsoldatbegejstrede danske Drenge beskikket, og den Oplevelse dannede Epoke i vort Sjæleliv. Jeg for

min Del havde naaet at blive 13 Aar, inden det kom. Men det Øjeblik, da det kom, glemmer jeg ikke. En Lørdag var det og Markedsdag i Byen, d. v. s. i Randers; thi dèr var min Fader Sommeren iforvejen blevet Sognepræst, saa dèr var det, jeg havde Oplevelsen. Fri fra Skole havde vi i Anledning af Krammarkedet, og ved Middagstid blev jeg af mine Søstre sendt hen paa Torvet at købe for deres Skillinger et Bundt Kristiansfelder Honningkager i et af Teltene. Jeg havde udrettet mit Ærinde, og med Kagebundtet i Haanden var jeg i fuld Fart hjemad, da jeg mødte en af mine Klassekammerater, som standsede mig med Meddelelsen om, at den danske Hær havde rømmet Dannevirke.

Saa husker jeg ikke mere; det er, ligesom Uret standser. Jeg ser blot mig selv staa dèr, midt i Raadhusstræde. Graavejr er det; Snefnug flyver i Luften omkring mig. Mange Mennesker er der i Gaden, gaaende fra Torvet og til Torvet. Det hele Øjebliksbillede har uudsletteligt indprentet sig i min Erindring. Men hvad var det saa, alt dette dannede Rammen om? Det var om dette, som ikke *kunde* være sandt, og dog *var* sandt; dette, som var umuligt og dog virkeligt. Den danske Hær havde rømmet Dannevirke! Dèr stod jeg, og Sneflokkene faldt omkring mig. Jeg vèd ikke, hvordan jeg kom derfra. I Erindringen har jeg kun denne Fornemmelse af at være gaaet i Staa — denne Fornemmelse, som om Himlen faldt ned — denne Fornemmelse af, at Tilværelsen fra dette Øjeblik af ikke var den samme som før.

Det er ikke min Mening at fremstille det, som om jeg i den følgende Tid gik omkring og var ulykkelig. En Dreng paa 13 Aar udleverer sig ikke til tragiske Følelser — gør sig i det hele ikke synderlig Rede for sine Følelser. Jeg har uden Tvivl spist min Middagsmad den Dag med god Appetit og heller ikke vraget en Kristiansfelder Honningkage. Men der er alligevel et Dyb ogsaa i en saadan Dreng. Og ved nu at se tilbage bliver jeg klar over, at inde i det sjælelige hos mig havde jeg modtaget et Slag af en vis bedøvende Virkning, noget i Retning af dette:

„Brat af Slaget rammet,
kastet haardt til Jord — —"

Man vil maaske sige: Det var jo dog kun et Tilbagetog, og Hæren var i Behold, saa endnu var ingenlunde alting ude! Nej, ganske vist; det var kun et Tilbagetog, men et Tilbagetog fra *Dannevirke*. Dèr havde den danske Hær taget Stilling — paa Danmarks ældgamle Grænsevold, og dèr stod vi allesammen bagved med stolt forventningsfulde Sind, med Tro og Tillid til vor tapre Landsoldat. Det symbolske har — overfor Folkestemningen — ofte langt større Vægt og Betydning end det reale, og det var netop Tilfældet her. Det symbolske ved Dannevirkestillingen gjorde dens Opgivelse — i det mindste i mine og andre danske Drenges Øjne — til et stort Nederlag, ja til denne Krigs egentlige, store, uoprettelige Nederlag. Efter at Dannevirke var rømmet, kunde der komme bagefter, hvad der vilde — Dybbøls Fald, Fredericias Rømning, Als's Tab — ingen af disse

triste Begivenheder gjorde tilnærmelsesvis saa stærkt et Indtryk paa os som Dannevirkes Rømning. De smertede vel, disse gentagne Nederlag, men de overraskede os egentlig ikke. Det var jo nærmest, hvad man maatte vente, naar fra først af Grundlaget for det hele var bristet ved Opgivelsen af Dannevirke.

Jeg nævnte Fredericias Rømning. Som forhenværende Fredericiadrenge havde mine Brødre og jeg en levende Interesse for, hvorledes det skulde gaa med denne Fæstning, hvis Volde og Grave vi var saa fortrolige med, og hvis Bastioner vi, inden vor Bortflytning i Sommeren 1863, havde set blive monterede med svært Skyts. Nu vidste vi, at Østerrigerne havde lagt sig omkring Fredericia og holdt den belejret. Hvor længe den Belejring vilde vare, kunde vi ikke vide; men een Ting var da afgjort, at Mor kunde skyde en hvid Pind efter den Pige, Datter af en Natvægter i Fredericia, som hun havde fæstet til at komme og tjene os fra 1ste Maj.

Men se, da 1ste Maj kom, kom ogsaa Hanne ind ad Døren med sin Vadsæk i Haanden, og det var Maaden, hvorpaa vi fik at vide, at Fredericia var rømmet af de Danske og besat af Østerrigerne og Byen aabnet for Kommunikation med Omverdenen.

Vel! saa vidste vi *det*. De danske Kanoner, de stolte 30 Pundigere og 84 Pundigere, som vi havde beundret, hvor de laa i deres Lavetter og viste Tænder fra Fredericias Vold, — de var saa godt som ikke blevet brugt.

Vi hørte, at den østerrigske Kommandant havde ladet

stille Vagt ved Landsoldatens Monument for at beskytte det mod mulig Overlast fra fanatiske Fjenders Haand. Og det kunde vi godt lide Østerrigeren for.

I Randers var det Preussere, vi fik med at gøre, Augustagarden og Elisabethgarden laa en længere Tid indkvarteret dèr i Byen. Det var skikkelige Folk, og der herskede en eksemplarisk Mandstugt. Fra selve Randers mindes jeg ikke at have hørt noget Eksempel paa uordentlig eller voldsom Optræden fra det indkvarterede Mandskabs Side. Derimod saa jeg hos en Bonde i Nærheden af Randers Gibsloftet i Storstuen tæt oversaaet med smaa Huller; dem havde de preussiske Soldater prikket med deres Bajonnetter som Hævn, fordi de ikke havde været fornøjede med Kosten, de fik der i Huset. Ja, det var unægtelig Selvtægt, og det var Vandalisme, men dog af en — under Krigsforhold — forholdsvis uskyldig Art. Der kan naturligvis være begaaet adskilligt andet; men dette er, som sagt, det eneste Overgreb fra Mandskabets Side, jeg mindes at have hørt om. En Sag for sig var jo de officielle Voldsomheder — Arrestationer af indflydelsesrige Mænd eller Opbringelse af Bønderheste til Preusserhærens Brug. Især dette sidste gik stadig for sig, og der fortaltes mange morsomme Historier om, hvorledes den og den snedige og sindige Jyde havde forstaaet at skaffe sine værdifulde Bæster til Side og sætte Preusserne en Voksnæse paa. Til de officielle Voldshandlinger hørte ogsaa Sprængningen af den store Jærnbanebro ved Langaa. Langaa er Nabostation til Randers, og jeg var ude og saa den sammensunkne

Jærnkolos. Da Nørrejylland paa den Tid ikke havde mere af Jærnbane end det Stykke mellem Aarhus og Randers, kan Brosprængningen ikke godt være sket af militær Nødvendighed som Hindring for mulige danske Troppetransporter. Man opfattede det da ogsaa blot som et Led i det, der hed „at lægge Pres paa Jylland" og derigennem paa den danske Regering for at bevæge den til Eftergivenhed. Langaabroen var — efter Tidens Forhold — et særdeles værdifuldt Aktiv, som man mente at kunne bedrøve den danske Almenhed for uden at øve nogen særlig Inhumanitet overfor Befolkningen. Men her var alligevel den preussiske Overkommando kommen galt afsted. Uden at vide det havde den forgrebet sig paa et *engelsk* Aktiv. Thi det nævnte Stykke Bane ejedes endnu af det engelske Selskab, der nylig havde anlagt det, og som foreløbig havde Koncession paa at drive det. Man maa tro, at vi derovre i Jylland ordentlig godtede os ved Tanken om, at Preusserne selv vilde komme til at godtgøre Skaden, hvad de da ogsaa *kom* til.

I Randers Præstegaard, som var en ret stor og anselig Bolig, havde vi gerne høje Officerer indkvarterede. Men tillige baade Underofficerer og menige. Det vil sige tre forskellige Borde hver Dag — foruden vort eget. Hvilket var meget besværligt. De bedste Værelser havde vi maattet afgive. Hvem der vilde besøge os i den eneste Opholdsstue, vi havde at være i, maatte bukke Hovedet godt og gaa igennem et Aflukke under Trappen, et Rum hvor vi plejede at have Koste og andre Redskaber hen-

gemte. Men dette havde mindre at betyde; det værste var al den Madlavning og al den Opvartning.

Paa Husmoderen var det, Byrden hvilede tungest. Min Mor var meget dygtig til at ordne saadanne Sager, og hun var af dem, der ikke let giver fortabt. „Man maa gaa paa Jorden, selv om den er glødende," var et af hendes Valgsprog. Og det fik hun Lejlighed til at indøve her. Men — som der stod i den gamle ABCbog:

„Naar ej Kamelen mer kan bære,
at rejse sig den lader være".

Og et saadant Punkt kom for Mor, da hun, som hele Sommeren havde været i velsignede Omstændigheder, stod umiddelbart foran sin Nedkomst.

Da sagde Mor: Nu maa vor Indkvartering flytte bort.

Og da Indkvarterings-Kommissionen erklærede sig magtesløs overfor en saadan Fordring, hvad gjorde saa Mor?

Det skal jeg fortælle. Mor klædte sig i fineste Puds, sort Silkekjole, hvidt Silkesjal og Handsker, og saa lod hun sig melde hos den Oberst, vi havde i Kvarter, og som var øverstbefalende over Tropperne i Byen. Hos ham kommer Mor til Audiens i sin egen Dagligstue — fremstiller for ham sin Tilstand, som jo har været tydelig nok at se, og lader ham i de høfligste, men bestemteste Ord vide, at han og hans Folk maa flytte, og at der i hvert Fald fra den og den Dag ikke for dem vil være Mad eller Opvartning at faa i Præstegaarden.

Jeg vèd ikke noget om, hvorledes den høje Officer i

Øjeblikket optog denne Henvendelse; men jeg formoder, at han straks hensynsfuldt har føjet sig. Vist er det, at han flyttede, og de andre med ham.

Mors Fremfærd ved denne Lejlighed vidste jeg dengang intet om. Men jeg hørte derom senere, og jeg har meddelt det her som et meget betegnende Bidrag til min Mors Karakteristik. Mor var mild; men hun var fast. Mor var kun lille; men hun var en Kvinde med Holdning.

Mor havde ingen Sønner at sende ud i Krigen; de største af os var endnu kun Skoledrenge. Men som Husmoder under de for Præstegaarden saa særlig vanskelige Indkvarteringsforhold udøvede hun, støttet af sine to flinke Tjenestepiger, paa sin Maade noget af en Værnepligt og kunde godt have fortjent Krigsmedaljen. Der er ingen Tvivl om, at hun villigt havde givet sine Drenge hen, dersom vi havde haft Alderen til at tjene Fædrelandet. Hun havde indaandet os Kærlighed til vort Land og vort Flag. Hvad vi kunde af Fædrelandssange, havde hun lært os. Hun satte sig til Klaveret og spillede dem — hun var meget musikalsk — og sang saa Ordene til, og fik os til at synge med. Mellem Fædrelandssangene var „Vift stolt paa Kodans Bølge“ den, hun satte højest. Og engang talte hun til os Drenge om denne Sang, hvor Heltene nævnes, som i Fortiden kæmpede og døde for Flaget, og hvor derefter i Slutningsverset — og det var særlig dette Vers, Mor fremhævede for os — Flaget hilses af de nulevende:

„Se dem, du har tilbage,
de blusse ved dit Navn,
vil for din Hæder drage
med Lyst i Dødens Favn — — “

Aldrig kunde jeg siden synge dette Vers uden at tænke paa, at det var det, min Mor holdt saa meget af, og uden at jeg indvendig ligesom rettede mig op og stod med blottet Hoved og gav vort gamle Flag min Kærligheds- og Troskabserklæring, den, min Mor havde lagt mig i Hjertet og paa Tungen.

Mor havde lært os vore Fædrelandssange. Og det var ogsaa Mor, der en Dag vistnok i det sene Efteraar 1864 satte sig til Klaveret og begyndte at lære os en ny Sang, der var kommen, nemlig Frederik Paludan-Müllers „Danmarks Maal“. Det er jo den, der begynder „Brat af Slaget rammet“, og hvor Danmark, vor gamle Mor, udøser sit Hjerte og taler om, hvad hun sætter sit Haab til: at naar Krigens Saar først bliver lægt, skal der blive optugtet en Helteslægt af „Ynglinger i Plade, Drenge klædt i Staal“, af „Mænd med faste Hjerter“ og af „fromme, stærke Kvinder“. Og naar dette er naaet,

„da til Lurens Toner
blusser Bavn og Baal:
Slesvigs Land genvundet
det er Kampens Maal.“

Den Sang gik ud over Landet i de Dage og blev sunget atter og atter i de Hjem, hvor man i det hele taget sang. Og til dem hørte mit Barndomshjem. Med Tonerne af denne ny Vise begyndte det sjælelige i os, der var blevet

lamslaaet ved Dannevirkes Rømning og mere og mere bedøvet under Krigens sørgelige Gang, saa smaat at rette sig op igen. Medens vi sang, tændte sig en Haabets Stjerne for os; Danmark havde ikke idel Mørke foran sig; der var et Fremtidsmaal at se hen til. Og Maalet hed: „Slesvigs Land genvundet". Ja, og genvundet ved Kamp, ved en rigtig Krig — under „Lurens Toner", med blussende „Bavn og Baal". Anderledes kunde vi ikke tænke os det, og anderledes kunde vi i den Tids Stemning heller ikke godt ønske os det. Ikke blot maatte det tabte Land vindes tilbage, men ogsaa maatte den tapre Landsoldat have sin Revanche.

Ja, vi sang om det. Og til meget mere end Sang og Klang blev det foreløbig ikke. I Aarene efter Krigen var jeg en stor Skoledreng; Sommeren 1868 blev jeg Student. Og jeg vilde ikke følge Sandheden, dersom jeg lod mine Læsere faa den Forestilling, at jeg eller mine Kammerater gik omkring med idelig sammenbidte Tænder og knyttede Næver, kun pønsende paa, hvordan vi kunde dygtiggøres til den kommende Krig. Ak, vi var lystige og letsindige unge Mennesker og forstod udmærket at lade fem være lige og nyde det Solskin, hver Dag havde at bringe. Men det laa dog hos os, dybt nede under al Ungdomslystigheden, dette, at vi var kaldede til engang at raade Bod paa Danmarks Skade. Vi sang stadig derom ved vore Sammenkomster. Og vi gjorde da ogsaa *lidt* mere end at synge: vi søgte dog for saa vidt at virkeliggøre Tanken om „Ynglinger i Plade, Drenge klædt i Staal", at vi, min Broder og jeg,

som Studenter uden Betænkning traadte ind i det nylig oprettede „Akademisk Skyttekorps".

Det var ikke for Sportens Skyld — selv om vi jo meget godt vidste at vurdere Tingen ogsaa fra den Side — men for Fædrelandets Skyld. Der var ikke saa lidt patriotisk Alvor over Skyttekorpset dengang. Det kom især frem, naar vi istemte den Fanesang, Carl Ploug havde skænket os, og hvor vi, med en Følelse af hellig Indvielse, sang:

„Vidn, vor Sag er Danmarks Sag,
Vi skal ej savnes paa den Dag,
da Tærningen om Liv og Død
skal rulle i dets Skød."

Kun et Par Aar — saa syntes det, som „Dagen" var ved at komme.

III

Det var i 1870. Jeg laa i Sommerferien hjemme i Randers. En Dag var der stor Sangerfest der i Byen med Eftermiddagskoncert paa Skovbakken af et forenet Kor af Sangforeninger fra flere jyske Byer, der her havde sat hinanden Stævne. Midt under denne Koncert fór Efterretningen rundt: Frankrig har erklæret Preussen Krig! Det var for os alle — os Tilhørere paa Pladsen og de flere hundrede hvidhuede Sangere oppe paa den vældige Tribune — det samme som et Forløsningens Budskab. Den sidste Del af Koncerten gik i Vasken. Men blæse med det! Nu var der aabnet en større alvorligere Koncert, hvor de danske Kanoner selvfølgelig vilde tage en Stemme med ved Siden af de franske. Nu „gjaldede Lurens Toner"; nu „blussede Bavn og Baal"; nu gik det mod Danmarks Maal: „Slesvigs Land genvundet!" Jeg husker just ikke, at netop denne Sang blev sunget paa Skovbakken. Men Fædrelandssange var det eneste, vi vilde høre. Og Marseillaisen, den maatte Sangerne frem med, Gang efter Gang. Og vi nede paa Pladsen sang jo med, saa godt vi kunde. Og saa „Dengang jeg drog afsted". Og disse to stadig om igen. Endelig brød man op. Togtiden nærmede sig, da Byens syn-

gende Gæster skulde tilbage til Jærnbanestationen for at komme med Togene til de forskellige Sider. Det foregik i en stor festlig Procession med de forskellige Sangforeningers Faner vajende og med et stort Musikkorps i Spidsen. Det var en March igennem Byen fra Øst til Vest i hele dens Udstrækning. Masser af Mennesker omringede Processionen og sluttede sig til den. Men hele den lange Vej var det ikke andet end skiftevis Marseillaisen og Den tapre Landsoldat — fra det store Musikkorps og fra Sangerne. Og det var Folk, der kunde synge igennem — et Udvalg af de jyske Byers bedste og mest skolede Sangere, og nu idag løftede af en mægtig patriotisk Begejstring.

Jeg sagde tidligere, at et Hurra som det ved Landsoldatens Afsløring har jeg ikke hørt før eller senere. Jeg kan nu her tilføje, at en saa brusende patriotisk Sang har jeg ikke siden hørt som den i Randers By hin Julidag, da vi troede, at „Dagen“ var kommen.

Man maa tro, at jeg havde godt nok holdt Trop og sunget med hele Vejen af fuldt Bryst og havde været saa patriotisk løftet som nogen af de andre. Da det hele var forbi, gik jeg mig en ensom Spaseretur i Aftenstunden for at samle mine Tanker. Og jeg husker, at Mars stod paa Himlen, og at den skinnede usædvanlig rødt. Eller var det maaske mig, der havde begyndt at se rødt for Øjnene?

Et Par Dage efter kom der Bud efter mig — en trykt Skrivelse, der var sendt til alle, som hørte til Akademisk Skyttekorps, om at indfinde sig snarest i København

for at drive Eksercits. Man havde nemlig oprettet en særlig Uddannelsesskole for saadanne Studenter, som vilde melde sig frivilligt til den danske Hær, saa snart Danmark kom med i Krigen.

Saa Farvel, Randers og Feriedriveri. Jeg rejste med det samme. Men det første, jeg fik at vide, da jeg i København meldte mig paa Korpsets Kontor, var, at Sagen var blevet udsat; thi Dagen iforvejen havde Danmark udstedt sin Neutralitetserklæring, og under disse Forhold kunde man ikke forlange, at Korpsets Medlemmer skulde afbryde deres Ferie og tage til København for at eksercere. Nej, saamænd! Men Udsættelsen var jo ikke saa morsom for os, der *havde* givet Møde. Man bad mig imidlertid opgive min Adresse, saa skulde jeg faa Tilsigelse, saa snart Skolen kom igang, og det vilde sikkert blive ret snart. Thi den Neutralitetserklæring vilde selvfølgelig ikke faa lang Gyldighed.

Nuvel, jeg opgav da som Adresse Helsingør, hvor jeg havde en Farbroder og hos ham et godt Tilholdssted til alle Tider. Dér slog jeg mig ned og ferierede og ventede.

En Dag under mit Ophold i Helsingør gik Rygtet i Byen, at en fransk Korvet var i Færd med Nord fra at runde Kronborg og staa ned i Sundet. Jeg skyndte mig til Skibsbroen, der var fuld af Mennesker. Jeg banede mig Vej ud paa Brohovedet og dér fik jeg ganske rigtig den franske Korvet at se, idet den i den smukke Sommer-Eftermiddag i fuld Solbelysning kom roligt dampende, for halv Kraft, omkring Kronborg og hen over

Helsingørs Red. Idet den var lige ud for Brohovedet raabte en kraftig Stemme iblandt os: Lykke og Held følge de franske Vaaben! Og vi svang Huerne og raabte ni Hurraer, hvorpaa nok saa nydeligt Korvettens vajende Trikolore sænkede sig et Stykke og gik tilvejrs igen — og saaledes tre Gange. Det var Orlogsskibets Hilsen og Tak. Og det var en hel stolt Følelse for en dansk Student at staa dér og være med til at blive hilst af Frankrigs Flag.

Lidt mindre stolt havde Fornemmelsen jo været, dersom vi den Dag havde haft en Anelse om, at — som det i hvert Fald siden forlød — det paagældende Krigsskib havde saa godt som ikke hverken Krudt eller Kugler ombord, og at ligesom dette Skib var bleven sendt afsted i Huj og Hast uden virkelig at være i udrustet Stand, saaledes var Napoleon den tredjes Krigsberedskab i det hele maadeligt og ufærdigt — i Modsætning til Preussens, hvor alt forud var i saa komplet Orden, at den kommanderende General kunde gaa og beskære sine Rosentræer, samme Dag han havde udstedt Mobiliseringsordre. Havde vi dengang haft Indseende i disse Forhold, vilde der neppe hos os have været en saa utaalmodig Iver efter at komme med i Krigen paa Frankrigs Side.

Men vi troede jo saadan paa denne Napoleon og paa den berømmelige franske Hær. Og utaalmodige var vi efter den danske Krigserklæring. Og da den havde ladet vente paa sig en halv Snes Dage, blev jeg ked af Ventetiden i Helsingør og rejste en Mandag Morgen til København med den Beslutning, at dersom der endnu ikke

var bestemt nogen Dag til at begynde denne Øvelsesskole, vilde jeg samme Aften gaa hjem med Randersdamperen og nyde min Ferie, i det mindste indtil videre.

Da jeg imidlertid indfandt mig paa Kontoret, fik jeg den Besked, at den paatænkte Skole fremdeles var stillet i Bero, men at der just, paa Foranledning af Krigsministeriet, var truffet Bestemmelse om Oprettelse af noget andet, nemlig en frivillig Kommandoskole, hvor Studenter kunde blive uddannede til under Krigsforhold — og det blev jo sikkert til, at Danmark kom med i Krigen — at kunne træde ind i Hæren som Korporaler. Dem havde man nemlig for faa af.

Nuvel, saa kom jeg ikke afsted med Randersdamperen, men blev i København og gennemgik, sammen med en stor Mængde Kammerater fra Skyttekorpset, en Slags Korporalskole, som varede til hen paa Efteraaret, og som optog hele vor Tid, idet vi baade havde Kommandoøvelser, Eksercerøvelser, Felttjenesteøvelser, især med Forposttjeneste, og teoretisk Undervisning i Aftentimer. Skolen blev holdt af Befalingsmænd fra Hæren og ledet af Kaptain i Infanteriet Burmeister, en meget energisk og intelligent Mand, der med Liv og Varme kastede sig over den Opgave paa kort Tid at faa gode Resultater ud af vor begejstrede unge Lærvillighed og Redebonhed. Udholdenhed lagde han især Vægt paa at bibringe os, og her var det vel ogsaa, det mest skortede. Men vi maatte lære det. Stadig længere Stykker maatte vi tilbagelægge i Løb under fuld Oppakning. Vi havde nemlig laant Tornystre af Livjægerkorpset, og Tornystren

skulde have en bestemt Vægt. Jeg husker, at min hebraiske Bibel var pakket med i som særlig egnet til at frembringe denne Vægt. Ja, marchere maatte vi, og løbe maatte vi, og Natteøvelser maatte vi tage med. Men Kaptajn Burmeister holdt ud med os og løb med os og opildnede os. Saa vi klarede Strabadserne med et udmærket Humør og uden anden Skade end nogle vældige Huller paa Fødderne — for mit Vedkommende i hvert Fald.

Medens vi saaledes holdt Korporalskole, indløb efterhaanden de Krigsefterretninger, den ene efter den anden, som viste, at det gik galt for Franskmændene, og som med det samme gjorde det til en afgjort Sag, at Danmark vilde fastholde sin Neutralitetserklæring. Og saa afsluttedes da vor Militærundervisning, maaske lidt mere brat end ellers vilde have været Tilfældet.

Jeg vil her bemærke, at min ældre Broder Erik i Krigstilfælde vilde have været indkaldt som værnepligtig Underlæge i Marinen. Min yngre Broder Knud var ikke Student endnu. Saaledes blev det mig alene af os Brødre, der var med til Skyttekorpsets Krigsforberedelser.

Om vi, dersom det var kommet til Krig, havde afgivet virkelig brugbare Korporaler, tvivler jeg om. At vi var saa unge — jeg for mit Vedkommende 19 Aar — havde vel ikke hindret os saa meget; men en værre Mangel var det, at vi ikke havde gjort Tjeneste som menige. Man kunde, havde jeg nær sagt, bedre stukket os ind som Generaler end som Korporaler. Thi Generalen kan

til Nød undvære det Kendskab til, hvordan det menige Mandskab i alle Smaating tænker og føler og forholder sig, og det Greb paa, hvordan Folkene i det daglige skal tages og behandles, som er saa uundværligt for den, der skal fylde Pladsen som god Korporal for sin Deling. Dette gik tydeligt op for mig, da jeg siden af Erfaring lærte, hvad det er at staa i Nummer og høre til et Korporalskab, nemlig da jeg i Sommeren 1874 aftjente min Værnepligt som Fæstningsartillerist paa Fortet Prøvesten.

At jeg hverken blev General eller Korporal, var næppe noget Tab for Hæren. Men Skytte og Soldat havde jeg dog altsaa været, og ekserceret havde jeg baade med Gevær og Kanon. Saa det var lige haardt nok, naar sidenefter Formanden for Frederiksborg Amts Skytteforening, gamle Kommandør Jacobsen, paa en Generalforsamling i Hillerød, hvor jeg var foreslaaet som nyt Medlem af Bestyrelsen, udtalte: Pontoppidan — han har ikke mere Begreb om Skydning end den Pen dér! Jeg *blev* nu alligevel indvalgt. Men jeg skal gerne erkende, at det var ikke saa meget Skydningen, der havde min Interesse, men meget mere det folkeopdragende i Skyttebevægelsen. Thi nu var jeg bleven Forstander for en Folkehøjskole. Og at jeg var blevet *det* — ja det hang jo sammen med, at jeg var kommen ind i det *grundtvigske* Farvand og var blevet stærkt og inderligt taget med af den Strømning, der udgik dels fra Vartov Kirke og de første Valgmenigheder, og dels fra de første grundtvigske Folkehøjskoler.

Godt, at denne Strømning kom og tog mig, efter at det, der fra Drengeaarene havde baaret mit danske Mod oppe — først Troen til Landsoldatens Uovervindelighed, og derefter Haabet om en snarlig Revanchekrig — endeligt og afgørende var brudt sammen ved Preussens Triumf i 1870 og Oprettelsen af det mægtige tyske Kejserrige.

Jeg husker min Stemning i Efteraaret 1870 — efter Sedan og Napoleons Fald. Jeg husker f. Eks., hvorledes jeg en Dag drev mig selv hen at gøre Øvelser i et Trapez for at faa Armkræfter — ja, for i det hele taget at styrke Muskler og Sener og allermest Karakteren. Thi man *maatte* ikke synke modløs sammen. Man maatte blive ved at tro paa en Fremtid for sit Land og sit Folk. Og man maatte dygtiggøre sig for at kunne være med at skabe denne Fremtid.

Men det var meget dunkelt følt og tænkt altsammen. *Hvor* groede Fremtiden? Og *hvor* skulde man tage fat for at arbejde den imøde? Ja, det anede jeg egentlig ikke. Og dette var en ret trist Sjælstilstand.

Men saa var det, jeg mødte det Grundtvigske.

IV

Naar jeg siger, at jeg efter 1870 mødte det Grundtvigske, saa modsiges dette ikke deraf, at jeg allerede siden 1869 gik i Kirke hos Grundtvig i Vartov. Thi det gjorde jeg ikke for det Grundtvigskes Skyld, som jeg dengang ikke havde ret megen Anelse om, men fordi jeg fandt, at dér var det gode Sted at komme i Kirke, som jeg i nogen Tid havde søgt efter.

Ja, min Sjæl havde fundet dette gode Sted, ligesom en Spurv finder et Sted at bygge sin Rede.

Jeg var kommen til København som Student uden at vide, hvad Grundtvigianisme var, og uden at have faaet nogen Anvisning paa at søge Kirke hos Grundtvig. Og det skønt min Far var Grundtvigianer, hvilket først gik op for mig, efterat jeg selv var blevet det. Dette viser for det første, at min Fars Grundtvigianisme ikke traadte frem paa nogen afstikkende Maade, og for det andet, at hans aandelige Frisind var ubetinget. Han vilde ikke lægge Pres paa sine „store Drenge“, men lade dem selv finde deres Vej frem.

Heller ikke havde min Far i nogen Maade presset mig til at studere Teologi. Han havde givet mig det Raad, at jeg i Rusaaret kunde forsøge mig med at høre nogle

Forelæsninger i de forskellige Fakulteter, og saa vælge, hvad der mest tiltalte mig. Jeg forstod paa ham, at han nærmest tænkte sig, jeg kunde blive Jurist. Men heller ikke dertil tilskyndede han mig. Og jeg var da kommen et godt Stykke hen i Rusaaret uden endnu at have faaet begyndt paa dette at høre Forelæsninger forsøgsvis her og der. Saa sad jeg en Dag i Studenterforeningen og spillede Skak med en Kammerat, og da Spillet var ude, saa han paa sit Ur og sagde: Nu skal jeg paa Forelæsning! Hos hvem? spurgte jeg. Hos H. N. Clausen! Det var altsaa det teologiske Fakultet. Og nu foer den Tanke i mig, at jeg kunde gaa med og saaledes faa begyndt paa den planlagte Rundgang til Fakulteterne. Jeg havde et græsk Testamente; det løb jeg hjem efter. Og saa sad jeg mellem Teologerne og hørte gamle Clausen læse over et af det ny Testamentes Breve. Og medens jeg sad der, kom der over mig en ganske ejendommelig Fornemmelse af, at her sad jeg paa min Plads, og her skulde jeg blive. Det var ikke noget bestemt ved Forelæsningens Indhold, der greb og fængslede mig. Snarere virkede Professor Clausens saa tiltalende Personlighed paa mig; før mig havde min Far siddet ved denne ærværdige Lærers Fødder. Men det egentlig fængslende var selve Situationen: at sidde dér med det græske Testamente opslaaet foran sig og i Færd med at granske det. Det følte jeg, var noget for mig.

Ja, til syvende og sidst er jeg ude af Stand til egentlig at sige, *hvad* det var, som gjorde sig saa mægtigt gældende. Jeg véd kun, at jeg i samme Time bestemte mig

for at studere Teologi, og at jeg kunde gaa hjem fra Forelæsningen og paa staaende Fod i et Brev meddele min Far denne Beslutning.

Der blev ikke noget af at hjemsøge de andre Fakulteter; den Plan var forsvundet af mit Hoved med det samme. Jeg var kommen paa min Hylde; det var den Følelse, jeg havde ved Tingen. Nogen Glød i min Sjæl, nogen Begejstring over Teologien, nogen mægtig Aandens Dragen den Vej kan jeg slet ikke sige, at jeg fornam. Mit Sind var paa den Tid slet ikke særlig religiøst bevæget, og nogen klar og bevidst indre Drift til at tjene Gud som Ordets Tjener var ikke opkommet hos mig. Desto mærkeligere var det med denne raske og afgjorte Beslutning om at studere Teologi, og desto tydeligere har jeg siden kunnet se, at den trufne Bestemmelse var ikke saa meget en, der blev truffet af mig, som en, der af en usynlig Magt blev truffet angaaende mig, og som jeg egentlig blot gik ind paa — og gik glad ind paa i en tryg Fornemmelse af, at det var det rigtige, her blev bestemt.

Ja, temmelig tørt gik det til med min Anbringelse paa den teologiske Bænk. Men at det var mit Livs Gud, der anbragte mig der, tvivler jeg slet ikke om. Dersom jeg derimod havde valgt Teologien i en begejstret Sindsstemning, kunde jeg maaske have været mere udsat for senere Tvivl angaaende Soliditeten af denne min Sindsstemning og hvad der var fremgaaet af den.

Men lad mig nu tilføje, at dersom det gik tørt til med at blive Teolog, saa kom den Tid — og det varede kun

nogle Maaneder, før den kom — da jeg med et varmt Hjerte velsignede det Valg af Studium, jeg havde truffet. Det var jo nemlig, da mit inderste Indre var kommen i stærk Bevægelse, da jeg med min Sjæls hele Magt var kommen ind paa at søge Gud, og da min Hu for Alvor droges mod det at blive en Ordets Tjener i Herrens Kirke.

Den Dag, jeg bestemte mig til at studere Teologi, tror jeg ikke, jeg endnu i de Maaneder, jeg havde været i København, havde sat min Fod i en Kirke. Men nu var det anderledes; nu var jeg blevet Kirkegænger. En lille Tid skiftede jeg med forskellige Kirker, stadig søgende, om jeg dér eller dér kunde finde, hvad min Sjæl savnede. Men jeg syntes ikke rigtig, jeg fandt det. At jeg saa en Søndag bestemte mig til at gaa i Vartov, kom slet ikke af, at jeg havde faaet nogen Forventning om netop dér at finde, hvad jeg søgte. Nej, hvad jeg havde hørt om Gudstjenesten i Vartov, var snarere skikket til at holde mig borte derfra. Men jeg vilde dog engang derhen at se og høre den Mand Grundtvig, siden han endnu var i Live og endnu holdt Gudstjeneste.

Ja, jeg gik derhen for Grundtvigs Skyld; men jeg kom igen og vedblev at komme igen for noget helt andets Skyld — fordi jeg dér fandt, hvad jeg som Kirkegænger søgte: Præsens numen, en tilstedeværende Guddomsmagt. Jeg mindes tydeligt den Fornemmelse, der paatrængte sig mig straks den første Søndag, da jeg stod dér i den tætpakkede Forsamling, der ganske fyldte det lille Kirkerum med sin Salmesang, idet alle sang som med een Røst, af eet Hjerte og een Sjæl. Jeg mindes,

hvorledes jeg uvilkaarlig sagde ved mig selv: Dette er jo ligesom i Herrens Dage, naar Folket lovede Gud med høj Røst, fordi han var iblandt dem og øvede sine store Gerninger!

Her er godt at være! fornam min Sjæl. Og nu fik jeg Søndage, som jeg aldrig glemmer. Jeg skulde nok være paa Pletten til Gudstjenesten i Vartov. Jeg boede foran paa Nørrebro, og jeg husker disse feststemte Morgenvandringer ad Dosseringen langs Peblingesøen, over Teglgaardsbroen og Volden ad Vartov til. Paa Dosseringen mødte jeg regelmæssigt min Studenterkammerat Mathias Fenger, den senere Holmens Provst, der var paa Vej til Johanneskirken, hvor han hos den Menighed, der samledes om Frimodts Forkyndelse, havde fundet, hvad jeg fandt i Vartov. Ogsaa jeg havde under min Søgen som Kirkegænger været i Johanneskirken og hørt Frimodt. Og hvad jeg hørte var i Sandhed godt nok, og dersom en god Prædiken havde kunnet stille mit Savn, kunde jeg for saa vidt særdeles godt have slaaet mig ned der — eller i Holmens Kirke hos Fog, eller i Frue Kirke hos Schepelern. Disse Prædikanter havde jeg hørt mere end een Gang. Og hvad det angik at holde en Prædiken, kunde den 86 aarige Grundtvig slet ikke tage det op med nogen af dem. Jeg i hvert Fald forstod slet ikke den gamles Prædikener. Men des bedre forstod jeg hans Bøn, der var omtrent lige saa lang som den meget korte Prædiken. Og hans Skriftetaler, disse saare venlige Indbydelser til Nadveren, gjorde Indtryk paa mig, ligesom hele hans værdige og gæstmilde Maade

at tage os til Alters paa. Ganske sikkert havde Grundtvigs mægtige Personlighed sin Andel i, at min Sjæl her i Menighedens Forsamling kunde finde det „Moderskød til Barnehvile", den saa haardt tiltrængte. Men egentlig var det jo dog slet ikke Grundtvig, jeg fandt. Men jeg fandt — her mere end anden Steds — Herren selv nærværende i sin Menighed. Dette var min Oplevelse i Vartov.

At Grundtvig var blevet min Præst, betød ikke endnu, at jeg var blevet Grundtvigianer. Grundtvigs særlige Lærdomme interesserede mig foreløbig meget lidt. Paa mit teologiske Studium øvede de i hvert Fald ingen Indflydelse. Snarere var Martensen min teologiske Vejleder. Han var Biskop og altsaa ikke længer Universitetslærer; men hans Skrifter studerede jeg ivrigt, især hans Dogmatik og hans Etik. Etikens første Del udkom netop i mine Studenterdage.

Men dersom Martensen var min Teolog, var Hostrup min Prædikant. Da jeg i Forvejen som lystig og humoristisk anlagt Studentmagersvend havde følt mig kongenial med den Hostrup, jeg saa godt kendte fra hans Viser og Studenterkomedier, laa det jo nær, at jeg, da den stærke Dragelse til Kirken kom op i mig, maatte have fat paa den Mands nys udkomne Prædikensamling og se, hvad den kunde have at give mig. Og det viste sig da, at Hostrups Prædikener, dem kunde jeg — i Modsætning til Grundtvigs — forstaa. Og, hvad mere er, de Prædikener var som skrevne netop for mig. I Indhold saavel som i Sprog og Tone var de, hvad jeg

havde Brug for. Ja, Hostrups trykte Prædikener var i den Periode min daglige aandelige Næring. Og naar jeg af og til en Søndag svigtede mit kære Vartov, var det for at komme hen og sidde under Hostrups Prædikestol i Frederiksborg Slotskirke.

Ogsaa her oplevede jeg rigtige Søndage. Og det festlige ved dem forhøjedes derved, at jeg sædvanlig fejrede dem i Forening med og i hjertelig Forstaaelse med min Søster Inger, som var omtrent jævnaldrende med mig, et Par Aar ældre, og som var i Huset hos min Farbror i Helsingør. Vi to, Inger og jeg, havde en ganske ensartet aandelig Drift i os, medens derimod min prægtige Bror Erik, som jeg boede sammen med i København, var ganske ukirkelig af Anskuelser og af Naturen sky overfor alt, der var noget enthusiastisk ved. Vi fulgtes godt ad i mange Ting, og vi boede sammen i broderlig Kærlighed. Men Søndag kunde vi ikke ret holde med hinanden. Inger og jeg derimod, vi satte undertiden hinanden Stævne til en Søndag i Frederiksborg, saaledes at vi kom med Morgentogene, Inger fra Nord og jeg fra Syd, fulgtes hen til Mørchs og gik med dem i Kirke hos Hostrup.

Mørchs — ja det var en saare prægtig Familie af vort Bekendtskab. Og Bekendtskabet var af god gammel Slags, nemlig fra vort Barndomshjem. Dermed hang det saaledes sammen, at medens vi endnu boede i Fredericia, var Hr. og Fru Mørch som unge Ægtefolk komne dér til Byen at bo, idet Hr. Mørch, som drev Ingeniørvirksomhed, havde faaet noget at føre Tilsyn med ved

Fæstningsvoldenes Istandsættelse før Krigen 1864. De unge Folk havde sluttet sig til min Fader som Præst, var kommen jævnlig i vort Hus, og der havde mellem Familierne udviklet sig et Venskabsforhold, som ogsaa senere blev ved at bestaa. Nu var imidlertid Hr. Mørch blevet Amtsvejinspektør i Frederiksborg; det unge Ægtepar var rykket lidt frem i Alder og Værdighed og havde faaet en Rede fuld af Børn. Men Fru Elisabeth Mørch sang endnu sine Sange ved Klaveret med uformindsket Liv og Følelse. Hun var en Præstedatter, født Pingel, hjertefrom, aandfuld og gennempoetisk og saa tillige en ualmindelig praktisk dygtig Husmoder. I hele sit Væsen og sin Væren var hun et Pragteksempel paa en grundtvigiansk Kvinde fra Bevægelsens Sanglærketid eller Nattergaltid eller hvad man skal kalde den. Ja, Grundtvigianere var baade hun og hendes Mand og hørte til Hostrups nære Vennekreds, og baade Grundtvigs og Hostrups Sange lød tidlig og silde dér i Hjemmet, ogsaa Hostrups lystige Viser kom med ved Lejlighed. Dem kunde jeg og maatte undertiden frem med en og anden af dem, naar jeg var paa Søndagsbesøg. Men den største Succes var dog Bellmans „Gubben Noah", som min Søster og jeg forstod at foredrage paa en vis snurrig tostemmig Maade, og som vi atter og atter maatte give til bedste for Børnene, iblandt hvilke en af de ældste var Marie, den senere Forstanderinde for den bekendte Skole i Hillerød. Jeg tror nok, Frøken Mørch endnu mindes „Gubben Noah" som en af sit Livs største Koncertnydelser.

Ja, Gubben Noah" og „Hvila vid denna källa" og al den anden bellmanske Festivitas, den kunde man tage med sig, og blive budt velkommen med, i et grundtvigsk Hjem, især vel nok et, som hørte til den særlig hostrupske Kreds. Hostrupske Viser og bellmanske Melodier, de er jo i Virkeligheden uadskillelige. Og i det Stykke er jeg aandsbeslægtet med Hostrup. Hvis jeg ikke kunde faa Bellman med ind i et Paradis, frygter jeg næsten for, at jeg maatte blive udenfor. Men saaledes som det grundtvigske Paradis mødte mig i min Ungdom, ikke mindst dér i Frederiksborg, var der altsaa intet i Vejen for, at jeg kunde være med deri.

Og jeg kom med deri. Jeg blev Grundtvigianer — mere og mere — tilsidst med Liv og Sjæl. Først og fremmest skyldtes det Hostrups Prædikener. De var ikke ensidigt og snævert grundtvigianske, disse Prædikener; men grundtvigianske var de dog i hele deres Aand og Retning. Og jeg blev gennem dem indviet i Begyndelsesgrundene til grundtvigsk-religiøs Tankegang. Een bestemt Prædiken fik i saa Henseende afgørende Betydning for mig. Den hørte ikke til Prædikensamlingen, men var udgivet i Særtryk. Den handlede om „Guds Rige og det menneskelige". I den aflagde Hostrup et kraftigt og aandsmyndigt Vidnesbyrd om, hvorledes Humanisme og sand Religion udmærket kan forliges med hinanden. Det er en forfærdende falsk Opfattelse af Religionen, hævdede han, naar man tror at maatte ofre sine menneskelige Idealer for at indgaa i Guds Rige, naar man altsaa paa en Maade efterligner de

fanatiske Østerlændere, der kaster sig ned foran Guden Jaggernauts Vogn og lader sig knuse under dens tunge Hjul.

Det var første Gang, jeg fandt saadanne Tanker klart og bestemt udtalte. Og det gjorde mig godt — tog et lønligt Tryk fra mig. Thi al glad og lys og skøn Menneskelighed sværmede jeg for; det kunde jeg ikke høre op med; det maatte min Gud ikke forlange af mig; og det kunde jeg da heller ikke forstaa, at han vilde forlange. Her fik jeg det bekræftet af den Mand, jeg i saa høj Grad saa op til og havde Tillid til. Hostrup var blevet Alvorsmand og Kirkemand, men han var ikke blevet Mørkemand, ikke livsfjendsk, ikke indsnævret i Syn og Følelse. Saa behøvede jeg da heller ikke at blive det. Gud ske Lov og Tak!

Og dette var altsaa Grundtvigianisme.

Ja, det var i hvert Fald i denne Skikkelse, Grundtvigianismen dagedes for mig — som en lykkelig Sammensmeltning af Gudelighed og Menneskelighed, af Kirkelighed og Folkelighed, Kristendom og Danskhed. Der blev sunget Salmer i de grundtvigske Hjem, især jo „Festsalmerne“ fra Vartov, dette Opvæld af nye Ord og Toner, denne Salmeskat, som siden er blevet hele det danske Kirkefolks Eje, men som dengang endnu ikke var kommen ind i de almindelige Salmebøger. Ja, man sang ud sin Kristendom, højt og lydt, i de grundtvigske Hjem. Men ikke mindre sang man sin Danskhed ud. Viser og Sange til Danskhedens Pris, til Vækkelse af dansk Folkefølelse havde Grundtvig jo digtet mange af. Og gamle Kæmpe-

viser var blevet opfriskede. Ogsaa Hostrup havde givet sit Bidrag til denne Folkesangens Genfødelse. Og her kom nu ogsaa jeg med i det syngende Kor og fik atter noget at bruge min unge sangglade Røst til. „Atter“, siger jeg. Thi det sidste Kor, jeg var rigtig med i, det var jo det, som i højstemt Krigsmod afvekslende istemte Marseillaisen og Den tapre Landsoldat. Men dette Nummer var ganske stille gaaet ud af Programmet, og det vil sige, at Sangprogrammet selv var omtrent ude for mig og mine Studenterkammerater.

Men her aabnedes nu for mig ligesom et nyt Sangprogram — og der blinkede et nyt Haab for mit Øje, et Haab, som straks fik „Glans fra det høje“, et nyt Haab for mit Land og mit Folk. Ja, det var det danske Haab, som Grundtvig havde forstaaet at vække, og som ikke beroede paa en overspændt Vurdering af den danske Landsoldats Krigerdygtighed, men byggede paa noget dybere — paa Kærnen i den danske Folkenatur, saaledes som den var bevaret især hos Bønderne, og saa paa den danske Folkeaand, den, der ifølge Grundtvig „svæved over Barnelivet i den grønne Lund fra Hedenold“, den, hvis Magt havde gjort sig gældende i afgørende Øjeblikke i Folkets Historie, og hvis mægtige Atterkomst det nu gjaldt at haabe paa og arbejde imøde.

Grundtvigianismen — det var den danske Kristendom, det var den menneskelige Kristendom, det var de fri Sangfugles Kristendom. Saaledes viste den sig for mig, og saaledes fik den min hjertelige og afgjorte Tilslutning.

V

Jeg har fortalt om det Mørchske Hus i Hillerød og den gode, lyse Aand, der var over det. Den samme gode, lyse Aand mødte mig ogsaa i et andet Hjem, som jeg nu skal omtale, det Marstrandske Hjem paa Fredsholm.

Det var den bekendte københavnske Bager og Brygger Troels Marstrand, Stifteren af de Marstrandske Bryggerier paa Vodrofsvej, der, efter at have trukket sig tilbage fra Forretningerne, havde købt sig det lille Landsted Fredsholm, en halv Fjerdingvej fra Helsingør, ud ad Kongevejen. Ved en Tilbygning til Stuehuset havde han faaet en rummelig og smuk Bolig ud deraf, hvor han kunde tage mod Gæster baade Sommer og Vinter. Og han havde altid Huset fuldt, især af unge Piger, dels hans egne Døtre, dels hans Brødres. I Helsingør gik han under Navnet „Marstrand med de unge Piger".

Da han var Enkemand, blev det de aandslivlige og begavede Døtre, der gav Tonen an i Huset. En af Døtrene, Julie, havde en kort Tid haft en Stilling som Huslærerinde paa Herregaarden Hindsgavl ved Middelfart, hvilket havde givet Anledning til, at hun lærte den bekendte grundtvigske Præst Mads Melby i Asperup at

kende, gik i Kirke hos ham og blev Veninde med hans Datter, der ogsaa hed Julie. Saaledes blev Ledningstraaden lagt fra den grundtvigske Aandsstrømning til den Marstrandske Familie, hvilket i Fremtiden fik ikke saa ringe Følger. Flere af de fredsholmske unge Piger kom til at give en god Indsats for den grundtvigske Højskoles Udvikling, dels som Højskolekoner, dels som Lærerinder paa Højskolernes Sommerkursus. Det var, især fra først af, slet ikke let at faa Kvinder, som egnede sig til at tage sig af Højskolepigerne paa den rette Maade, og som vilde ofre Tid og Kræfter derpaa af uegennyttig Begejstring for Sagen. Den danske Højskole er virkelig kommen i Gæld til den Marstrandske Familie for de livlige, begavede og stovte unge Kvinder, som den saaledes stillede i Højskolesagens Tjeneste paa den Tid, da Sagen endnu maatte kæmpe sig frem under vanskelige Kaar.

Den før omtalte Julie Marstrand blev Ernst Triers Hustru og Husmoder paa Valekilde. Hendes Søster Petra kom ogsaa til Valekilde og blev gift med Højskolelæreren, den senere Landmand Povl Sams. En anden Søster, Christine, kom til Askov som Lærerinde og blev senere gift med Højskolemanden Poul la Cour.

Dette var altsaa tre af Troels Marstrands Døtre. Men saa var der to Broderdøtre af ham, Døtre af den tidlig afdøde Jernfabrikant Theodor Marstrand, Marie og Johanne hed de. Disse, der ganske var som hjemmehørende paa Fredsholm og besjælede af Stedets Aand, fik begge Virksomhed som Sommerlærerinder paa Højsko-

ler, og begge blev gift med grundtvigske Præster, Marie med V. Brücker, Johanne med F. Mygind.

Maries og Johannes ældste Broder Jacob — om der af ham kunde være blevet en Højskolemand, dersom han havde faaet Lov at fortsætte sine Studier, er ikke godt at vide. Men da Faderen døde, efterladende sig en Enke med en stor Børneflok, greb Onkel Troels ind og sagde til Jacob: Nu skal du sættes i Vej til at kunne blive en Støtte for din Mor og dine Søskende! Det hjalp ikke, at Lærerne i Gymnasiet protesterede og sagde, at det var Synd. Jacob blev sat i Bagerlære og blev, da han var udlært, hjulpet til at overtage et godt Bageri. Dette var ikke hans Lyst, men hans Pligt. Og han gjorde sin Pligt som en Mand. Siden blev han Borgmester. Og som bekendt har han paa mange Maader vist sin Interesse for Folkehøjskolen og den grundtvigske Bevægelse.

Dette var nu en lille Afstikker bort fra de unge Piger paa Fredsholm — Hr. Marstrands unge Piger, som Helsingørsfolkene kaldte dem. Ofte saa de den store Char-a-banc fra Fredsholm rulle gennem Gaden, propfuld af de unge Piger, og den smukke hvidhaarede ældre Herre midt imellem dem. Men hvad Helsingørsfolkene ikke var Vidne til, var, at Onkel Troels, naar Vognen var vel ude af Bygaden, ude paa Landevejen, sagde: „Skal vi saa rutte!" Og saa istemte de unge Piger Hostrups Sang om Ungdommen: „Jeg rutter med Glædens og Haabets Ord". Hvis Køreturen var lang, kunde den ene Sang afløse den anden, — dersom da ikke Tiden optoges af en eller anden heftig Disput om et pædagogisk

eller religiøst Emne, hvilket meget let kunde ske, især vel dersom der ogsaa var en ung Mand eller to med i Vognen, hvilket undertiden jo var Tilfældet. Og jo mere højrøstet de unge disputerede, des mere fornøjede Onkel Troels sig; men han deltog ikke ret meget i Disputen.

Det var der en anden, der heller ikke gjorde, skønt hun dog var med i Vognen. Ja, det var ogsaa en af de unge Piger, der havde faaet sit andet Hjem hos Onkel Troels paa Fredsholm, — ogsaa en Julie Marstrand. Til Adskillelse fra Kusinen af samme Navn kaldtes hun gerne „lille Julie“ — hun var kun 16-17 Aar — eller ogsaa „Julie Professor“. Hun var nemlig ældste Datter af en anden af Troels Marstrands Brødre, Professor Vilhelm Marstrand, den bekendte Maler og Direktør for Kunstakademiet. „Lille Julie“ var ofte betroet til at være Kusk paa Køreturen; thi hun havde virkelig Forstand derpaa. Og det var, hvad hun holdt allermest af: at sidde og køre Hestene, medens de andre sang og disputerede.

Jeg nævnte før den Marstrandske Slægts Bidrag af kvindelig Medhjælp ved Højskolevirksomheden, og jeg maa da for Fuldstændigheds Skyld føje „lille Julie“ til Rækken af dem, der senere blev Højskolekoner, idet hun nemlig blev den Mands Hustru, som skriver disse Erindringer, og som gennem 15 Aar holdt Folkehøjskole. Nu, da dette føres i Pennen, har hun i snart 47 Aar siddet som Kusk i mit Jordelivs Char-a-banc, medens jeg sang og disputerede.

At jeg kom til at gøre disse Marstrandske Bekendtskaber, der alle var mig saa interessante og saa dyrebare, og hvoraf eet skulde blive af en saa afgørende Betydning for mit hele Liv, det skyldtes min Søster Inger, som jeg før har omtalt. Hun var jo i Huset hos vor Farbroder, Skibsreder I. S. Pontoppidan i Helsingør, og hun var, da den Marstrandske Familie flyttede ud til Fredsholm, snart blevet Veninde med Døtrene dér i Huset, som hun i Sindsretning og Anskuelser stemmede saa godt sammen med. Da saa den af dem, som hun mest havde sluttet sig til, kom ind at holde Hus for sin Onkel, Professor Vilhelm Marstrand paa Charlottenborg, som var Enkemand, gav dette Anledning til, at min Søster af og til kom i Besøg dér hos Professorens, og da nogen Tid var gaaet, blev ogsaa jeg gennem hende indført der i Huset.

Det var den sidste Vinter, Professoren levede. Han var svag og nedbrudt efter et Slagtilfælde, han aldrig forvandt, og der kunde være noget i høj Grad trist ved at se ham sidde foran Staffeliet og forsøge sig med at komme i Gang igen med sin Produktion. Men han vedblev dog at bære sit Hoved paa en vis — jeg véd ikke bedre end at sige kongelig Maade, og man tog aldrig fejl af, at man havde en af Aandens Udkaarne for sig. En ganske egen Nimbus laa over dette store, smukke, smagfulde Hjem. Men man følte jo, at det var ikke længer, hvad det havde været. Det, der allerførst fangede mit Øje, da jeg paa min første Visit traadte ind i Dagligstuen og maatte vente lidt, før nogen af Familien kom,

var en stor Kultegning, omhyggeligt udført og pragtfuldt indrammet, som hang midt paa Væggen. Det var et Portræt af Marstrands afdøde Hustru, tegnet af ham selv. Jeg kan ikke beskrive, hvor velgørende dette Portræt virkede paa mig, medens jeg stod og betragtede det. Jeg kan kun sige, at jeg havde en Følelse af her at mødes med dette skønne Hjems gode Genius — bortfaren, ja, men dog dvælende der endnu. Jeg følte det saa stærkt, at det var *hendes* Stuer, jeg stod i, *hendes* Hygge, der var udbredt over alle Kroge, *hendes* stille og gode Tone, der endnu raadede i det Hjem, hun fem Aar tidligere var blevet saa brat bortrevet fra.

Dette var ikke blot min øjeblikkelige Fornemmelse ved det første Besøg, men min blivende og voksende Fornemmelse under de Besøg, jeg fik Lejlighed til at gøre i Vinterens Løb, og som jo ikke blev til ret mange, men som dog var tilstrækkelige til, at jeg kunde faa Øje paa og blive fængslet af et andet, et levende Portræt af Fru Marstrand, nej, ikke et Portræt, men en ny og ejendommelig Udgave af den samme indtagende Kvindetype, der ved min første Indtræden i Huset havde fyldt mig med noget ligesom Andagt.

Læseren forstaar, at det er Datteren i Huset, jeg taler om, den ældste Datter Julie, som i samme Vinter fyldte sine 18 Aar, og hvis Billede begyndte at beskæftige mig paa en for mine Eksamensstudier ikke helt gunstig Maade. Jeg havde besluttet mig til at gaa op til Attestats den kommende Sommer. Og hvor meget det end kneb med at faa læst færdig, og hvor ofte end et Par søde

Pigeøjne vilde komme imellem mig og Bogen, fik jeg dog min Beslutning gennemført. I Juni 1873 var jeg teologisk Kandidat, og i September samme Aar var Julie Marstrand og jeg hinandens Trolovede.

Da var imidlertid Scenen blevet forlagt til Fredsholm. Thi i det forudgaaende Foraar var Professor Marstrand død og Charlottenborg-Hjemmet opløst. Og hvor skulde de forældreløse Børn hen at finde et foreløbigt Ophold andensteds end hos Onkel Troels? Med aldrig svigtende Kærlighed og Faderlighed tog han dem under sine Vinger — og mig med, da jeg var blevet Julies Trolovede. Jeg havde faaet Virksomhed i København som Timelærer ved Bohrs Skole paa Nørregade, og hver Uge fra Lørdag Aften til Mandag Morgen var jeg en sikker Gæst paa Fredsholm, ligesom jeg ogsaa tilbragte Juleferien dèr.

Og nu skal jeg fortælle, hvorledes disse Besøg paa Fredsholm gav Anledning til, at jeg kom til at holde mine første Prædikener.

I Fiskerlejet Snekkersten, straks Syd for Helsingør, var man i Forlegenhed for en Prædikant, idet Pastor Nielsen, som plejede at komme og prædike i Skolen, nu var bleven forflyttet. Pastor Nielsen havde været Kapellan pro loco for det udstrakte Tikøb Sogn og havde oprettet denne Prædikenvirksomhed i en Udkant af Sognet, hvor man dengang havde alt for langt til Kirke, nemlig til selve Tikøb. Hveranden Søndag havde han holdt Gudstjeneste i Snekkersten Skole. Hans Efterfølger i Embedet vilde jo rimeligvis fortsætte dermed,

men under Vakancen vilde der være kommen en lang Standsning, dersom ikke de Folk i Snekkersten havde faaet Nys om, at der i Omegnen var en teologisk Kandidat paa Færde, som kom til Fredsholm regelmæssigt hver Søndag. Det blev da til, at jeg efter Opfordring overtog Gerningen som Vakanceprædikant i Snekkersten Skole. Jeg, der aldrig havde prædiket før, holdt her min første Prædiken Septuagesima Søndag 1874 og fortsatte hver anden Søndag Fasten igennem.

Jeg har bevaret i kær Erindring denne min Debut under saa hyggelige og jævne Forhold — den smukke Egn — den prægtige Fiskerbefolkning — den pæne Skolestue fuld af Mennesker. Og der var for min Følelse noget tiltalende og varselfyldt i dette, at min første Tekst blev den om Arbejderne i Vingaarden. Arbejde, Arbejde, det var jo, hvad jeg som nybagt Kandidat stod foran — havde faaet ligesom Adgangstegn til og havde Dampen oppe for. Aldrig noget Aar er Søndagen Septuagesima kommen tilbage, uden at jeg har mindedes i mit stille Sind hin solskinnende og forhaabningsfulde Dag i Snekkersten Skole. Og min Hustru har gerne været med til at mindes Dagen. Thi hun undlod jo ikke dengang at overvære min Debut. Og hun har sagt mig, at hun var slet ikke bange for, at jeg skulde „gaa fra det“. Den Slags Beklemmelse har hun heller aldrig siden haft paa mine Vegne. Hun har altid været ganske tryg for, at jeg klarede den nok — hvad enten det saa blev mere eller mindre dejligt, det, jeg leverede. Hvilket jo er et ganske andet Spørgsmaal.

Det var vist heller ikke meget dejligt, hvad jeg leverede den Dag i Snekkersten Skole. Men jeg havde forberedt mig med Flid og skrevet hele Prædikenen Ord til andet. Manuskriptet har jeg — det vil forresten sige min Kone — endnu. Øverst derpaa er skrevet de Ord: *Min første Prædiken. Hvo vil foragte disse ringe Tings Dag? (Sach. 4, 10).* Et lille karakteristisk Brudstykke af Prædikenen faar jeg Lyst til at meddele. Det lyder:

Der kan være Tider, hvor vi maa sige, naar vi vil gøre os Rede for os selv: Hvad kan det hjælpe, at jeg véd et Sted, hvor jeg kan finde Hvile? Jeg trænger jo netop til at komme ud af min Ro og Tryghed. Jeg trænger jo netop til at komme i Aande og faa noget at tage fat paa. Mine Kræfter er ikke ved at synke sammen af Udmattelse; meget snarere er der Fare for, at de skal raadne op, fordi de ikke bliver brugte. Jeg hører nok Indbydelsen: Kommer til mig, alle I, som arbejder og er besværede, jeg vil give eder Hvile! Men hvad angaar det mig? Hvad jeg trænger til, er jo netop Arbejde, og hvad jeg har for meget af, er jo Hvile. Ja, jeg maa bekende, at jeg hører til dem, der staar ledige paa Torvet. — Saa er det da en Trøst at høre, at Himmeriges Rige lignes ved en Husbonde, der gik ud at leje Arbejdere til sin Vingaard ...... Saa skal da mest vi Danske være trøstige, dersom vi trænger til Arbejde. Det er udmærket lagt til Rette for os[1]), og der er nok at gøre .... Vel er det sandt, at der hører Styrke til, og vi er svage; der hører Mod til, og vi er bange; der hører Fasthed til, og vi er løse og flygtige; ja, der hører grumme meget til, og vi mangler grumme meget. Men Vorherre, han har, hvad vi mangler. .... Helligaanden er Guds store Idrætsmand, som mange Gange før idag har skabt stærke Kæmper af svage og bange Mennesker. Lad os høre,

[1]) Nemlig ved Grundtvig (som Sammenhængen udviser).

hvad David siger, han, der fra først af kun var en usselig Hyrdedreng. Han siger: „Ved min Gud stormer jeg imod en Hær, og ved ham springer jeg over en Mur. Han vænner mine Hænder til Striden, og mine Arme spænder Kobberbuen". (Ps. 18).

De Snekkersten Fiskere og deres Koner har vel neppe haft meget ud af Prædikenen; men de har dog maaske faaet Indtryk af en begejstret ung Mand eller i hvert Fald en ung Mand med Lyst til at tage fat.

Og i saa Fald har de ikke taget fejl. Der var i Sandhed god Lyst til at tage fat — god Lyst til Tjenesten. Og man vil forstaa, at der hos os to unge Ægteskabskandidater heller ikke manglede god Lyst til Præstegaardsidyllen. Min Trolovede kunde ikke tænke sig noget bedre at se frem imod, og naar vi sammen med hinanden byggede Luftkasteller, var det jo gerne en Landsbypræstegaard, vi lod stige frem som Skuepladsen for vor ægteskabelige Lykke.

Dog — foreløbig var jeg kun 23 Aar, og da vi ikke kunde vente paa Præstegaarden, fik vi os en lille pæn Lejlighed paa Tøjhusvejen i Randers, hvor vi, sidst paa Aaret 1875, flyttede ind som nygifte. Jeg havde faaet nogen Virksomhed der i Byen med forskellig Slags Undervisning, deriblandt et lille Kursus i Historie og Litteratur for voksne unge Piger. Desuden prædikede jeg af og til for min Far og hjalp ham med et og andet i hans vidtløftige Gerning som eneste Sognepræst for den ret store By. Egentlig var det Tanken, at jeg skulde blive hans Kapellan. Men saa blev der gennemført en

Ordning af de kirkelige Forhold der i Byen, som lettede Arbejdet for min Far saa betydeligt, at han ikke foreløbig fik Brug for Kapellan. Saa maatte jeg altsaa søge Kapellanplads andensteds, og det slap ud til, at jeg i Sommeren 1876 kaldedes til personel Kapellan ved St. Olai Kirke i Helsingør.

VI

Det var jo, baade for min unge Hustru og mig, en kendt og kær Egn, vi kom tilbage til, da vi flyttede til Helsingør. Og da saadanne unge Præstefolk jo altid bliver venligt modtagne, hvor de kommer, førte vi en Tilværelse, der staar for Erindringen som fuld af blidt Solskin. Provst Heibergs, Familien i St. Olai Præstegaard, kendte vi i Forvejen og fik nu Lejlighed til at komme disse prægtige og intelligente Mennesker nærmere, idet de med stor Hjertelighed aabnede deres Hus for os. Provst Heiberg, min værdige Foresatte, var en Mand med megen Stil over sig, en Gejstlig af den Type med det stive hvide Halsbind, og hans hele Holdning var maaske blevet saa meget stivere, fordi han var temmelig lille af Vækst. Men der var tillige noget saa smukt og mildt i hans Udtryk; han var en Mand, man baade kom til at respektere og at holde af. Han rystede paa Hovedet af mine „folkelige“ Ideer, naar jeg kom frem med dem under en Samtale i hans Studereværelse, — naar jeg f. Eks. udviklede, at dersom man kom til at bo paa Landet og fik sig en Hest, kunde man udmærket godt selv passe den, ogsaa strigle den og muge under den. Jeg ser endnu det satiriske Smil, hvormed Provst Hei-

berg morede sig over den unge Fusentast, der kunde komme med den Slags Uhyrligheder. Det faldt han aabenbart ikke ind, at jeg kunde mene det alvorligt. Og det gjorde jeg dog. Jeg var nemlig begyndt at komme — for at bruge en Bjørnsonsk Vending — „ud af Studenterrammen og ind i Folkerammen“. Jeg var godt i Gang med at aflægge adskillige nedarvede Fordomme om, hvad man som Akademiker og Embedsmandsspire skulde være for fornem til. I saa Henseende havde de fire Maaneder haft nogen Betydning, da jeg i Sommeren 1874 aftjente min Værnepligt som Artillerist paa Fortet Prøvesten. Dèr lærte jeg for første Gang at tage alvorligt fat med mine Næver, og dèr var jeg dus med alle Kammeraterne. Og dèr luftede ogsaa lidt af den grundtvigske Højskoles Aand. Ikke i Arbejdstiden, nej, men i Fritiden. Saa godt som hver Aften i godt Vejr samledes vi, en god halv Snes Kammerater, et bestemt Sted paa en Voldskrænt, hvor vi laa i Græsset og sang Fædrelandssange og Højskoleviser, og hvor de af os, der var i Stand dertil — det blev jo for det meste mig — oplivede Samværet med at fremsige et Digt eller en kort lille Fortælling. Hen paa Sommeren fik vi dobbelt Besætning paa Prøvesten, idet ogsaa Trekroners Mandskab kom der over for nogen Tid. Den første Aften efter Trekronernes Ankomst gav vi Møde paa vor sædvanlige Plads og istemmede „Høje Nord, Friheds Hjem“, saa det rungede ud over Fortet. Straks indfandt sig nogle af Trekronerne, hiddragne af disse Toner. Det var saadanne, som havde været paa Højskole, og som nu blev

glad overraskede ved at finde en saadan lille Højskole-Oase i denne stenede Ørken. Paa Trekroner havde de nemlig intet saadant kendt.

Blandt disse Kammerater og Aandsfrænder fra Prøvestens Vold vil jeg nævne følgende, der siden blev mere eller mindre landskendte Mænd: Povl Nielsen, Gjevnø; Hans Anker Larsen, Bornholm; Hans Dønnergaard; Jørgen Pedersen, siden Landbrugsskoleforstander. Disse Mænd vedblev jeg at staa i Venskabsforhold til gennem Aarene.

Soldatertiden hjalp til at faa mig „ud af Studenterrammen“. Og en stærk Tilskyndelse i samme Retning kom til mig gennem Normanden Christopher Bruuns „Folkelige Grundtanker“, en Bog, der udkom i disse Aar, og som jeg var stærkt optaget af. Dèr kunde man læse om, hvilken Pjalt man var, naar man ikke forstod at bruge sine Næver og hjælpe sig selv, eller naar man ikke kunde tage en Regnbyge og lade sig gennembløde og blæse tør igen. Det var ganske særlig Christopher Bruuns folkelige Grundtanker, jeg docerede videre f. Eks. overfor Provst Heiberg uden dog at fremkalde andet hos ham end et overbærende vantro Smil. Maaske kunde jeg have fundet mere Forstaaelse hos gamle Fru Heiberg, denne ualmindelig friske og karakterfulde Personlighed, der, som Søster til Peter Rørdam i Lyngby, var af Naturen mere grundtvigiansk anlagt end Manden. Dog er jeg slet ikke vis paa, at denne Slags Folkelighed, der ophævede Klasseforskellighederne, vilde have faldet heller i den Rørdamske Smag.

Min Præstevirksomhed dèr i Helsingør finder jeg ingen Anledning til at udbrede mig videre over. En Kreds af venligt forstaaende Tilhørere havde jeg at tale til, naar jeg — en Søndag hver Maaned — holdt Gudstjeneste. Men de kirkelige Forretninger, der betroedes mig — iøvrigt kun en sjældent Gang — i Ugens Løb, var min Virksomheds mindre opmuntrende Side. Jeg mindes saaledes den første Brudevielse, jeg fik at udføre. Jeg anede ikke noget om, hvad det var for Folk, jeg skulde hen og ægtevie. Men Handlingen tiltalte mig paa Forhaand. Som ung lykkelig Ægtemand var jeg ret stemt for den Ting at ægtevie Folk. Og jeg gik da hen i Kirken, opfyldt af visse naive Forestillinger om et højtidsstemt Brudepar og dito Brudefølge, hvis Stemninger og Følelser jeg skulde søge at tolke i Ord. Saa var der jo ganske rigtigt et Brudepar, men uden noget som helst festligt ved sig. At Bruden var højfrugtsommelig, kunde man ikke undgaa at se. Der manglede ikke heller et Brudefølge, men det bestod af to Mandfolk, altsaa lige netop Forloverne, men ikke flere. Det hele var noget ganske andet, end jeg havde udmalet mig. Det var første Gang, jeg saa en Brudefærd af denne Karakter. Og jeg maa sige, at jeg følte mig ligefrem nedslaaet. Jeg forstod slet ikke at tage Situationen. Vel, jeg forrettede Handlingen, selvfølgeligt, baade den Dag og ved andre lignende Lejligheder, der kom paa, f. Eks. naar jeg skulde forrette Barnedaab og havde en tydelig Fornemmelse af, at de, der kom med Barnet, var ganske som fremmede i Kirken og uden Forstaaelse af Handlingens Hellighed.

eg gjorde min Pligt; jeg viede, jeg døbte, jeg begravede, men meget ofte med denne Bevidsthed om at være i en skæv Stilling til det, jeg forrettede. Jeg *kunde* ikke tage disse Situationer. Ikke med mit Hjerte og min Godvilje. Jeg saa mig dèr hvert Øjeblik stillet overfor saadanne, som aabenbart ikke var den mindste Smule „vakte“ eller „levende“, og som jeg skulde betjene med de hellige Naademidler. At ogsaa disse var mine Medkristne — at ogsaa disse var Guds stakkels Børn ligesom jeg selv, det kunde jeg ikke med mit Hjerte faa fat paa. Saa vidtfavnende var mit Hjerte ikke, saa kærligt gennemskuende var mit Øje ikke. Jeg led af den Hjertefejl, den Hjerteindsnevring, som bestaar i, at man som hørende med til den „levende Menighed“ regner sig selv for noget og sine ligesindede, men kasserer de andre.

Med denne Fejl var jeg i Virkeligheden ganske uskikket — jeg vil ikke sige til Præstevirksomhed overhovedet, men til Virksomhed i en Sognemenighed. Jeg var i Hjerte og Sind ikke indstillet paa at være noget for den store Mængde, men for mit kære Fantasibillede, den „levende Menighed“. Den var, syntes jeg, min Rachel med de klare Øjne, og nu var jeg blevet formælet med en anden Brud, som jeg ikke kunde elske.

Denne Maade at se Sagerne paa var en Følge af min stadig stærkere Leven mig sammen med de grundtvigske Kredse, der jo var i Overgang til at blive mere og mere erklærede Valgmenighedskredse. Jeg begyndte at føle paa trykkende Maade det usande i min Stilling, og

jeg spurgte mig selv, om jeg virkelig kunde forsvare en af Dagene at begynde at søge Sognekald, om jeg med god Samvittighed kunde gaa ind og blive Præst for et Sogns „store døde Masse". Ja, den Side af Sagen, at man fik Lejlighed til gennem sine Prædikener at missionere for denne store, døde Masse, var jo meget tiltalende; men Vrangsiden af Medaljen var, at man med det samme skulde døbe deres Børn og tage dem til Alters, — at man altsaa ikke blot skulde være deres Missionær, men deres Præst. Det var dette, der mere og mere kom til at staa for mig som en moralsk Umulighed. Og den Dag kom, da jeg maatte sige til min kære Hustru, at hun skulde ikke sætte sig for fast i Fremtidsfantasien om en Landsbypræstegaard; thi det var slet ikke sagt, der nogensinde blev Bukser af det Skind.

En Dag fik jeg et Brev fra min Far, hvori han, ude i Randen, uden videre Kommentar, havde skrevet Navnet paa et Sognekald og ved Siden af tegnet en Haand, der pegede paa dette Navn. Jeg vidste godt, at det paagældende Kald var ledigt, og jeg forstod jo, at min Far paa denne Maade henstillede til mig at søge det. Det var et lille jysk Begynderkald, og det laa i en Egn, hvor jeg netop kunde have Lyst at bo og virke, ikke ret langt fra Randers. Min Fars pegende Finger øvede en stærk Virkning paa mig. Jeg følte, at skulde jeg i det hele taget indlade mig paa at søge, saa var Øjeblikket der til at gøre en Begyndelse. Og da jeg efter nogle Dages alvorlig Betænkning kom til det Resultat, at jeg ikke *kunde* følge min Fars Fingerpeg, — ja, saa var med

let samme Sagen oplagt: Jeg kunde overhovedet ikke søge Sognekald.

Og hvad nu? Personel Kapellan kan man ikke vedblive at være. Og desuden var jo det for mig usande i Stillingen ganske det samme, som om jeg havde været Sognepræst. Altsaa: Hvad skulde jeg tage mig for?

Højskolevirksomhed var jo det, der naturligst tilbød sig for en ung grundtvigiansk Teolog. Højskolemændene nød høj Anseelse indenfor de Kredse, og flere af mine ligesindede Kammerater havde i Studentertiden fantaseret om at gaa ud i Højskolens Tjeneste, naar de havde faaet Eksamen. Thi, hævdede de, det var for Tiden den bedste Maade for en ung Mand at virke for Guds Rige paa. Jeg havde for en stor Del kunnet give dem Ret, men havde dog altid fastholdt, at jeg for min Del skulde være Præst.

Og dette var, hvad jeg egentlig stadig endnu fastholdt i mit Hjerte. Kun at, naar Præstevejen lukkede sig for mig, idet jeg ikke kunde være Sognepræst og ikke havde mindste Udsigt til at blive Valgmenighedspræst, naar der altsaa ikke blev Tale om Utroskab mod min oprindelige Følelse af Kald, — ja, da skulde jeg ikke have det mindste imod at hellige mig til Højskolevirksomheden, denne Johannesgerning, som vi i de grundtvigske Kredse kaldte den, idet vi mente, at Højskolen som en vor Tids Johannes den Døber beredte Vej for Herren — beredte ham et velskikket Folk.

Jeg indsaa ogsaa, at det for en ung Mand, som endnu befandt sig i aandelig Gæring, var meget sundere at vir-

ke ved en Højskole end at blive Sognepræst og skull
op og aflevere en Prædiken hver Søndag.

Altsammen meget godt, men hvor fandt jeg en Høj
skolevirksomhed? Jeg var gift Mand, og vi havde vor
første Barn, en lille Pige. Her var en Familie at for
sørge; men hvor var den Folkehøjskole, der havde le
dig Plads for en gift Medhjælper, og kunde tænkes a
ville give mig ganske ukendte og uprøvede Person en
saadan Plads? Det var ganske udsigtsløst. Jeg stod
Virkeligheden helt raadvild. Dog ikke længe.

Nej, ikke længe. Thi nu kom Nytaaret 1878.

VII

Aarsskiftet har altid haft en vis elektriserende Indflydelse paa mig. Nyt Haab og nyt Mod plejer at indfinde sig med Nytaarsdagen. Og det, der paa hin Nytaarsdag 1878 blev min uforglemmelige Oplevelse, var min Kirkegang i St. Olai Kirke, hvor Provst Heiberg holdt Gudstjenesten. Og det, der især greb mig ved denne Nytaarsgudstjeneste, var noget, der foregik efter Prædikenen: Et Mandskor traadte, efter gammel Nytaarsskik dèr i Kirken, frem i Kordøren og istemte en firestemmig Koral. Det var ganske koncertmæssigt, og ligestraks syntes jeg egentlig ikke om det; efter mine Begreber skulde Kirkesang være Menighedssang. Men jeg gav mig snart over. De sang kraftigt og smukt, og Musikken øvede sin Virkning. Men Teksten i Sandhed ikke mindre; den var aftrykt paa et løst Blad, som var fordelt i Stolestaderne, saa man kunde følge med. Det var nemlig en Salme, der ikke fandtes i Salmebogen. Baade Tekst og Melodi var mig ganske ubekendte. Men hvad var det da for en Salme? Ja, nu har den længe været i Salmebogen og er vel bekendt for alle. Det var Grundtvigs herlige Gengivelse af den 90de Davidssalme:

„For dig, o Herre, som Dage kun
Aartusinder er at regne“.

Og den blev sunget paa Barnekows kraftige og udtryksfulde Melodi, den, der endnu sædvanlig bruges. Saaledes som den her mødte mig paa Nytaarsdagen, under Kirkehvælvingerne, baaret af kraftige Mandsstemmer, talte den mægtigt til min Sjæl og blev min Nytaarssalme for alle Tider. Især blev jeg taget med, da Sangerne kom til det Sted, hvor, efter Skildringen af Livets Flygtighed og Forfængelighed, Salmen ligesom løfter sig og med forøget Tonekraft udbryder:

Men hør os, Herre i højen Hal!
du lære os ret af Naade
at regne paa vore Dages Tal
og lade din Visdom raade!

Og længere henne kommer det Sted:

Ja, styrk din Tjener med Kraftens Aand
og Børnene hans tillige!
Lad Værket lykkes ved deres Haand,
lad blomstre med os dit Rige!

Beskrive denne Sangs Virkning paa mig formaar jeg ikke. Jeg kan kun sige, at da jeg gik fra Kirke, — ja, da var jeg lige vidt med Hensyn til mine Fremtidsplaner; men jeg havde faaet en Tilstrømning af Mod og Fortrøstning; jeg havde fundet mit Hjerte til at tro og haabe med — haabe dristigt videre, saaledes som jeg var saa godt begyndt paa netop i Løbet af det forgangne Aar, idet jeg nemlig havde brugt en Del af min Tid til grundigt at studere Efeserbrevet, som jeg sidste Vinter havde holdt Bibellæsninger over, hvilke Bibellæsninger jeg saa bagefter havde givet mig til at nedskrive i udvidet og

mere gennemarbejdet Form. Et Par Aar efter udkom dette mit Arbejde i Trykken som min første Bog. Men naar jeg omtaler det her, er det, fordi jeg vèd, at hin Sysselsættelse med Efeserbrevet, mit første mere indgaaende Skriftstudium, havde en meget stor personlig Betydning for mig i Retning af at indaande mig et vist kæmpemæssigt Trosmod og Arbejdsmod, nemlig en Gnist af det Mod, jeg hos Apostelen Paulus kom i Berøring med. Og hvad der saaledes i Aarets Løb havde vovet sig frem i mit Hjertes Lønkammer, det fik paa Nytaarsdagen, gennem den ældgamle, af Grundtvig fornyede Salme, ligesom en velsignende Haand paa sit Hoved. Og med et i ganske usædvanlig Grad løftet Trosmod gik jeg ind i det ny Aar, som iøvrigt laa ganske dunkelt foran mig, uden at jeg endnu vidste noget om, hvor jeg skulde hen.

Nu skete det, at jeg en Dag i Løbet af Januar Maaned efter Indbydelse tog ud til et Møde paa Frerslev Folkehøjskole ved Hillerød, hvor jeg skulde tale i Forening med Harald Holm, min Studenterkammerat, der var teologisk Kandidat og, dersom jeg ikke tager fejl, allerede den Gang Folketingsmand. Saa fik jeg denne lille Anstalt at se. Uhyre beskedent laa Højskolebygningen ved Landevejen ad Slangerup til, 3 Fjerdingvej fra Hillerød. Den laa i Hostrups Landsogn, og Hostrup havde medvirket ved Skolens Oprettelse og i sin Tid til Indvielsen skrevet sin Højskolesang: „Er Skolen for andre end Pilt og Pog“. Det er dèr, han taler om „et Fyr paa den flade Jord, som mildt sit Lys over Mark vil

sende". Det var med Hentydning til, at Højskolehuset her i Frerslev netop laa og lyste som et Fyr i Vinteraftenerne for hvem der kom ad Landevejen. Endvidere taler Visen om „en Arne, som ej er stor, men dog har Plads for hver Lysets Frænde". Og stort var det i Sandhed ikke, dette Aandens Arnested. Der var neppe Plads til en Snes Elever. Men det værste var, at det havde vist sig vanskeligt at holde Arnen tændt. To forskellige Mænd efter hinanden havde efter faa Aar maattet opgive Virksomheden af Mangel paa Tilslutning; den første var teologisk Kandidat Otto Jacobsen, der var blevet Sognepræst i Jylland; den anden var Povlsen-Vimtrup, en Mand, der havde Uddannelse som Seminarist, og som derefter havde været Elev paa Kolds Højskole. Povlsen-Vimtrup havde, da han opgav Højskolen, købt sig et lille Hus med Jord paa Herløv Mark, ikke langt fra Højskolen. Denne stod tom, da jeg var derude. D. v. s. en Haandværkerfamilie havde af det Aktieselskab, der ejede Skolen, lejet Boligen, medens Skolestuen benyttedes til folkelige og kristelige Møder, hvorved man altsaa dog paa en Maade holdt det aandelige Arnesteds Ild brændende. Et af disse Møder var det altsaa, jeg i Januar 1878 kom til at deltage i. Og da jeg efter Mødet fulgtes med Harald Holm tilbage til Hillerød, meddelte han mig eet og andet om denne lille Folkehøjskoles Historie og oplyste endvidere, at han selv for nylig havde været opfordret til at overtage den, men ikke havde turdet indlade sig derpaa. Han mente i det hele, at man neppe vilde faa en ny Forstander fat efter de

to fejlslagne Forsøg. Hvilket ogsaa jeg fandt meget sandsynligt.

Jeg tror næsten, det var Dagen efter mit Besøg i Frerslev — i hvert Fald var det meget snart efter — at jeg hjemme i Helsingør fik et Aftenbesøg af en ung Karl, der laa som Soldat i Helsingør; og som havde en Hilsen at overbringe mig fra Ernst Trier paa Valekilde. Den unge Karl havde sin Hjemstavn tæt ved Triers Højskole og havde ogsaa været Elev dèr en Vinter. Nu havde han just været hjemme paa Besøg og havde ogsaa gæstet Trier og havde meget at fortælle, livlig og opvakt som han var, om denne ivrige og virksomme Højskolemands hele Færd. Jeg kendte i Forvejen lidt dertil. Thi jeg var blevet godt kendt med Trier, da han blev forlovet med min Hustrus Kusine, og jeg havde besøgt ham nogle Dage under forrige Vinters Karleskole. Indtrykkene derfra blev nu opfriskede under Samtalerne med den nævnte Soldat. Og jeg mindes især, hvorledes jeg fik en Følelse af noget ligesom Misundelse ved at faa udmalet for mig en saadan Højskolemands daadrige og virksomme Tilværelse. Hvor lyste og straalede den i Sammenligning med min Kapellantilværelse i Helsingør. Jeg gik jo dèr i Grunden som en overflødig Person. Jeg prædikede een eller to Søndage om Maaneden, og saa var jeg hver Dag paa en bestemt Tid hos Provsten for at høre, om han havde noget til mig at forrette. Men i Reglen havde han ikke. Han vilde i Virkeligheden helst gøre det selv altsammen.

Nu, jeg drev ikke derfor min Tid hen. Jeg fandt jo

noget at foretage mig i Embedet, og iøvrigt kunde jeg studere. Men jeg savnede fast Arbejde, der kaldte paa mig til bestemte Tider. Jeg greb mig i en Morgen at misunde en Mand, der var ved at komme for sent. En Lærer ved Borgerskolen var det; han skulde møde Klokken 8, og jeg saa ham næsten hver Morgen komme forbi vore Vinduer i Halvtrav, aabenbart i Nød med at naa Skolen i rette Tid. Ham var det jeg misundte, fordi han havde noget at komme for sent til. Men Morgenen efter at jeg havde haft det omtalte Besøg med Hilsen fra Valekilde, da var det ikke Læreren, der skulde møde Kl. 8, jeg tænkte paa. Nej, det var det daadrige Højskoleliv, jeg havde hørt om iaftes. Det stod mig for Sind og Tanke, medens Morgensolen skinnede ind i mit Værelse, hvor jeg gik op og ned. Og da var det, Tanken fløj ind paa mig: Der er jo den lille Folkehøjskole derude i Frerslev! Den er der ingen andre, der vil have; den kan du altsaa faa! Det er for en gift Mand! Dèr kan du selvstændig tage fat!

Jeg løftede Hovedet. Jeg begyndte at skimte Vej foran mig. Jeg øjnede Daad, Daad, Daad.

Men jeg vidste jo ikke, om jeg turde.

Saa skulde det ske, at da jeg samme Dags Aften kom hen at høre Kapellan Haar fra Lyngby holde Foredrag i Helsingørs Danske Samfund, saa handlede Foredraget om den grundtvigske Folkehøjskole, særlig om de første Højskolemænds banebrydende Arbejde. Med det, der rørte sig hos mig, kunde jeg ikke undgaa en Fornemmelse af, at dette Foredrag havde Bud til mig. Jeg min-

des, hvorledes jeg ligesom hørte kaldende Signaler ude fra Blænkerkæden: Kom ud her og vær med at kæmpe!

Ja — ud til Frerslev altsaa! Men hvorledes skal det gaa med Familiens Forsørgelse? Lidt Midler havde vi, nogle aarlige Rentepenge at staa imod med. Men hvis det nu slet ikke vilde gaa! Hvis vi ingen Elever fik!

Jeg talte med min Hustru om Sagen, og hun sagde, at det maatte *jeg* bestemme. Skulde vi til Frerslev, skulde hun nok gaa med.

Saa satte jeg mig for, at paa Søndag, naar jeg kom fra Kirke, skulde Afgørelsen træffes. Og saa fik jeg virkelig om Søndagen efter Kirketid et af disse lyse Øjeblikke, man en sjælden Gang kan have, hvor al Vaklen og Tvivl paa een Gang er til Ende, og hvor man ligesom ser Ildstøtten lysende og klar lige foran sig.

Saa var min Beslutning taget. Og næste Dag tog jeg til Hillerød for at tilbyde mig som Forstander for Frerslev Folkehøjskole.

Den, som læser dette, kunde maaske falde paa at spørge mig: Naar du nu var naaet saa vidt i dine Planer, at du kunde tænke dig at begynde selvstændigt som Forstander for en Højskole, hvorfor gav du dig da ikke Stunder til at se dig om og undersøge, hvor der i Danmarks Land kunde være et Sted med særlig gunstige Betingelser for en saadan Virksomheds Trivsel, og hvor du maaske vilde kunne have faaet nogen pekuniær Støtte fra Egnens Beboere?

Jeg kan derpaa ikke svare andet, end at det ikke noget Øjeblik faldt mig ind at se mig saaledes om. Og det *kunde* slet ikke falde mig ind. Det var denne bestemte lille Højskole ude i Frerslev, i Hostrups Landsogn, jeg havde faaet Øje paa. Det var denne lille grundstødte Skude, som var blevet mig vist: om jeg vilde gaa ombord paa den og gøre den sejlklar igen. Spørgsmaalet for mig var ikke noget Øjeblik: Tør du oprette en eller anden Folkehøjskole? men det var udelukkende: Tør du overtage Frerslev Højskole eller tør du ikke?

Jeg turde altsaa — og rejste til Hillerød og meldte dette til Aktieselskabets Formand, min gode Ven Vejinspektør Mørch, og ligeledes til Hostrup. Begge tog venligt og opmuntrende mod mit Tilbud. Men Mørch meddelte mig, at jeg aldeles ikke maatte vente økonomisk Støtte fra Aktieselskabet. Man vilde sikkert gerne overlade mig Lokalerne uden at forlange Lejeafgift; men jeg vilde selv komme til at bekoste den grundige Reparation, de i saa høj Grad trængte til.

Vel! det var jeg ogsaa rede til at gaa ind paa. Og inden Januar Maaneds Udgang var Sagen gaaet i Orden paa de her nævnte Betingelser. Jeg søgte min Afsked som Kapellan, fik Haandværkere i Gang med Istandsættelsen af Skolen og Boligen i Frerslev og bekendtgjorde, at jeg d. 2den Maj aabnede Sommerskolen for Piger.

I Løbet af Marts og April holdt jeg nogle Møder rundt i Nordsjælland for at komme i Forbindelse med Befolkningen. Møderne holdtes enten i Skoler eller i

Folks Storstuer. Forsamlingshuse fandtes ikke i de Dage. Saaledes kom jeg ogsaa til Sigerslevøster Skole efter Indbydelse af min Ven Markus Jensen, som var Hjælpelærer dèr, og som jeg havde lært at kende hos hans Svigerfader Lærer Jensen i Grønholt. Her i Sigerslevøster skete det nu, at jeg før Mødets Begyndelse blev kaldt ind til Markus Jensens Principal, den gamle Lærer Callesen, som laa syg og var paa sit yderste. Og denne gamle Mand tog mig meget venligt i Haanden og fortalte mig — hvad jeg ikke havde haft nogen Anelse om — at han selv i sine unge Dage havde forsøgt sig med en Folkehøjskole her paa Frederiksborg Amt, nemlig i Sundbylille i Hjørlunde Sogn, — at han ogsaa havde faaet Skolen i Gang, men havde været nødt til at opgive den efter faa Aars Forløb. Nu vilde han af Hjertet ønske mig Velsignelse til mit ny Forsøg.

Jeg behøver ikke at sige, at jeg med varmt Hjerte tog mod dette Velsignelsesønske. Der var noget eget højtideligt ved dette, at han, den værdige gamle Mand, og jeg unge, der skulde begynde en lignende Gerning, fik Lov at trykke hinandens Hænder, inden han gik bort.

Callesen, der altsaa døde samme Foraar som Lærer i Sigerslevøster, var akademisk Borger uden Embedseksamen. Hans Ungdoms Højskoleforsøg var ganske originalt, uafhængigt af de grundtvigske Højskoleideer, og tidligere end den grundtvigske Højskolebevægelse.

Sidst i April 1878 flyttede vi da ud til Frerslev. Det var just ikke herskabeligt, vi kom til at bo, og heller ikke rummeligt. En Del af vore bedste Møbler maatte vi

sætte paa Loftet. Men Solen skinnede, og Storken knebrede paa Naboens Tag. Saaledes at bo paa Landet — rigtig at bo der — og paa det rigtige Bondeland — det var noget saa nyt og friskt for os begge. Vi havde en Fornemmelse, som om vi kunde være Nybyggere i Amerika.

Men en gal Ting var, at Haandværkeren, jeg havde truffet Aftale med, ikke havde holdt Ord. De Værelser, vi skulde bo i, havde han faaet i Stand; men Skolestuerne havde han ikke rørt, og nu var han flyttet bort fra det hele. Der skulde være to Skolestuer, adskilte ved et forskydeligt Skillerum, saaledes at de kunde forenes til een Sal. Men alt dette var slet ikke i Orden. Der skulde blandt andet lægges helt nyt Gulv i begge Skolestuerne. Og en Uge var der kun tilbage, inden Skolen skulde aabnes. Jeg fik fat paa to Haandværkere. Det kunde umulig blive færdigt til den 2den Maj, sagde de begge. Det *skal* være færdigt, sagde jeg. Og jeg fik fat paa et stort Arbejdskøretøj og kørte selv til Hillerød efter Tømmer og Bræder.

Men jeg maa tilstaa, at jeg havde Kusk med. Jeg havde endnu ikke lært at køre et Par Heste. Men jeg lærte det snart — af Julie, min Kone. Og det er lige saa godt, at jeg med det samme fortæller om vor første Køretur paa egen Haand, skønt den først forefaldt lidt senere. Vi havde endnu ikke selv faaet Hest, og havde derfor lejet et Enspænderkøretøj, et rigtigt Husmandskøretøj med en radmager graameleret Hest for. Vi satte os op sammen, jeg greb Tømmerne, og vi kørte afsted.

Men det gik ikke videre godt. Jeg, der ikke kendte til at køre Hest, men derimod til at styre Baad, gik ud fra, at jeg ogsaa her skulde sidde og styre. Og da Rosinanten var meget blødmundet, blev Resultatet, at vi paa en uhyggelig Maade krydsede fra den ene Grøftekant til den anden. Dette her gaar ikke, sagde jeg. Vi maa vende om! Nej, vist ikke! svarede Julie; du skal blot lade Hesten selv gaa! Ja, saa maa du tage Ansvaret og ogsaa helst Tømmerne! Saa byttede vi Plads, og det gik særdeles godt. Vi kom til Hillerød, og da vi holdt udenfor en af Butikkerne, vi havde Ærinde i, kom Fru Hostrup forbi og hilste paa os, men undrede sig aabenbart lidt over vor Ekvipage. Men vi var jo Nybyggere og brød os ikke en Smule om Stadsen. Jeg maa nu tilføje, at da Turen gik tilbage til Frerslev, havde jeg atter taget Tøjlerne, og jeg beholdt dem og begyndte allerede at blive øvet Kusk.

Men tilbage til d. 2den Maj. Det var den bekendtgjorte Aabningsdag. Og til den Dag var virkelig Lokalerne komne i Orden, saa vi trøstigt kunde hejse vort Flag, det ny smukke Flag, min Hustru havde syet, foran den lille Skolebygning, ud mod Landevejen, til at tage imod vore syv indmeldte Elever og de mod Skolen venligsindede Folk fra Omegnen, som vi havde indbudt til Aabningshøjtideligheden, og som ogsaa indfandt sig, saa vi fik Lokalet fuldt. Og der kom straks en god Stemning over Forsamlingen, da Hostrup, i udmærket Humør, holdt en Tale om de aandelige Vaarbebudere, Lærker, Stære o. s. v. og udviklede, at Folkehøjskolerne var en

Slags Stærekasser. Og saadan en Stærekasse havde vi ogsaa her, og nu var den atter beboet og levende. Ogsaa jeg selv havde Held til at slaa godt an hos Forsamlingen, da jeg bagefter tog Ordet og fortalte om, hvorledes jeg en Dag nu i Foraaret, da jeg var herude at se til Haandværkerne, var gaaet omkring paa den lille Haveplet foran Huset, som jeg havde hørt om, at den tidligere havde været saa smukt holdt, med et rigt Blomsterflor, medens jeg nu fandt den ganske bar — hele Havepletten pløjet op. Men se, henne i en Yderkant skinnede noget gult. Det var en Paaskelilje, der havde undgaaet Plovjærnet, og nu var kommen op og havde udfoldet sin Blomst. Denne enlige Blomst frydede mit Hjerte som et Opstandelsens Tegn; jeg tog det som et Varsel om, at Frerslev Højskole skulde fremstaa paany. Jeg plukkede Paaskeliljen og tog den med hjem til Helsingør, at min Kone kunde faa den at se. Og nu vilde jeg, saa at sige, vise Forsamlingen den og opfordre dem alle til med mig at tro paa den gode Spaadom.

VIII

Vi begyndte altsaa i Frerslev med syv Elever, men Sommerens Løb kom fire andre til, saa vi var lige ved t naa Tylvten.

Og saa fik jeg da min Lyst styret med Hensyn til at have Hænderne fulde af Arbejde. Jeg holdt to Foredrag om Dagen, foruden at jeg underviste baade i Skrivning og Regning og alt muligt. Af fast Medhjælp paa Skolen havde jeg kun een, en Kvinde, men hun var saa god som mange, ja en sand Guds Gave maa jeg kalde hende. Efterat jeg senere har gjort Erfaringer om, hvor vanskeligt det er at faa god kvindelig Medhjælp til en Højskole, maa jeg saa meget mere prise vor Lykke, at vi straks fandt Moster Marie og fik hende med os ud til Frerslev. Ja „Moster Marie“ blev hendes Venskabsnavn og Højskolenavn; Fru Maria Hansen, født Sommer, var ellers hendes Navn. Hun var Præstedatter fra Nordsjælland og havde været gift med en jysk Præst, der tidlig var død og havde efterladt hende som barnløs Enke, idet de i Forvejen havde mistet deres lille Søn. Nu var hun nær de halvtreds og boede i Hillerød sammen med en lidt yngre ugift Søster. De hørte begge til den Kreds, der havde sluttet sig om Hostrup. Moster Marie var

ikke uerfaren i den Art Virksomhed, hun nu gik ind til. Tidligere, i Otto Jacobsens Tid, havde hun under et længere Besøg paa Skolen taget sig for at være noget for Pigerne. Det gik jo mest ud paa at sætte dem i Gang med noget Haandarbejde og saa derunder synge med dem, fortælle lidt for dem eller læse noget højt. Hovedsagen var den moderlige Omsorg og den stille sjælelige Indvirkning. Og i saa Henseende var Moster Marie uforlignelig. Smuk og statelig var hun med sit allerede sneende hvide Haar. Og et usigelig mildt, lidt vemodigt Udtryk var der over hende som hos en, der har gaaet meget igennem. Hun drog de unge Piger til sig og tog sig af dem i smaat og stort, saa de følte sig som gemte under en moderlig Vinge.

Jeg dvæler saa omhyggeligt ved denne elskelige Personlighed, dels fordi hun kom til at betyde saa meget for mig personlig, og for min Hustru ligesaa; hun sagde ofte, at vi var som hendes Børn; men dels ogsaa fordi jeg føler Trang til at vedgaa den Taknemmelighedsgæld, jeg staar i til mit Livs Gud i Anledning af, at vi fik hende til os. Her er et af de Steder paa min Livsvej, hvor jeg allertydeligst øjner Guds naadige Forsynshaand, der griber ind til mit Bedste. Jeg er jo nemlig efterhaanden kommen til at se ganske tydeligt, hvad jeg dengang i min raske Fremfarenhed ikke havde Øje for: at jeg ved saa at sige at lukke mit Hus og Hjem op for en Flok Højskolepiger, som skulde tages under en moderlig Vinge, kunde være kommen afsted med sjæleligt at overbebyrde min unge Hustru, der netop ikke havde

hverken Drift eller Gave til saaledes at tage fremmede ind til sig, og som kunde være kommen til at føle sig haardt trykket af den Følelse, at de unge Piger havde et Krav paa hende, hun ikke kunde opfylde. Men nu havde vi faaet Moster Marie; hun klarede den Opgave, og min Hustru kunde saa trygt gaa omkring i sit Hus og imellem Højskolepigerne og nøjes med at være sig selv. Vist var og blev hun Husets Frue; den Værdighed afgav hun aldrig; men kunde dog samtidig være som en af Højskolepigerne, fornøje sig sammen med dem over alt det smukke og fornøjelige, der forefaldt, og ogsaa, ligesom de, finde Trøst ved at ty ind under Moster Maries Moderlighed.

Ja, at det Spring, jeg havde gjort ud i det ukendte, skulde falde godt ud for min unge Hustru, det var der sørget for. Men sandelig ikke af mig. Jeg véd egentlig ikke, hvor jeg har haft mine Tanker henne, at jeg aldrig for Alvor lod dette Hensyn komme til at veje i Vægtskaalen. Jeg har formodentlig blot ganske blindt fortrøstet mig til, at dersom Sagen var god og rigtig, og dersom den *skulde* bringes til Udførelse, saa var der heller ikke for min Hustru noget at være bange for. Det var jo netop hendes Opfattelse, og har ogsaa været min. Og det viste sig altsaa at slaa til. Der *var* ikke for min Hustru noget at være bange for. Vi fik Moster Marie som en Guds Gave, lige ned fra Himmelen. Og vi fik Else.

Ja, Else havde vi forresten i Forvejen — som Tjenestepige i Helsingør. Men at vi havde faaet hende, og

at vi kunde tage hende med os til Frerslev, det var den anden store Guds Gave lige ned fra Himmelen, hvorved der var sørget for, at mit Spring ud i Højskoleværket ikke skulde blive ødelæggende for min unge Hustru, der var ukendt med de egentlige landlige Forhold og ganske uøvet i saaledes at føre Hus i det store, som vi nu maatte til, da vi havde Eleverne som Kostgængere, og da der ofte var et stort Rykind af Gæster, som skulde have ikke blot en aandelig, men ogsaa helst en liden legemlig Forfriskning. Dér var Else ubetalelig til i en Fart at dække et langt Kaffebord og med sit smittende gode Humør opfordre Folk til at tage Sæde. Kom nu Folkens! Og lad det gaa lidt villig! — kunde Else godt falde paa at kommandere, naar de jævne Gæster trykkede sig lidt af Beskedenhed. Hun udøvede i det hele en vis frejdig Myndighed, som stemmede med, at hun var en Smule oppe i Aarene. Hun var fra den rigtige Kulsvieregn og var i alle Henseender et Pragteksemplar af Racen. Men det vigtigste var, at hun med hele sit Hjerte havde sluttet sig til os og betragtede vore og Skolens Sager ganske som sine egne.

Naar man har set noget til, hvor vanskeligt det kan være at faa en dygtig og tro Tjenestepige, — ja, saa er her sandelig noget at paaskønne med Taknemlighed. Byrden af Højskolehusholdningen var paa Forhaand taget af min unge Hustrus Skuldre, saaledes at hun kunde nøjes med Overtilsynet og iøvrigt anvende det meste af sin Tid og sine Kræfter paa Opfyldelsen af sine Moderpligter. Disse lagde stærkt Beslag paa hende,

let vi efterhaanden fik 8 Børn. Men Else blev hos os
ennem Aarene.

Som før sagt, var Moster Marie min eneste faste
ledhjælp paa Skolen den første Sommer. Men en anden
.edhjælper havde jeg dog et Par Gange om Ugen, og det
n ganske fortrinlig. Det var F. Falkenstjerne, min frem-
dige nære Ven. Hvorledes vi to fandt hinanden maa
g her omtale.

Det var en Dag kort efter Skolens Aabning, at jeg
ar gaaet til Hillerød at se ind til Hostrups. Nu vidste
g, at Hostrups havde en Huslærer, som hed Falken-
jerne, og som var Teolog ligesom jeg. Jeg havde da
gsaa set Falkenstjerne paa Universitetet, men aldrig
ilt med ham. Da jeg nu sad i Hostrups Dagligstue
ammen med hele Familien, kunde jeg ikke lade være
t spørge efter Huslæreren. Han var vel ikke hjemme,
ormodede jeg. Jo, vist var han hjemme, og var ogsaa
nderrettet om mit Besøg, men havde ikke Lyst at kom-
ie ned. Nuvel, saa lod jeg mig vise op paa hans Væ-
else. Jeg syntes dog, det var for galt, at to omtrent
evnaldrende Teologer skulde være under Tag sammen
g ikke mødes. Da jeg kom ind til Falkenstjerne, fandt
g ham, til at begynde med, lidt sky og tilbageholdende.
len Isen blev snart brudt, og vi kom ind paa at ud-
eksle vore Tanker om dansk Folkeoplysning. Da jeg
aa brød op for at vandre hjem til Frerslev, vilde Falken-
jerne følge mig paa Vej ud af Byen. Min Vej gik ad
tien gennem Tirsdagsskoven og Frerslev Hegn, og
aa fordybede var vi blevet i vor Samtale, at vi, inden

vi vidste deraf, stod lige udenfor Frerslev By. Saa tog Falkenstjerne Uret frem og skyndte sig at vende. Men jeg kunde ikke slippe ham straks; der var noget endnu, vi skulde have talt ud om, og jeg vendte da, sammen med ham, for at ledsage ham et Stykke tilbage. Og det blev til at jeg ledsagede ham de tre Fjerdingvej tilbage til Hillerød, og først udenfor Hostrups Gadedør skiltes vi omsider, og jeg vandrede Stien ene tilbage.

Ak ja, det var Ungdommens Dage, — de Dage, da Foden har Vinger, og Haabet og Fantasien ligesaa. Det var Ungdommens Dage, de Dage, da man blander Blod! Jeg ser endnu os to unge Mænd vandre dér paa ensom Sti, betroende hinanden vore Haab og vore Fremtidsdrømme om, hvorledes vi skulde faa fat paa den danske Ungdom og give vort Bidrag til Folkehøjskolens Udvikling. For Falkenstjerne stod det allerede den Dag klart, at det var Arbejderungdommen i København, han vilde holde Højskole for. Og i Virkeligheden varede det kun ganske faa Aar, før han tog fat derinde i Hovedstaden.

Men foreløbig maatte hans Højskolevirksomhed indskrænke sig til, at han efter min Opfordring et Par Gange om Ugen kom ud til Frerslev og fortalte Pigerne Indholdet af Odysseen, hvilket opfyldte dem meget. Falkenstjerne kom ridende paa Hostrups smukke Hest, Duen, som jeg tænker, Hostrup har været glad ved at kunne stille til Raadighed, idet han personlig ikke fik Tid og Kræfter til at komme ud og tale til Højskoleeleverne. Nej, bortset fra det første Aabningsmøde skete

det ikke, saalænge jeg holdt Højskole i Frerslev, at Hostrup kom paa Besøg i Skoletiden. Derimod var han en livlig og glad Deltager i vore smaa Efteraarsmøder. Saadanne holdt vi nemlig ogsaa dengang; men de havde et lidt andet Præg over sig end det, som nu er blevet almindeligt. Der var ikke den store Tilstrømning, ikke de Hundreder af Cykler fra alle Kanter — Cykler kendtes overhovedet ikke. Det var i det væsentlige Møder for gifte Folk. Disse havde deres Sengklæder med sig og overnattede, saa det var saa noget nær det samme Selskab, der mødtes med hinanden hver Morgen paany, og Selskabet var ikke større end at man kunde finde sammen og blive kendt med hinanden. I en saadan Kreds var det en fastslaaet Regel, at Alvor og Gammen kan godt sammen, og Hostrup var ret i sit Es, naar han i Frikvartererne — om jeg saa maa kalde dem — mellem de mere alvorlige Forhandlinger kunde slaa Gækken løs og rive Vittigheder af sig.

Engang ved et af vore Møder viste det sig, da Hostrup var kommen af Vognen og ind i Stuen, at han derhjemme havde glemt at skifte Frakke. Han mødte i sin Læsefrakke, der unægtelig var dygtig luvslidt og plettet. Da fik Hostrup Skænd af sin Kone. Men han lo og tog sig ikke Sagen nær. Der blev da heller ikke i vor Kreds lagt megen Vægt paa Stadsen. Ogsaa Fru Hostrup var altid tarvelig klædt, men smagfuldt og yderst propert. Især maatte man lægge Mærke til, hvor gennemført velplejet hun altid holdt sit smukke Haar. Fru Elisabeth Hostrup var i det hele taget en sjælden

Kvinde, meget varmhjertet, ofte noget heftig og voldsom i sine Udtalelser, men udmærket at have med, naar man ved et Efteraarsmøde sad i godt Lag og førte Samtale om et eller andet Emne, der var bragt paa Bane. Hvis ingen anden, saa skulde Fru Hostrup nok sørge for, at der kom Liv i Samtalen, — saafremt da Emnet var et, hun kunde have sit Hjerte med i.

Naar jeg tænker tilbage paa min Højskoles første Tid dér i Frerslev, maa jeg ogsaa mindes de gode Kopper Kaffe, der blev skænket for mig og mine Elever i det Bergske Hus. Folketingsmand C. Berg boede dengang i Hillerød, og baade han og hans Hustru viste megen Deltagelse for min begyndende Virksomhed og bad mig komme ind med mine Højskolepiger, naar vi var paa Udflugt. Denne Imødekommen skrev sig ikke alene fra, at de, især Fruen, var stærkt højskoleinteresserede, men ogsaa fra, at jeg personlig var forud kendt med den Bergske Familie. Fru Maren Berg, født Berthelsen, havde som ung Pige været en Tid i mine Forældres Hus i Ribe. Derom har jeg dog ingen Erindring; jeg vèd ikke engang, om det var før eller efter, at jeg var kommen til Verden. Men siden har jeg flere Gange som Dreng sammen med mine Forældre besøgt Berthelsens i Starup og mindes ogsaa dèr at have set en lang Mand med Briller, som hed Berg og var Lærer i Kolding, og som var trolovet med Maren Berthelsen. Da jeg i mit 16de Aar, sammen med min halvfjerde Aar yngre Broder Knud, var paa Sommerferie-Besøg hos vor Morfader Byfoged Morten Oxenbøll i Vordingborg,

og vi derfra en Dag foretog en Udflugt over til Bogø, var det blandt andet for at besøge Bergs, der nu var gifte Folk og boede i Skolen dèr. Fru Berg traf vi hjemme, men ikke hendes Mand. Dog ventedes han samme Dag hjem fra Rigsdagen. Han var nemlig blevet Folketingsmand, og Rigsdagssamlingen havde dette Aar, 1866, trukket meget længe ud, til helt hen paa Sommeferietiden. Da først var det, man havde naaet at faa vedtaget den reviderede Grundlov, der gav det store Hartkorn priviligeret Valgret til Landstinget. Det var den Grundlov, Grundtvig og Tscherning gik til Kongen om og — forgæves — bad ham nægte den sin Underskrift. Berg derimod var en af de ledende Venstremænd, som var gaaet ind paa at anbefale Loven. Han var gaaet ind paa dette Kompromis i Tillid til, at det nok skulde vise sig, at den almindelige Valgret gennem Folketinget altid vilde være i Stand til at bryde et altfor konservativt Landstings Modstand, især fordi Grundloven sikrede Folketinget Hovedindflydelsen paa de aarlige Finanslove. Trangen til at vise, at han ikke deri havde taget fejl, er uden Tvivl blevet en af de stærkeste Drivfjedre til Bergs senere politiske Kamp og til den energiske Agitation over hele Landet, han satte sine Kræfter ind paa.

Det var saaledes efter at have overstaaet et betydningsfuldt Vendepunkt i sit politiske Liv — og i dansk Folkefriheds Historie — at C. Berg i Sommeren 1866 vendte hjem fra Rigsdagssamlingen. Derom havde jeg dog ikke noget Begreb, da jeg var med til at modtage

ham ved Skibsbroen paa Bogø. Men der er noget helt andet, der har fæstet sig i min Erindring, noget, der paa en smuk og ejendommelig Maade karakteriserer C. Berg, saaledes som jeg har kendt ham. Han bragte med sig i Land et Par Gæster, et Ægtepar, som han ellers ikke kendte det mindste til, men som ved en Fejltagelse var kommen ombord paa denne Damper og havde maattet gøre Turen med, skønt de skulde til en helt anden Kant i Verden. Det, der gjorde Indtryk paa mig, var den imødekommende Hjælpsomhed, Berg udfoldede overfor disse fremmede, som han straks forestillede for sin Hustru som et Par Gæster, han havde indbudt til at bo hos dem, indtil de en af Dagene kunde komme med Damperen tilbage. Ved en saadan Lejlighed kom der noget af Storherren frem hos C. Berg.

Om Fru Berg egentlig har været henrykt over at faa dette Appendiks med, naar hun nu efter lang Tids Adskillelse fik sin Mand hjem til sig, kan vel betvivles. Men hun lod sig ikke mærke med noget. Nej, dersom Berg var „Kongen af Bogø“, som man siden for Løjer kaldte ham, saa skulde Fru Berg nok svare dertil og være Dronningen. Venligt og deltagende tog hun straks det vildfarne Ægtepar under sine husmoderlige Vinger.

Dette var en lille Afstikker. Tilbage til min Begyndertid i Frerslev! Naar den Tid staar saa solskinnende for mig, da kommer det tildels af, at vi var saa overordentlig heldige med Vejret. Det var lige fra Begyndelsen og vedblev at være en usædvanlig smuk Sommer. Og vi var

altsaa kommen paa Landet at bo. Vi havde vor første Have, og vi havde et Vænge paa en Tønde Land med Korn og Græs. Vi fik Ko, og vi fik Hest. Altsammen rige og frydefulde Oplevelser. Og her blev nu rig Anledning for mig til at praktisere det, som min værdige Principal, Provst Heiberg, havde smilet af som Utænkeligheder. Jeg tror vist, at Forfatteren af de „folkelige Grundtanker“ vilde have været fornøjet med mig, naar han havde set mig med Tilsidesættelse af alle Studenterfordomme give mig i Kast med al Slags Bondearbejde. Ja, vi var mange begejstrede unge Grudtvigianere, som i de Dage gjorde vort bedste for — som Bjørnson havde udtrykt det — at komme „ud af Studenterrammen og ind i Folkerammen“. Det var jo særlig Bondeungdommen, vi skulde se at vinde, og vi havde en Fornemmelse af, at der mellem deres og vor hele Væremaade var et Svælg befæstet, som vi maatte se at komme over. Jeg tror, at havde vi kunnet klæde os i Vadmel, havde vi gjort det. Men Vadmelsklæder eksisterede ikke mere. Træsko derimod forsømte vi ikke at udruste os med, baade for det praktiske og for det symbolske, der var ved dem. Undertiden overdrev vi uden Tvivl vore Folkelighedsbestræbelser; men det var godt ment. Og der *maatte* virkelig paa den Tid gøres noget for at faa nedbrudt den selskabelige Skillemur mellem Bønder og saakaldte dannede Mennesker. Ofre maatte der bringes fra „Dannelsens“ Side. Og de blev bragt. Jeg kan f. Eks. nævne, at en af mine Studenterkammerater satte sig ned som Landsbyvæver i Jylland, væsentlig drevet af Tran-

gen til at blive Folkemand og Almuesmand. Det var i det hele taget ikke saa ganske smaa Ofre, der i den Tid blev bragt paa Folkelighedens Alter baade af Mænd og Kvinder af den grundtvigske Lejr, ofte af saadanne, som var af mere end almindelig ædelt Blod og fornem Opdragelse.

IX

Da Vinteren kom, og jeg i Frerslev skulde aabne min første Karleskole, var der indmeldt 11 Elever. Det var altsaa en Fremgang fra de 7 Piger, jeg i Maj havde begyndt med. Og lad mig straks tilføje, at der kom 10 Karle til i Vinterens Løb.

Men til denne Vinterskoles Begyndelse knytter sig Mindet om en Vanskelighed og dens Overvindelse. Det drejede sig om Medhjælperspørgsmaalet. Her, ved Karleskolen, kunde jeg jo ikke faa Hjælp af Moster Marie, og jeg havde da ogsaa i god Tid — gennem Bekendtgørelse i „Højskolebladet“ — faaet fæstet mig en ung Seminarist, der havde lovet at give Møde hos mig til November. Vi havde indrettet et tarveligt, men pænt lille Kammer til ham, og jeg glædede mig ret til hans Komme.

Men jeg glædede mig for tidligt. D. 30. Oktober holdt jeg Møde i Ramløse Friskole paa Frederiksværkegnen. Medens Folk samledes, gik jeg i Aftenskumringen op og ned ad Vejen for at samle mine Tanker. Da standsede tre Skikkelser foran mig og spurgte, om det var Pontoppidan.

Jo, det var.

Naa, det var godt, vi endelig traf Dem. Vi er to Mænd ude fra Kalundborgkanten, og den tredje er M. M., der er fæstet som Deres Medhjælper. Men vi har Brug for ham til en grundtvigsk Friskole, vi er i Færd med at oprette derude hos os, og han er gaaet ind paa at overtage den Friskole, saafremt vi kan skaffe ham løst fra sit Løfte til Dem. Vi tog derfor afsted alle tre med Toget til Hillerød og fik Vogn der og kørte til Frerslev, og da vi ikke traf Dem hjemme, saa i en Fart videre hertil. Vort Køretøj holder herhenne ved Skolen, og vi skal endelig naa tilbage til Hillerød, inden Aftentoget gaar. Vi har altsaa ikke Tid til Forhandlinger, men vi ber Dem saa meget: Lad os faa M. M.!

Ja, *jeg* vil ikke ha' ham!

Naa, det var brilliant, Tak skal De ha', saa er vi glade!

Og de to Mænd skyndte sig tilbage til Vognen. Men M. M., der havde staaet tavs, blev staaende lidt hos mig og sagde nogle Ord, hvis Tone tydede paa, at han i Øjeblikket fortrød. Skønt vi aldrig havde set hinanden, havde der dog gennem vor Brevveksling om fremtidigt Samvær og Samarbejde knyttet sig nogle Traade mellem vore Hjerter. Og det havde aabenbart gjort Indtryk paa ham, at jeg slet ikke havde behøvet at betænke mig paa mit Svar, men havde lagt for Dagen, at den Mand, der ikke med hel Vilje kunde gaa med mig i Gerningen, ham havde jeg ikke Brug for.

Denne Affære var altsaa nemt ordnet. Men min Skuffelse var stor, og jeg var ikke særlig godt stemt til fra

lenne Forhandling paa Landevejen at gaa ind i Friskolen og holde Foredrag.

Saa kom jeg hjem til min Kone, som havde haft de re Mænds Besøg, d. v. s. set dem komme og forsvinde igen som et Lyn, saa hun var kommen til at tænke paa „Jorden rundt i 80 Dage“. Nu fik hun af mig Oplysning om, hvad det betød: at hun ingen M. M. fik at rede Seng til, og at jeg stod uden Medhjælper fem Dage før Skolen skulde aabnes.

To Rejser gjorde jeg i disse Dage ud at fri til unge Mænd, som jeg tænkte mig mulig kunde erhverves. Men forgæves. Og en Aften var jeg dygtig bekymret, da jeg gik i Seng, og maatte stride haardt, før jeg i min Aftenbøn fik væltet Bekymringen paa Gud. Men jeg fik det dog omsider gjort. Og jeg sov ind. Og saa fik jeg en Drøm. Jeg drømte, at jeg var sammen med Povlsen-Vimtrup, min Forgænger her ved Frerslev Højskole, og at han slet ikke var nogen vranten og umedgørlig Mand.

Dette havde jeg nemlig hørt, at han skulde være. Og at han skulde være ligefrem ildesindet overfor min Overtagelse af Virksomheden. Jeg havde endnu aldrig set ham, skønt han boede i Sognet i et lille Hus paa Herløv Mark. Det, der var forebragt mig om ham, havde afholdt mig fra at besøge ham, og at der skulde kunne være Tale om et Medarbejderskab fra hans Side, var ikke faldet mig ind med den mindste Tanke.

Men saa fik jeg den Drøm. Jeg var sammen med Povlsen-Vimtrup, og vi kom godt ud af det med hinanden.

Straks jeg vaagnede, var jeg klar over, hvad jeg skulde gøre. Og det var ikke langt op paa Formiddagen, før jeg fandt Vejen ud til Povlsens Hus. Dèr traf jeg hans kønne unge Hustru, der sad med Smaabørnene og en Malkeko og vistnok ikke stort andet end den Kos Mælk at leve af, medens Manden var i Jylland, hvor han havde overtaget et midlertidigt Vikariat ved en Købstadsskole.

Da jeg fortalte Fru Povlsen, at jeg kom for at spørge hendes Mand, om han vilde være min Medhjælper paa Højskolen, blev hun meget glad. Aa, sagde hun, jeg var saa ulykkelig iaftes og saa ensom, og jeg bad saa inderligt til Vorherre, om min Mand dog ikke maatte komme hjem til os. Og den Plads, han har, kan han komme fra, hvornaar han vil.

Saa aftalte vi, at baade Fru Povlsen og jeg skulde skrive ham til. Og et Par Dage efter havde jeg hans Telegram, at han snarest skulde komme.

Imidlertid var Skolen blevet aabnet, og jeg var en kort Tid ene om det hele, hvilket ingenlunde var let, især da det var mit første Karlehold. Men saa kom Povlsen-Vimtrup, og han viste sig at være en udmærket Støtte. Sær var Manden og kantet af Væsen, men baade ædelsindet og venligsindet og desuden mere end almindelig begavet. Han var Seminarist af Uddannelse. Og han havde siden været Elev hos Kold, hvilket mærkedes tydeligt nok paa ham. Nogle sagde, at han efterabede Kold. Og lidt Sandhed kan der maaske have været deri; men jeg tror nu snarere man maa sige, at han *lignede*

;old en hel Del i Væsen og Væren. Jeg for min Del fik hvert Fald aldrig noget ubehageligt Indtryk af Skabgtighed. Nej, Povlsen tiltalte mig ubetinget — med l hans sære Væsen og med hans undertiden løjerlige deer. Jeg mindes f. Eks. hvorledes han engang udvikede for mig, at Historie egentlig skulde fortælles bagra, saa man begyndte med Nutiden og efterhaanden gik tilbage og opredede de Strømninger, hvoraf Nutiden var et Resultat. Ideen er virkelig ikke uden Genialitet; nen hvorledes den skulde bringes til Udførelse, ja det tror jeg ikke, Povlsen i mindste Maade havde klaret sig. Saaledes var vistnok mange af Povlsens pædagogiske Ideer lidt for gode for denne Verden. Men alt i alt var han en af de ejendommeligste og interessanteste Højskolemænd, jeg har kendt. Alt tydede paa, at han og jeg vilde komme udmærket ud af det med hinanden, og jeg beklager, at vort Samarbejde maatte afbrydes, inden det ret var kommen i Gang.

Der var ikke gaaet stort mere end en Maaned, da Povlsen en Dag kom ind til mig med et meget alvorligt Ansigt og bad om mit Raad. Han, der i det sidste Aars Tid ivrigt havde søgt Lærerembeder ved Almueskolen, havde denne Dag faaet Meddelelse om, at han var indstillet som Nr. 1 til et Embede i Jylland. Hvad nu? Skulde han frasige sig det eller tage imod det?

Jeg mener, svarede jeg, at det er den fri Folkeskole, der har Deres Hjerte. Og nu er det ganske vist kun en lille Plads, De har faaet her hos mig, og usikker er den ogsaa. Men det *er* dog en Plads indenfor den fri Folke-

skole, og jeg synes ikke, De skulde opgive den. Det gaar jo dog glædeligt og godt med Deres Virksomhed her!

Ja, svarede Povlsen, det kunde heller ikke falde mig ind at søge Lærerembede nu; men dette, som nu er kommen, er Opvækst af en tidligere Udsæd, Resultat af en Ansøgning, jeg havde indsendt, før jeg fik Ansættelsen her. Tør jeg saa vise det fra mig?

Overfor dette havde jeg ikke mere at sige. Jeg turde selvfølgelig ikke presse paa for at faa Povlsen til at blive og knytte sin og sin Families Skæbne til min. Det blev til, at Povlsen tog Embedet i Jylland, og faa Dage før Jul foranstaltede jeg et Møde paa Skolen, for at den Kreds, der sluttede sig om Højskolen, kunde tage Afsked med ham og hans Familie. Ved denne Lejlighed tog Povlsen Ordet og begyndte med at sige, at han havde en Fornemmelse af at skulle tale ved sin egen Begravelse. Det var let at forstaa paa ham, at ene og alene hans Pligt som Familieforsørger havde været bestemmende for ham, og at det var et tungt Offer han bragte ved at opgive den fri Virksomhed og lade sig spænde i Statsskolens Sele. Der var saaledes en temmelig vemodig, men dog køn og festlig Stemning over Mødet. Og skønt det altsaa ikke var blevet til meget med Povlsens Medhjælpervirksomhed, var jeg dog glad ved at have lært ham at kende og at have faaet Lejlighed til at berede ham en smuk og festlig Afsked fra Frerslev.

Efter Juleferien havde jeg faaet mig en anden Medhjælper, som jeg i alle de kommende Aar, saa længe jeg

holdt Højskole paa Landet, maatte prise mig lykkelig for. Det var Lars Nielsen.

Naar jeg skal fortælle om Lars Nielsen, saa lad mig begynde med den første Gang, vi saa hinanden. Det var en Dag i den forløbne Sommer, ikke længe efter min Højskoles Aabning. Da var jeg efter Indbydelse kommen tilstede ved et folkeligt Møde i Værebro Kro og talte dèr. Da jeg havde talt, og der var sunget en Sang, traadte gamle Provst Møller fra Jyllinge, som ledede Mødet, frem og sagde, at nu vilde „Højskoleforstander Lars Nielsen fra Sønderby“ tage Ordet. Jeg studsede. Sønderby laa ovre i Horns Herred, men altsaa i Frederiksborg Amt. Skulde jeg altsaa alligevel ikke være den eneste Højskoleforstander her paa Amtet — ikke ene Hane i Kurven?? Jeg tilstaar, jeg følte en vis Jalusi, som jeg dog skyndte mig at neddæmpe, og som i hvert Fald ikke hindrede mig i at synes godt om den Taler, der nu traadte frem og holdt et rigtig livligt og flinkt Foredrag. Bagefter hilste jeg paa ham og sagde: Vi er nok Kolleger! Aa nej, svarede han, det var blot gamle Provst Møller, der kom til at sige forkert; han skulde sagt „*Friskolelærer* Lars Nielsen“. Aha! Han var altsaa slet ikke min Konkurrent, men vilde tværtimod arbejde paa at skaffe mig Elever. Han indbød mig venligt til at besøge ham i Sønderby, en Indbydelse, jeg i Løbet af Efteraaret fulgte.

Jeg saa da, hvorledes Lars Nielsen, der var godt oppe i Trediverne og ugift, boede i et lille højst tarveligt Værelse i et straatækt Hus sammen med en anden halvgammel

ugift Skræddersvend. I et andet lille Værelse stod der nogle tarvelige Borde og Bænke; det var Skolestuen. Jeg fik Indtryk af, at Lars Nielsens Løn for en væsentlig Del ydedes ham i Form af gratis Middagsmad skiftevis hos Børnenes Forældre. Iøvrigt, blot den rette Friskolebegejstring var til Stede, kunde i de Dage en Mand finde sig i at halvsulte, blot han kunde være med at tjene den gode Sag.

Og endvidere, naar den rette Aand var tilstede, gjorde det ikke saa nøje med den fagmæssige Læreruddannelse. Den havde Lars Nielsen ikke videre af. Han var en Husmandssøn fra Sydsjælland, var efter Konfirmationen kommen ud at tjene, og vilde sikkert være blevet Landarbejder ligesom hans Far og Brødre, dersom han ikke havde haft det— skal man sige Held? at falde med en Hest og brække Benet og faa det daarligt sat sammen, saa han blev halt for Livstid. Saa var han kommen i Skrædderlære og avancerede til Svend hos en Landsbyskrædder. Men vigtigere er, at han kom til at høre og personlig at gøre Bekendtskab med Pastor Leth i Ulsø, den bekendte varmhjertede og veltalende grundtvigske Præst, siden i Middelfart. Resultatet af Pastor Leths Paavirkning var, at en Novemberdag befordredes den unge lærelystne og velbegavede Skræddersvend med en Hønsekræmmers Vogn til Hovedstaden for at gaa en Vinter paa Højskole hos Grove paa Marielyst. Dette Højskoleophold slog udmærket an hos ham. Og anden Uddannelse havde Lars Nielsen ikke, da han lidt senere

gik ind paa at gaa til Horns Herred og holde Friskole i Sønderby.

Her var det altsaa, jeg besøgte ham i Efteraaret 1878. Og et Par Maaneder efter, da Povlsen-Vimtrup rejste fra mig, tilbød jeg Lars Nielsen Pladsen som min Medhjælper. Han tøvede lidt med at gaa ind derpaa. Han vidste ikke, om han turde vove Overgangen til at blive Lærer for voksne. Men jeg havde jo hørt ham tale ved hint folkelige Møde og havde faaet Indtryk af hans livlige Veltalenhed. Jeg opmuntrede ham paa det bedste og overvandt hans Betænkeligheder.

Efter Juleferien var Skolen kommen i Gang igen, og nogle Dage maatte jeg igen besørge hele Undervisningen alene. Men snart kom Dagen, da jeg kunde tage mine Elever med mig og gaa ud imod Lars Nielsen, der skulde komme kørende med Vogn fra Sønderby. Dèr kom vi altsaa marcherende i Flok hen ad Slangerupvejen, syngende af fuld Kraft „I alle de Riger og Lande“, og saaledes mødte vi Køretøjet og modtog Lars Nielsen.

Jeg kunde vanskeligt have faaet nogen bedre Medhjælper. Ikke blot var Lars Nielsen en livlig og dygtig Faglærer, der stadig udvidede sine Kundskaber og opøvede sine Evner; men allermest ubetalelig var han som paa eengang „Fatter“ for Eleverne og Kammerat med dem. I hans Værelse gik de ind og ud og sad ofte tykt derinde og holdt Faddersladder i deres Fritid, — indtil det lød fra Lars Nielsen: Nu herud med jer! Nu skal jeg have Ro! Og saa satte han sig til at arbejde og stu-

dere. Ja, Lars Nielsen blev efterhaanden mere og mere af en Student og lærte at bruge en Bog og tilegne sig dens Indhold til Foredragsbrug. Ad den Vej blev han paa sine ældre Dage en skattet Foredragsholder over hele Landet.

Da jeg holdt op, kom Lars Nielsen til Sorø Højskole, hvor han virkede som Medhjælper en Aarrække, indtil han som gammel Mand trak sig tilbage.

X

Da jeg havde holdt Højskole i Frerslev et Par Aar, var Elevantallet vokset til over en Snes, og de smaa Lokaler kunde ikke rumme flere. Jeg maatte være betænkt paa en Udvidelse; men Aktieselskabet, der ejede Skolen, kunde ikke bekoste noget saadant. Og forresten var der heller ikke paa den snevre Grund Plads til nogen Udvidelse af Betydning. Det var mig en meget kedsommelig Tanke at skulle flytte. Men der blev ikke andet for. Jeg saa mig da om efter noget, jeg kunde købe og selv blive Ejer af. Og i min Ulyst til at forlade Frerslev var jeg paa Nippet til at forkøbe mig paa en Bondegaard dèr, som vilde blevet min Ruin. Jeg trak mig heldigvis tilbage i Tide.

Og saa skete det, at jeg hørte Tale om et mindre Sted paa Hjørlunde Mark med gode Bygninger og 20 Tdr. Land, og som var til Salg.

Det Sted havde jeg nok Lyst at se paa. Thi skulde og maatte jeg bort fra Frerslev, saa var Hjørlundekanten den mest tiltrækkende. Dèr i Sognet, dels i selve Hjørlunde, dels i Sundbylille og Sperrestrup, havde vi en Kreds af Højskolens allerbedste Venner, en Kreds af Folk, som altid indfandt sig til vore Møder i Frerslev, og som ofte

tog ind til Hillerød at høre Hostrup, men som ellers sluttede sig om den gamle grundtvigske Sognepræst Arboe i Hjørlunde.

Hjørlunde var da ogsaa et af de Steder, hvor jeg havde søgt hen og holdt Møde om min Højskoleplan straks i Foraaret 1878, da jeg skulde begynde. Og dette første Besøg i Hjørlunde har præget sig i min Erindring. Det var en Søndag. Om Formiddagen var jeg i Kirke og hørte Pastor Arboe. Om Eftermiddagen holdt jeg mit Møde i Hjørlunde Almueskole, hvor jeg for en ret talrig Forsamling bevidnede min lyse Tro paa, at det skulde lykkes med Guds Hjælp at faa Frerslev Højskole paa Fode igen. Nogle af Tilhørerne har siden fortalt mig, hvor ung og frejdig de havde fundet mig, og hvorledes jeg havde smittet dem med mit lyse Haab. Men da jeg havde talt, tog gamle Pastor Arboe Ordet og anførte det Skriftsted fra Templets Genopbyggelse om de gamle, som græd, medens de unge lo. Og han lod med tydelige Ord forstaa, at han ikke troede paa, at det vilde lykkes mig at faa Højskolen paa Fode. Det samme gentog han for mig, da jeg om Aftenen sad inde i hans Præstegaard, hvor jeg venligt var indbudt til at overnatte. Han undte mig alt muligt Held, men forsikrede mig med ærlig Alvor, at der efter hans Overbevisning ingen Jordbund var her i Nordsjælland for de grundtvigske Ideer, og især ikke for Højskolen. Jeg nægter ikke, at den værdige Mands mørke Spaadomme lagde sig som et Tryk over mit unge Sind. Men da jeg saa kom op paa Gæstekammeret og, inden jeg gik i Seng, slog op i Davids Sal-

mer, som jeg havde med mig i Rejsetasken, faldt mine Øjne paa det Ord: „Gud er vor Tilflugt. Kun Forfængelighed er Menneskenes Børn; lægges de paa Vægtskaalen, stiger de tilvejrs; de er Forfængelighed tilhobe" (Ps. 62). Nuvel, hvorfor skulde jeg da lade mig forurolige af Pastor Arboes Spaadomme. En meget værdig Mand var han, men dog kun et Menneske. Og jeg lagde mig rolig ned at sove.

Dette var altsaa mit Hjørlundebesøg i Foraaret 1878. Og nu skal jeg genoptage Traaden. Vi var kommen to Aar længere hen, til Foraaret 1880, da jeg maatte se mig om efter en ny Plads og havde hørt om et Afbyggersted paa Hjørlunde Mark, som var til Salg.

Det traf sig da saaledes, at vi fra Frerslev netop skulde et Par Vognfulde hen til et Møde hos en Gaardmand i Sundbylille i Hjørlunde Sogn. Og paa Vejen derhen, da vi fra Hjørlunde By svingede af ad Sundbylillevejen, spejdede jeg efter Afbyggerstedet, hvis Beliggenhed var mig beskrevet. Det laa nogle hundrede Alen fra Vejen, og da vi kom lige ud for det, var det omtrent forsvundet bag en lav Bakke. Jeg fik Kusken til at holde et Øjeblik, saa jeg kunde rejse mig op og kigge. Og da jeg saa Ejendommen med sine tre Længer og med Træer omkring ligge dèr i Landskabet, var det, som om det lød i mig: Dèr er Stedet! Min Søgen og Urolighed var forbi. Jeg havde ligesom skimtet Lysstøtten foran mig. Det hele var kun et Øjeblik. Vi kørte straks videre, og jeg fortalte ikke de andre i Vognen, hvad det var, jeg havde kigget efter. Men to Uger efter havde jeg købt Stedet.

Jeg fik saa fat paa Bygmester Bentsen fra Vallekilde, og Sommeren igennem arbejdedes der paa den nødvendige Tilbygning, medens jeg holdt Pigeskole i Frerslev. Og da denne var til Ende, flyttede vi ud til vor ny Bolig.

Hjørlunde laa et Par Mil fra Hillerød, altsaa længere fra Hostrup. Men Hostrup var alligevel aldrig kommen paa Skolen til dagligdags, og til Efteraarsmøderne vedblev han at komme, ogsaa efter vor Flytning til Hjørlunde. Vi havde i det hele slet ikke Fornemmelsen af at være flyttet bort fra vore Venner til ny og fremmede Egne.

Derimod havde vi i høj Grad Fornemmelsen af at blive — jeg havde nær sagt Herregaardsfolk. Thi det havde været temmelig husmandsagtigt i Frerslev. Nu fik vi to store Heste, 6-7 Køer og saadanne flotte Ting som en Veranda og en Have med Græsplæne og alt Tilbehør — i Stil med en lille Præstegaardshave. Og Boligen var helt pæn og ret rummelig. Vi var ikke ude efter Livets Flotheder og Bekvemmeligheder; men jeg kan ikke nægte, at det smagte os godt at kunne stille op i Stuerne de Møbler, vi før havde maattet sætte paa Loftet.

Vi kom til at bo her i 10 Aar, og det var et lykkeligt Hjem for os at bo i og for vore Børn at vokse op i, frit beliggende som det var, med Tumleplads til alle Sider.

Den nyopførte Del af Stuehuset var smukt og bekvemt indrettet til Skole, med nette smaa Elevværelser ovenpaa. Der maatte efterhaanden laves mere Plads til Elevkamre i en af Sidelængerne, idet Elevtallet steg til

over 60. Ogsaa maatte der bygges et Hus til en gift Lærer at bo i. Ja, tilsidst havde jeg to Medhjælpere foruden den trofaste og uundværlige Lars Nielsen. Ogsaa et Gymnastikhus blev opført ved Skolen, bekostet af Skolens Venner der paa Egnen, for hvem det ogsaa skulde tjene til Forsamlingshus. Men Skolen havde fri Brug af Huset. Og jeg fik det snart indrettet med Ribbevægge og andet Tilbehør til svensk Gymnastik, som dengang var en ny Ting. Jeg fik den ene af mine Medhjælpere, J. P. Sundbo, den senere Redaktør og Folketingsmand, sendt over til Sverig at tage et Kursus i den Lingske Gymnastik, saa han derefter kunde lede Undervisningen. Og jeg stillede personlig til disse Gymnastiktimer det første Halvaar efter det ny Systems Indførelse, og fik saaledes i det mindste Begyndelsesgrundene lært.

Tidligere havde Gymnastiktimen været Højskolernes Smertesbarn. Da jeg, kort før jeg selv blev Højskoleforstander, besøgte Vallekilde og Askov, maatte jeg lægge Mærke til, hvor faa Elever der gav Møde til Gymnastiktimen; Deltagelsen var jo nemlig frivillig. Og der var ikke megen Iver over de faa, der deltog. I Frerslev, hvor vi havde holdt vore Øvelser paa en Nabos Lo, der velvillig blev overladt os, og hvor jeg selv var Gymnastiklærer, havde jeg gjort de vigtigste af Øvelserne med, f. Eks. sprunget foran over Hesten, for saaledes at animere Karlene. Men det kneb at faa dem rigtig med.

Nej, det var den svenske Gymnastiks Indførelse paa Højskolerne, der bragte en Vending. Da jeg i Sommeren 1880 første Gang fra Frerslev kom ud til Hjørlunde at

se det paabegyndte Byggearbejde, som under Ledelse af Bygmester A. Bentsen fra Vallekilde skulde udføres i Sommerens Løb, gik der en lang Svend i hvidt Arbejdstøj og huggede en Bjælke til med en Bil. Det var — fik jeg at vide — en ung polyteknisk Kandidat, N. H. Rasmussen, som var kommen til Vallekilde Højskole, og som der — om jeg saa maa sige — var gaaet „folkelige Grundtanker" i som i saa mange andre, og som nu var i Færd med at uddanne sig som Landsbytømrer. Det var denne N. H. Rasmussen, som Ernst Trier ganske kort efter fik sendt til Stockholm at sætte sig grundigt ind i den Lingske Gymnastik. Og jeg vèd ikke rettere, end at det var ham, N. H. Rasmussen, der som første Mand bragte den Lingske Gymnastik til Vallekilde, og dermed til Danmark og gjorde saaledes Epoke i den Maade, der dreves Legemsøvelser paa, baade paa Højskoler, i Skytteforeninger, Gymnastikforeninger og tilsidst næsten overalt. Det var da ogsaa fra N. H. Rasmussen og Vallekilde, jeg fik Stødet til at indføre denne Gymnastik til min nordsjællandske Højskole.

Jeg fik i det hele adskillige gode Højskoleinspirationer fra Vallekilde. Men idet jeg i min hele Virkemaade traadte i denne og de andre grundtvigske Højskolers Spor, maatte jeg dog efterhaanden mere og mere se at faa ændret lidt paa Planerne og Metoderne. Saaledes stræbte jeg, naar jeg holdt historiske Foredrag, at komme bort fra at staa der blot som Taler. Jeg sørgede for at komme, saa hyppig som mulig, ned af Katedret og hen til den sorte Tavle at gøre Optegnelser af Navne, Aarstal og

Hovedpunkter. Jeg bestræbte mig, med andre Ord, for, at det kunde blive selve Stoffet og ikke blot Foredragsholderens Personlighed, der kom til at træde Eleverne nær og beskæftige dem og sætte deres Forstand og Tanker i Arbejde. Og medens det hidtil mest havde været Myter og Oldtids- samt Middelaldershistorie, vi havde holdt os til paa Højskolerne, slog jeg ind paa grundigt at gennemgaa Stykker af den nyere Historie. Det faldt i god Jord hos Eleverne, men det var usædvanligt. Da jeg engang traf sammen med en anden Højskoleforstander og kom til at fortælle ham, at jeg i Vinter havde fortalt paa Skolen bl. a. om den franske Revolution, saa han forundret paa mig, og udbrød: Det turde jeg ikke gøre! Han mente uden Tvivl blot, at det laa udenfor Højskoletraditionen. Ja, det var dengang. Nu er det forlængst blevet anderledes. Der kom en Tid, hvor det var Gladstone og Leo Tolstoi og andre Nutidsskikkelser, der taltes om paa Højskolerne, og jeg skulde næsten tro, at der nu findes grundtvigske Højskoler, der ganske har glemt, at der er noget, der hedder Myter og Oldtidshistorie. Hvilket turde være en anden Yderlighed.

XI

Schrøder, Nørregaard og Trier, det var jo Triumviratet, der gav Tonen an i den grundtvigske Folkehøjskole, saaledes som jeg mødte den i min Ungdom. Jeg har aldrig set eller hørt Kold; men de tre nævnte Mænd har jeg hørt og kendt, og deres Navne er som lysende Blus paa min Ungdoms Himmel. Deres Vej var det, jeg var med til at fortsætte, da jeg blev Højskolemand. Men dog ikke blot at fortsætte; ogsaa i visse Maader at bryde overtværs med. Hvilket ikke gik af uden Mislyd og Forstyrrelser i det hjertelige Forhold, hvori jeg personlig, til min Lykke, var kommen til at staa til disse Mænd.

De aandelige Uoverensstemmelser, der opstod imellem os, hang sammen med, at jeg var netop saa meget yngre af Aar, som jeg var. Ja, jeg mener, at da den brandesianske aandelige Strømning brød ind over Landet, da var jeg lige netop moden nok til i Forvejen at have fundet mit aandelige Stade, og dog ung og modtagelig nok til at lade den ny friske Strømning indvirke paa mig. Georg Brandes's første Forelæsninger i 1870, som han straks slog saa stærkt igennem med, hørte jeg ikke. Jeg var dog i København, det var midt i min Studentertid, og der gik Ry nok af disse Forelæsninger i de Kredse, hvor jeg kom. Men jeg var sjæleligt og aandeligt fuldt optaget

paa anden Maade. Min Sjæl havde netop fundet sin Plads at bygge sin Rede — „ved dine Altre, min Herre og min Gud!“ og fundet den for Livet. Altsaa, jeg hørte nok om Brandes, men droges slet ikke imod ham.

Men nu kom saa i de følgende Aaringer det litterære Gennembrud, som netop Brandes havde hjulpet saa stærkt til at fremkalde. Holger Drachmann, der havde lagt Pensel og Palet til Side og grebet til Lyre og Sværd, sadlede sin vingede Ganger og løb Storm mod Carl Plougs saa grundfæstede Autoritet. Schandorph rykkede frem og Kielland og hvad de alle hed, disse „Realister“, som man dengang kaldte dem i Modsætning til Idealister og Romantikere. Og længe varede det ikke, før ogsaa Bjørnson svingede ind i Realisternes Slagorden.

Bjørnstjerne Bjørnson var jo paa min Ungdoms Himmel en lysende Stjerne af første Størrelse. Der diskuteredes i Studenterkredsene meget om de to norske Digtere Bjørnson og Ibsen, hvem af dem der var at foretrække; men af de to var og blev Bjørnson min Mand. Og deri samstemmede jeg fuldt med mine nærmeste Studenterkammerater, hvormed jeg mener dem, der gik i Vartov ligesom jeg. Vi var saadan en lille Kreds af Ligesindede. Og jeg husker, hvorledes en af Dagene mellem Grundtvigs Død og hans Jordefærd Budstikken gik imellem os: at Bjørnson var i Byen og vilde tale om Eftermiddagen i Emdrupborgs — Tangs Højskoles — Have.

Altsaa afsted til Emdrupborg. Dèr var Haven fuld af Grundtvigianere fra alle Kanter af Landet, som egentlig

var komne til Hovedstaden i Anledning af det aarlige Vennemøde, der skulde holdes paa Grundtvigs Fødselsdag d. 8de September, men som nu beredte sig til at følge den gamle Høvding til Jorden. Bjørnson regnedes dengang afgjort til Vennekredsen, og man saa ret almindelig hen til ham som en af de ny Høvdinger, der skulde afløse den gamle, som var gaaet bort. Man stod altsaa dèr i Haven foran Verandaen og ventede paa, at Bjørnson skulde træde frem. Og i Ventetiden istemmede Forsamlingen den ene bjørnsonske Vise efter den anden. En midaldrende Mand med Bulehat og stort Skæg optraadte som Forsanger. Det var Morten Eskesen. Han kunde Sangene udenad, og det kunde de fleste af os andre ligesaa. Bjørnsons Sange havde man dengang ikke i Sangbøgerne, men man fik dem hos hvem der havde dem, og skrev dem af og lærte dem udenad. Saa traadte da Bjørnson frem, og man fik ham at se og høre. Men sin egentlige Tale holdt Bjørnson først paa Vennemødet. Thi Vennemødet blev ikke opgivet, fordi Grundtvig var lige død og begravet. Det blev blot holdt i en saa meget mere højtidelig og grebet Stemning. Her var det da, at Bjørnson forsøgte paa at vende Grundtvigianernes Tanke mod Fremtiden og mod nye Ideer. Nu havde vi begravet den gamle Høvding; ja, sagde han, idet han citerede sit eget Digt i „Fiskerjenten“:

Først rejses Tegn over Heltens Ben,
og derved mindes, hvad stort han gjorde.
Men før det kvælder, vi Sejl maa hejse,
ej døde hefte paa Livets Rejse.

Det gav et lille Sæt i mig, da jeg hørte Grundtvig saaledes paa en vis Maade blive skudt til Side som en „død". Men der blev mere i denne Tale at studse over. Her var det, Bjørnson rykkede frem med sit Løsen om at „ændre Signalerne" overfor Tyskland. Det faldt ikke i god Jord hos ret mange; der blev paa Stedet protesteret kraftig derimod. Og jeg har hørt om i det mindste een Grundtvigianer, der efter den Dag hjemme i sin Stue tog Bjørnsons Portræt ned fra dets Plads og hang det i Skammekrogen.

Ja, der blev i den efterfølgende Tid mere og mere for Grundtvigianerne at tage Anstød af hos Bjørnson. Han gav sig til at skrive om religiøse Emner i et norsk Blad, „Oplandenes Avis", om jeg husker ret, og sagde dèr rent ud, at han ikke troede paa Djævelens Eksistens. „Djævelen" var kun en Personifikation af det onde, ikke en virkelig Person. Ogsaa andre saadanne Friheder tog han sig. Men han skrev endnu udtrykkelig: „Jeg folder Hænderne over min Barnetro".

Ja, det var meget godt; men Grundtvigianerne var ikke saadan at spøge med. De havde nu engang slaaet fast, at Forsagelsens og Troens Ord tilsammen udgjorde hvad de kaldte Daabspagten, og som der ikke maatte rokkes ved. Og saasom man ikke kunde forsage en Djævel, der ikke eksisterede, kunde man altsaa heller ikke holde Daabspagten, naar man havde Bjørnsons Mening paa dette Punkt. Bjørnson var, med andre Ord, en frafalden, hvilket blev erklæret paa saa højtidelig Maade, som forlanges kunde. Thi da det erfaredes her i Danmark, at

Bjørnson havde optraadt som Taler paa et grundtvigsk Vennemøde i Norge, udstedte en Del af de ledende danske Grundtvigianere en offentlig Erklæring, hvori de udtrykte deres Forargelse over, at de norske Venner havde kunnet lade en saadan Fornægter faa Ordet paa et Møde, der var indledet med „Daabspagtens“ Bekendelse.

Og dette var altsaa paa en Tid, da Bjørnson endnu holdt fast paa dette, at han „foldede sine Hænder over sin Barnetro“. Det er ikke til at undres over, at man paa den Maade hurtigt fik Bjørnson skubbet helt over i den brandesianske Lejr.

Paa mig som Tilskuer havde denne Fremfærd overfor Bjørnson gjort et ganske ejendommeligt Indtryk. Jeg fik dèr for første Gang en Fornemmelse af Betænkelighed ved det Selskab, jeg som Grundtvigianer var kommen i. Men hvad man skulde stille op derimod, var mig ikke klart. Jeg hyldede selv den grundtvigianske Daabspagtslære, og jeg havde saa megen Respekt for de Mænd, der her havde givet Tonen an, at jeg ikke ret turde mukke. Foreløbig var jeg ogsaa temmelig uklar i min egen Dom.

Men jeg vedblev da at læse Bjørnsons Bøger ogsaa efter hans „Frafald“. Og jeg fulgte i det hele med Opmærksomhed det saakaldte „litterære Gennembrud“ og læste med levende Interesse disse ny Fortællinger, der hver paa sin Maade søgte at røre op i de tilvante Tankegange. En Præst eller to kunde man næsten være sikker paa at møde i en saadan Fortælling. Og Forfatteren

ıgde ikke Fingrene imellem, naar han hudstrøg disse 'ræsters Skinhellighed og Forlorenhed. Saa var der erne, som Modsætning til Præsten, en eller anden ung 'ritænker, der havde været i Amerika eller i hvert Fald ıdenlands, og som kom hjem, fyldt af Udlandets friske .uft og med god Vilje til at „lufte ud“ herhjemme. Og nan kunde ikke godt lade være, som Læser, at stille ig paa disse unge og frejdige Samfundsfornyeres Side deres Kamp mod Tidens Hulhed og Tomhed. Og det kønt de var „Fritænkere“. Ja, som Læser af disse Bøger ılap man ikke for at blive nu og da kastet ind i religiøs Tvivl. Men dette behøver jo ikke at være nogen Ulykke og behøver aldeles ikke at føre til Troens Forlis. Tværtimod kan saadan sund Tvivl føre til, at Troen tager sig sammen og lutres som gennem en Skærsild.

Saa var det i Efteraaret 1880 — det første Aar af min Hjørlundetid —, at jeg paa Askov deltog i et Møde, hvor en Del Højskolemænd var tilstede, og hvor Ludvig Schrøder forelagde os det Spørgsmaal: Hvad skal vi gøre for at forebygge, at Fritænkernes Bøger bliver læst af den Ungdom, vi har Indflydelse paa? For sit eget Vedkommende erklærede Schrøder, at han f. Eks. ikke havde læst Bjørnsons Bøger, siden B. sluttede sig til Fritænkerne. Han havde saaledes hverken læst „Kongen“ eller „Leonarda“ eller „Det ny System“. Han *vilde* ikke læse dem. Vi i vor Kreds burde ikke læse dem. Saadanne Bøger, sagde han, bringer ikke det Solskin og den Regn, der skal faa den Sæd til at spire, som ved Grundtvig er lagt i det danske Folk. Altsaa, hvad skulde vi Højskole-

mænd gøre for at holde disse Bøger borte fra Ungdommen?

Da ingen straks tog Ordet, vovede jeg mig frem og udtalte, at efter min Mening skulde vi *ingenting* gøre derfor.

Den Mening blev jeg naturligvis ene om. Efterhaanden tog flere Ordet og fremførte forskellige Raad, som jeg ikke mindes. Men Schrøder havde jo ogsaa selv et Svar paa Spørgsmaalet, og det har jeg ikke glemt. Schrøder havde dengang nylig udgivet en Levnedstegning af Mads Melby, den brave grundtvigske Præst i Asperup. Og han mente, at her havde han vist Vejen til at skrive saadanne Bøger, som Ungdommen kunde faa Lyst at læse, og som den kunde blive saaledes optaget af, at den ikke behøvede at søge til Fritænkernes Bøger.

Ja, det var jo en Idé — at give de unge noget bedre i Stedet. Men jeg, som *havde* læst baade „Leonarda" og „Kongen" og „Det ny System" og meget andet af Gennembrudslitteraturen, og som ogsaa havde læst „Mads Melby", jeg kunde jo ikke lade være at smile i mit stille Sind ved Tanken om, at denne svulmende Gennembrudslitteratur skulde kunne overbydes og overflødiggøres af Bøger som Schrøders iøvrigt fortræffelige Levnedstegning.

Efter denne Forhandling paa Askov, de grundtvigske Højskolers Hovedkvarter, kriblede det i mig og vedblev at krible, indtil jeg hen ad Jul fik indsendt til „Højskolebladet" en Artikel „Om Fritænkernes Bøger". I denne Artikel (17. Decbr. 1880) gaar jeg ud fra, at der jo

rundt om paa Landet er oprettet Læseforeninger, og at disses Bestyrelser ofte er i Forlegenhed og siger ved sig selv:

Hvad skal vi dog gøre med alle disse Nyheder, Boghandleren sender os, naar det lakker ad Julen? Broderparten af dem er jo skrevet af Fritænkere, og det bliver værre og værre med hvert Aar. Skal vi sende saadanne Bøger rundt? Mange af vore Læsere er unge Mennesker. Eller skal vi nøjes med de faa Bøger, der i saa Henseende er uden Fare?

Mit Svar er dette: Er der ellers noget ved en Bog, er den skrevet af en ædel og dygtig Mand, da maa vi ikke spærre dens *naturlige Vej* gennem Bogverdenen, blot fordi den farer under Fritænkernes Flag. Raa og uædle Bøger maa vi spærre for, hvad enten de er fritænkerske eller ej, men de andre — fri Gennemfart for dem! da gør de mindst Skade og mest Gavn.

Ja, i disse Ord angav jeg mit Standpunkt. Og saa udviklede jeg videre, hvorledes det aandelige Liv ikke blot behøver Solskin og Regn, men ogsaa Blæst. Og nu gik dette evropæiske Blæsevejr hen over os og rev i de gamle Huse og rev Hatte og Briller og Paraplyer fra Folk, men hjalp os ogsaa af med adskilligt Støv i Lungerne. Jeg sluttede med disse Ord:

Vi Kristne skal sidst af alt gaa og mure os selv inde og derved efterhaanden tabe al Indflydelse paa vor Samtid. Skal vi sejre i Kampen, da maa vi kende, hvad der rører sig stærkt i Tiden. Og synes vi, at det er farlige Ting, der rører sig, da maa vi lære den Kunst at lege som det lille Barn ved Basiliskens Hule.

Denne Artikel vakte ikke saa lidt Opsigt blandt

Grundtvigianerne, og flere af deres ledende Mænd skrev Modartikler imod den. Der stod et helt lille Slag om denne Sag i Højskolebladet, og Kampen gav Genlyd ogsaa i andre Blade. Et Sted faldt der f. Eks. en Bemærkning af Vilhelm Birkedal i Ryslinge om den unge Højskoleforstander i Hjørlunde, der vilde „indføre en ny Moral“. Dette Skudsmaal fra en af Grundtvigianismens mest ansete gamle Førere var jo ikke i og for sig gunstigt for min Skoles Anseelse. Men jeg har erfaret, at den jævne Befolkning her i Danmark, trods al dens Respekt for ansete Førere, alligevel er en Ynder af aandelig frisk Luft. Vist er det, at efter at Slaget om Fritænkernes Bøger havde staaet, fik jeg ikke færre Elever til Skolen, men flere. Og de kom nu tildels langvejs borte fra. Det staar mig i det hele klart, at naar det lykkedes mig bedre end mine Forgængere Jacobsen og Povlsen-Vimtrup at faa en Højskole rigtig i Gang paa Frederiksborg Amt, da skyldtes det væsentlig dette, at der ved mine Debatter og mine Skrifter vaktes nogen Opmærksomhed om mit Navn Landet over, saa at Skolen i betydelig Grad kunde faa anden Tilgang end den fra Amtet, der aldrig heller i min Tid blev synderlig stor.

Min Frejdighed til ved forskellige Lejligheder at gaa mod Strømmen og sige min Mening skaffede mig en Del Popularitet i Højskolekredse. Og der er heller ikke Tale om, at der i Anledning af mit afvigende Standpunkt i Fritænkersagen gik noget i Stykker mellem mig og mine Kolleger, de ældre Højskolemænd. Ikke dengang endnu. Men naar man fandt sig i, at jeg tog et saadant

Standpunkt, betød dette dog ingenlunde, at man billigede det. Dette fik jeg af og til at fornemme. Saaledes fik jeg en morsom lille Mindelse derom, da Holger Drachmann en Dag under Sommerskolen 1883 besøgte mig.

Drachmann havde jeg af og til truffet sammen med. Og da han just paa den Tid var optaget af at slaa til Lyd for „dansk Bevægelse“ og desaarsag var en Del interesseret i Folkehøjskolerne, var det meget naturligt, at han, da han netop var paa Besøg dér i Nabolaget, gerne vilde med det samme se ind til mig og mine Elever. Og lige saa gerne tog jeg mod hans Visit. En dansk Digter, tænkte jeg, og en dansk Højskole de to maa høre sammen. Jeg hentede ham personlig i et lille Køretøj. Og da jeg saa kom kørende med ham op ad Indkørselsvejen til Højskolen, — ja, man har jo hørt om Digteres Modtagelse ved saadanne Lejligheder af festlig opstillede Højskolepiger, der sang og overrakte Blomster; men noget af den Art maa man ikke tænke sig arrangeret her. Nej, Georg Himmelstrup, en af mine fortræffelige Medhjælpere, havde faaet alle Pigerne med sig op paa Højen, der laa et Stenkast fra Vejen, hvor jeg skulde komme kørende med Skolens Gæst. Her paa Højen havde Himmelstrup ladet Pigerne sætte sig i en Halvkreds, medens han fortalte dem noget. Og han havde da faaet dem anbragt alle med Ryggen ud mod Opkørselsvejen. Og han sørgede for, at ikke et eneste Hoved vendte sig, medens vi kørte forbi. Disse ubevægelige Rygge var det da, der kom til at hilse Digterens Indtog paa Hjørlunde.

Naa, siden fik jeg jo alligevel Pigerne samlede i Skole-

stuen, hvor de sang nogle Sange, og Drachmann sagde nogle Ord. Men Himmelstrup holdt sig tilbage paa sit Værelse.

Og det havde han jo Lov til.

Siden jeg her er kommen til at tale om Holger Drachmann, vil jeg tilføje, at jeg aldrig har kunnet være sammen med den Mand uden at blive elektriseret af ham. Første Gang jeg saa ham, var ved en Fastelavnsfest i Studenterforeningen i mine første Studenteraar. Vi mødte udklædte, ikke maskerede, og der staar affotograferet i min Erindring en stor og lang Skikkelse i Sømandsdragt, med en Sydvest ned ad Nakken og Kniv i Bæltet. Han staar med Haanden paa Dørgrebet ind til Salen, men er standset, inden han gaar ind, og staar i en livlig og flot Stilling, halv vendt, seende op ad mod Trappeafsatsen ovenover. Denne stolte, raske Skikkelse var Holger Drachmann. Han hørte til Kunstnerforeningen af 18. November Disse Kunstnere havde Fastelavnsløjer samtidig med os i deres Lokale skraas over for Studenterforeningen (paa Gammelholm), og de var inviteret over til os, ligesom vi til dem. Drachmann var paa den Tid Marinemaler og havde intet med Litteraturen at gøre. Det er morsomt nu at tænke paa, i hvad Forbindelse jeg første Gang hørte ham omtale som Kunstner. Det var i Forbindelse med Fritz Thaulov, den norske Maler, der paa den Tid som ung Mand opholdt sig i København og vakte Opmærksomhed paa Gaden ved sin stoute, atletiske Skikkelse og, som vi syntes, lidt udfordrende Dragt. Man ansaa ham ret al-

mindelig som en ung Sprade, der vilde være Kunstner, men ikke var det. I hvert Fald hørte jeg engang en Vurdering af et Marinebillede af Thaulov, der gik ud paa, at det, som duede i Billedet havde Drachmann malet for ham.

Hvad enten dette var sandt eller — sandsynligvis — Løgn, saa har i hvert Fald senere Fritz Thaulov nok kunnet male sine Billeder selv, hvorimod Drachmann jo aldrig bragte det til noget videre som Maler.

Men til desto mere som Digter. At Synet af Drachmanns Person og Skikkelse hin Aften havde bemægtiget sig min Fantasi, bidrog uden Tvivl til, at min Opmærksomhed blev saa meget mere vakt, da jeg hørte, at denne Marinemaler havde skrevet noget. Saa vidt jeg mindes, var det første, jeg læste af ham, en Fortælling, som hed „Et Forsvindingspunkt søges for Hovedstadslivet“. Det var Skagen, der fortaltes om. Skagen havde afgivet det søgte Forsvindingspunkt; Skagen var opdaget som Kunstner- og Digter-Tilflugtssted, hvad det jo i voksende Grad blev i de kommende Aar, indtil Kunstnerne og Digterne trak Alverden efter sig, saa at Forsvindingspunktet for det mondæne Liv alt længe har maattet søges ganske andre Steder.

Jeg for mit Vedkommende var saa heldig at have faaet Skagen besøgt før dets Opdagelse af Drachmann, medens det endnu henlaa i sin oprindelige Uberørthed, afsides fra alle Kommunikationer og benyttet bl. a. som en Slags Forvisningssted for pæne Folks mislykkede og uforbederlige Sønner, der her kunde findes anbragte i

Pension hos en skagensk Familie og saaledes hindrede i at vække Anstød hos det gode Selskab i Hjembyen. I hvert Fald traf min Broder Knud og jeg, da vi kom dertil paa en Fodtur i Sommeren 1871 en saadan studeret ung Mand, der som uhelbredelig Alkoholist var indlogeret hos Postmesteren og iøvrigt drev omkring uden Beskæftigelse og som en Borre klyngede sig til os Studenterkolleger. Og et Par Aar i Forvejen havde vor ældre Broder truffet en Kammerjunker af meget fin Familie, der var interneret deroppe af samme Grund, og som sad paa Kroen og spillede Kort med Fiskerne.

Vort Besøg i 1871 faldt paa et Tidspunkt, hvor Omverdenen just begyndte at rykke Skagen nærmere, idet Banen fra Aalborg til Frederikshavn netop var aabnet. Ja, vi havde paa Vandringen derop overværet Kong Christian d. 9des Besøg i Frederikshavn i Anledning af Banens festlige Aabning. Saa var vi draget videre paa vor Fod fra Frederikshavn til Skagen, følgende den flade Strand lige i Havkanten, idet der ikke fandtes anden Landevej. Men denne var ogsaa ganske fortrinlig at gaa paa. Og saa skulde det ske, at vi under vort Ophold i Skagen, atter skulde komme med til Kongestads. Kong Christian havde meldt sit Besøg; han vilde benytte Lejligheden, medens han var paa de Kanter. Skagens By var paa den anden Ende med festlige Forberedelser. Kongen ventedes ad Søvejen; men Havn eller Baadebro fandtes ikke, endmindre Dampskibsbro; saadanne Ting kunde slet ikke haves dér, da en eneste Uvejrsnat vilde splitte dem. Stolende paa det rolige Sommervejr

havde man dog af Tømmerværk opført en midlertidig Baadebro paa Sydstranden, forsynet med et ret anseligt Brohoved. Derude paa Brohovedet stod den Formiddag, Kongen kom, Borgmesteren i Uniform, Præsten i Ornat samt andre Honoratiores og desuden alle Skolebørnene under Skolelærerens Ledelse. Ud for den flagsmykkede Baadebro laa en dobbelt Række bemandede Fiskerbaade med vajende Flag. De dannede ligesom en festlig Allé hen over det stille, blanke Vand, og Alleen naaede helt ud til det dybe Farvand. Her ude kom saa i det herlige solstraalende Sommervejr Kongedamperen Slesvig glidende frem i rolig Fart, standsende midt for Enden af Baade-Alleen. Kongen og hans Følge gik fra Borde, og det var et smukt Syn, da Kongechaluppen og et efterfølgende større Fartøj med raske Aareslag kom styrende ind imellem Baaderækkerne under Fiskernes Hurraraab hen imod Anløbsbroen. Inde paa selve Stranden stod Folkemængden, og deriblandt vi. Og saa kom der et kritisk lille Øjeblik. Da Kongechaluppen var et Stykke fra Broen, kommanderedes, „vel roet", og Aarerne toges ind. Men der var stadig stærk Fart paa Chaluppen, og den høje Officer, en Kommandør, som havde Roret, var saa forsigtig, da han lod Baaden svinge hen at lægge til, at den forreste Pligthugger ikke kunde naa Broen med sin Baadshage, og det saa et Øjeblik ud, som om Chaluppen skulde fare forbi med Majestæten og det hele, uden at lande, hvilket vilde blevet en stor Skandale. Men den anden Pligthugger, der stod i Agterstavnen, opbød al sin Kraft, og det lykkedes ham, ved at

række sig langt ud over Essingen, lige netop at faa fat med Baadshagen og faa stoppet Baadens Fart og halet den tilbage og ind til Broen. Den efterfølgende Baad med Resten af Kongens Følge, styredes af en Underofficer, og dér var ingen Befippelse og ingen Kludder i Valsen.

Da Kongen var kommen op paa Brohovedet og havde hilst paa Borgmesteren og andre, istemmede Skolelæreren og Børnene en Sang, digtet af Præsten i Dagens Anledning, hvori Kong Christian bødes velkommen „til Skagens hvide Banker“. Efter Sangen trykkede Kongen Læreren i Haanden, og Læreren, en ældre Mand, saa ud, som om han var daanefærdig af Betagethed. Nu gik man saa fra Broen ind paa Landjorden. Henne i Baggrunden holdt en Del forspændte Køretøjer; de var hentede fra Tversted, hed det; i Skagen selv fandtes nemlig overhovedet ikke Køretøjer, i hvert Fald kun til Arbejdsbrug. Disse Vogne, de bedste man havde kunnet fremskaffe, var pæne og rene, men allesammen Fjælevogne, ikke en eneste Fjedervogn deriblandt. En rød Kusk, som var kommen med Baadene ind, stod og saa paa dem med en besynderlig Mine. Den røde Kusk trak iøvrigt den almindelige Opmærksomhed stærkt paa sig; jeg er nær ved at tro, at han af mange ansaaes for at være Kongen. Flere spurgte i hvert Fald os Studenter, der jo her paa Stranden repræsenterede Intelligensen og Verdenskundskaben, *hvem* der var Kongen. Kong Christian havde — vel sagtens som en Opmærksomhed mod Sømands- og Fiskerbyen — iført sig Søofficers-

Jniform. Men den var der jo ikke meget glimrende ved. Og jeg tror nok, at Kongens jævne Fremtoning i første Øjeblik var en Skuffelse for Skagboerne. Men des mere vandt han deres Hjerter, da det gik op for dem, hvad Slags Mand og hvad Slags Konge det var, der var kommen at besøge dem.

Da man viste Kongen de ventende Køretøjer, der skulde befordre ham og Følge til Borgmesterboligen, sagde han med høj Røst: Jeg foretrækker at gaa; hvem der vil, kan køre! Og der var naturligvis ingen, der kørte. Man satte sig i Bevægelse i sluttet Procession med Kongen og Borgmesteren i Spidsen. Borgmesteren var kommen paa højre Haand af Kongen og beholdt denne Stilling under hele Vandringen, rimeligvis af Befippelse. Vejen var ikke saa kort, og det var blødt Sand at vade igennem hele Tiden, medens Solen ret brændte. Mange af Herrerne i Følget førte idelig Lommetørklædet over Panden.

Efter en kort Frokost hos Borgmesteren foretoges en Vandring langs Stranden ud til Fyret og Grenen. Skagens Befolkning fulgte med. Flere gamle og fattige Folk blev forestillede for Kongen, som talte venligt til dem og gav dem Penge. En Flok Drenge var ivrigt beskæftigede med at søge efter Rav og smukke Stene til Kongen. En kom med en hvid Sten, formet som et Hjerte. Ej! udbrød Kongen, det er Nørrejyllands Hjerte, jeg her har fundet. Jeg vil lade det indfatte i Guld og give det til Dronningen! Dette hørte jeg ikke, men fik det bagefter meddelt af selve Borgmesteren. Da nemlig Konge-

besøget, der kun havde varet nogle faa Timer, var forbi, og Kongen atter afsejlet, var min Bror og jeg med til en festlig Sammenkomst paa Kroen, hvor der var høj Stemning i Anledning af den saa lykkeligt og vel overstaaede Begivenhed. Thi man havde mærket, at Kongen virkelig havde befundet sig vel iblandt dem. Og Vejret havde været ligefrem straalende. Nu blev der sunget og drukket Skaaler, saa det kunne forslaa. *Den* skulde leve, og *den* skulde leve og *den* og *den* — allesammen paa Grund af det Bidrag, de havde ydet til, at Kongemodtagelsen kunde blive saa vellykket. Det var rørende at være Vidne til denne barnlige og broderlige Lykkefølelse, fremkaldt af Landsfaderens Nærværelse iblandt dem. — Nu har ogsaa i den Henseende Tiderne forandret sig for Skagens By og Borgere. Nu har Kongen sit Hus iblandt dem, og de ser ham hvert Aar.

Ganske kort efter mit — og Kong Christians — omtalte Besøg, blev altsaa Skagen „opdaget“ af Holger Drachmann og Michael Ancher og den øvrige Koloni af Digtere og Kunstnere. Michael Ancher havde jeg iøvrigt ogsaa lært at kende. Vi boede Dør om Dør en Tid foran paa Nørrebro, dengang Ancher malede paa det første Billede, han fik udstillet paa Charlottenborg, Scene fra et Barselgilde paa Landet. Jeg saa det Arbejde Dag for Dag skride frem, og jeg var Kunstneren behjælpelig med at finde en rødhaaret Dreng, han skulde bruge som Model. Forresten blev det Ancher selv, der fandt ham — paa Gaden. Dèr fandt han ogsaa en anden Model, et elendigt Subjekt i skidne Laser, men med Haar og Skæg som

en Apostel, Felser tror jeg, han hed. Ham tog Ancher med sig op paa sit Værelse og begyndte at male ham. Men Madam Lindberg, vor fælles Værtinde, kom bagefter og strøede Gulvet, hvor Felser havde siddet, over med Insektpulver og forbød strengelig sin Logerende at tage saadanne Personer ind. Den paafølgende Søndag Formiddag, da jeg skulde afsted til Kirke, kom Madam Lindberg ind til mig og meddelte mig under stærk Sindsbevægelse, at hun vidste godt, at Ancher havde bestilt Felser til at komme igen nu i Formiddag; men det skulde hun, Madam Lindberg, sørge for, at der ikke blev noget af. Jeg opsøgte Ancher og bad ham være forberedt paa Modstand fra Madam Lindbergs Side; men Ancher svarede, at han gav Fanden i Madam Lindberg; Værelset var hans, og hvem han lod komme ind, var noget, han bestemte. Jeg gik saa i Kirke, men var unægtelig spændt paa, hvorledes denne Krise skulde forløbe. Da jeg kom tilbage og gik op ad Trappen — ja, saa fandt jeg Atelieret forlagt til Trappeafsatsen; dèr havde Ancher taget sit Staffeli ned, og dèr sad han og malede Felser. Ja, jeg havde jo nok tænkt, at Madam Lindberg havde vidst at føre sin Krig igennem. Madam Lindberg var iøvrigt en udmærket Værtinde og en særdeles fornuftig Kone. Hun bragte mig Theen ind om Morgenen, men var aldrig at bevæge til at lade mig faa den hen og drikke den paa Sengen. Nej, det var ingen god Vane for et ungt Menneske. Madam Lindberg satte Teen saa langt fra Sengen som muligt. Vilde jeg ikke skynde mig op, fik jeg kold The.

XII

Da jeg nedlagde mit Præsteembede, havde jeg dog ikke skilt mig af med Kjole og Krave. Det kunde aldrig falde mig ind. Om jeg end var blevet Skolemand, vedblev jeg dog at være Kirkemand og Præst. Min Ordination havde virkelig — ikke blot formelt — givet mig en character indelebilis, et uudsletteligt Præg. Min Ordinationsdag har altid været og er endnu en af mine store Mindedage. Skønt jeg var kaldet til Helsingør, blev jeg, idet Biskop Martensen var paa en længere Udenlandsrejse, ordineret i Viborg af den aandfulde og elskelige Biskop Laub. Da der samtidig var Landemode, var der en stor Mængde Præster til at lægge Haanden paa os tre unge Mænd, der modtog Vielsen. Det, som dog for mig betød mest, var, at i den Gruppe Præster, som samlede sig bag mig, hvor jeg knælede oppe i Koret, var min Far. Hans Røst var med i det fuldtonende *Amen,* som fulgte paa Ordinationsbønnen, og som gjorde et meget stærkt Indtryk paa mig. Og der rislede en varm Strøm gennem mit Sind under Fornemmelsen af alle disse Hænder, der havde samlet sig paa mit Hoved. Det var som et mægtigt frembrydende Kildespring derinde. Ja, jeg tror paa saadanne Ting. Jeg tror paa Haandspaalæggelsen — ikke paa en magisk uundgaaelig Virkning

af den, men paa en reel Virkning af den, hvor de aandelige og sjælelige Betingelser er til Stede. Og jeg tror, at det da bliver en Virkning for Livet.

Jeg vedblev som Højskolemand at være Præst. Jeg prædikede jævnlig paa Skolen Søndag Eftermiddag, og det skete ogsaa, at jeg forrettede Tjenesten, baade med Prædiken og Altergang for gamle Pastor Arboe i Hjørlunde. Jeg slap heller aldrig den Tanke, at jeg forhaabentlig engang igen fik Præstestilling, nemlig som Valgmenighedspræst. Alt for snart kunde jeg dog ikke gaa fra Højskolegerningen og fra Hjørlunde og fra Egnen og alle Vennerne dèr. Og da jeg derfor i Foraaret 1884, kun fire Aar efter at jeg havde taget fat i Hjørlunde, fik Opfordring fra Odder i Jylland til at blive Præst for den Valgmenighed, de var i Færd med at oprette dèr, maatte jeg svare, at jeg følte mig alt for stærkt bundet til Stedet og til Gerningen, hvor jeg var. To Aar efter fik jeg en ny Opfordring, nemlig fra Valgmenigheden i Kjerteminde, som ønskede mig til Afløser af Niels Lindberg, der var død. Denne Gang trak det meget stærkere i mig, og ved Enden af min Betænkningstid var jeg kommen til det Resultat, at jeg skulde sige ja. Jeg var kommen saa vidt, at jeg havde udbredt Papiret foran mig for at skrive til Kjerteminde, at jeg modtog Kaldet. Men saa viste det sig, at jeg bogstavelig ikke *kunde* faa Pennen i Gang dertil. Det, som bandt mig til Hjørlunde, var alligevel for stærkt. Jeg maatte lade Papir og Pen ligge og sætte mig hen. Og da jeg en Timestid efter atter greb Pennen, blev det for at meddele dette: Jeg *kan* ikke!

Tre Dage efter kom saa Kaldet fra min egen Kreds, den lille Kreds, der havde samlet sig om mine Eftermiddagsprædikener paa Højskolen, og som jo ikke havde været uvidende om, at jeg havde været opfordret fra Kjerteminde og havde sagt nej. Pastor Arboe var død 1883, og nu vilde man altsaa skride til at danne Valgmenighed med mig som Præst, idet det jo forudsattes, at jeg kunde beholde Højskolen, og at saaledes min Præstelønning vilde blive overkommelig, hvor lille end Kredsen var. Dette Kald modtog jeg med fuld Glæde og uden lang Betænkning. Og et Par Maaneder efter, d. 13de Maj 1886, lagdes Grundstenen til vor lille Valgmenighedskirke paa Højskolens Mark. Da Kirken var færdig og af Herredets Provst synet og fundet brugbar, forsynet med alt til Gudstjenesten fornødent, indsendte vi vor Ansøgning til Ministeriet om kongelig Anerkendelse som Valgmenighed med mig som Præst. Svaret paa Ansøgningen kom, og det lød paa, at den kongelige Anerkendelse foreløbig ikke kunde gives; først maatte en mod mig paa den Tid verserende Retssag være afsluttet. Og derefter vilde vi have at indgive ny Ansøgning. Hvad det var for en Sag, skal jeg siden give Besked om. Foreløbig blot dette, at det var noget politisk. Vi befandt os midt i Provisorietidens hedeste Kampe.

Vi kom altsaa til at vente paa den kongelige Anerkendelse. Meget vel, men der kunde gaa Aar og Dag. Og skulde vi nu ogsaa vente med at begynde Gudstjenesten i vor ny Kirke? Vi, som lige var traadt sammen til

or Menighedsdannelse, skulde vi nu foreløbig atter skil-
›s ad og søge tilbage til hver sin Sognemenighed? Dette
ar os, mente vi, aandelig umuligt. Og dette skrev jeg til
Biskoppen, at nu havde vi rejst vort Alter, og nu maatte
i have Ilden optændt paa det — eller noget i den Ret-
ning. Jeg saa mig efter Omstændighederne nødsaget til,
krev jeg, at begynde at holde Gudstjeneste uden konge-
ig Anerkendelse og da selvfølgelig ogsaa uden at foretage
Vielser og Begravelser eller andre Handlinger med bor-
gerlig Virkning. Jeg vilde holde mig til Ordets Forkyn-
lelse og Sakramenternes Forvaltning og saa iøvrigt af-
vente den kongelige Anerkendelse. Jeg vilde ikke ansøge
om Tilladelse til at indtage denne foreløbige Stilling, da
Tilladelsen formentlig vanskeligt kunde gives. Men jeg
vilde handle efter Konduite og løbe an paa, at Autorite-
terne faktisk vilde lade det passere.

Saa fandt vor Kirkes Indvielse Sted d. 16. Januar
1887. Det var Hostrup, der efter Opfordring beredvil-
ligt udførte denne Handling. Ja, der var iøvrigt een
Præst til, som deltog deri. Det var min Ven fra Drenge-
aarene og Studenteraarene Karl Povlsen, Birkedals
Efterfølger som Præst for Ryslinge Valgmenighed. Og
lad mig, i Forbindelse dermed, nævne, at denne Menig-
hed havde skænket os sin lille oprindelige Kirkeklokke,
som var blevet ledig, idet de havde faaet en større. Me-
get lille var den Klokke, vi saaledes havde faaet hængt
op; men den var af god Malm, og den passede til vor
lille Kirke, og saa var det den første Klokke, der havde
ringet til Gudstjeneste for en dansk Valgmenighed. Vi

var meget glade for dette Broderlighedsbevis fra Landets ældste Valgmenighed.

Nu var jeg altsaa kommen rigtig op paa Prædikestolen igen, og nu maatte jeg ud med Sproget.

Bladet fra Munden!
du, som ej tjener paa Høj og i Lunden
Afguders brogede Vrimmel,
men i den hellige Kirke paa Jord
Faderens levende Ord,
Skaber af dig og den stjernede Himmel!

Saaledes begynder et pastoralteologisk Digt af Grundtvig, som tidlig havde gjort stærkt Indtryk paa mig. Dette „Bladet fra Munden!“ var blevet et Løsen for mig som Forkynder. Men til at faa taget Bladet fra Munden hører ogsaa det, at man frigør sig for hindrende og hemmende Vrangmeninger, som man kan have løbet sig fast i. For mig viste det sig nu som en Nødvendighed, naar jeg skulde komme til Orde og faa Aandefang som Forkynder at faa gjort op med det, der fordringsfuldt kaldtes „den kirkelige Anskuelse“, d. v. s. den Mening om Trosbekendelsen, som Grundtvig havde opstillet, og som jeg, siden jeg blev Grundtvigianer, havde været med til at bøje mig for. Denne Mening, at Herren Jesus selv skulde have formet Trosartiklerne og foresagt sine Apostle dem, var efterhaanden kommen til at stemme mig for Brystet. Det kunde jeg jo ellers have gaaet stille med; men nu, man havde faaet mig op paa Prædikestolen, blev der ikke andet for, end at jeg maatte have lettet mit Bryst.

Paa selve Prædikestolen kunde jeg dog ikke holde det egentlige Opgør. Men da jeg i November 1887 skulde ind og tale ved et Foredragsmøde paa Falkenstjernes Højskole i København, valgte jeg at tale om: „Den kirkelige Anskuelses Holdbarhed og Levedygtighed“. Jeg gik i dette Foredrag ud fra det Motto, Grundtvig har sat foran en af sine Verdenskrøniker: „Hvad Sandhed er, maa Tiden vise“. Og jeg spurgte, om den saakaldte kirkelige Anskuelse, Læren om Trosbekendelsen som „Herrens eget Mundsord“, havde bevist sig som Sandhed ved at kunne bevare sin Livskraft i den Tid, der er gaaet. Jeg sagde:

Det er det historiske Bevis, der her maa spørges om. Pennefejdens Tid er for længe siden forbi . . . Den teoretiske Undersøgelse er afsluttet for længe siden. Hvad der kunde siges for og imod er vel omtrent sagt altsammen. Men vi er nu naaet saa langt frem, at vi kan begynde at spørge: Hvad siger *Tiden* os om den kirkelige Anskuelses Holdbarhed og Levedygtighed. Thi hvad Sandhed er, maa Tiden vise.

Jeg paaviste da, hvorledes Anskuelsen formentlig *ikke* havde bestaaet Prøven, ikke havde leveret det historiske Kraftbevis, idet den f. Eks. ikke i Længden havde bragt det kirkelige Sammenhold tilveje, som man fornemmelig havde ventet af den. Jeg sagde:

Selvfølgelig har det haft sin store kirkehistoriske Betydning her i Danmark, at den apostoliske Trosbekendelse blev fremhævet af Grundtvig. Det var uden Tvivl netop i rette Tid, at de danske Kristne blev henvist til dette gamle enfoldige, korte og fyndige Udtryk for de Kristnes Tro. Mangfol-

dige Mennesker har følt Velsignelsen ved at følge Anvisningen i et Vers som dette: „Tag Ordet i Munden og elsk det fra Grunden!" eller dette: „Naar Hjertet med Varme om Navnet slaar Arme, vor Frelser vi tager i Favn." Og for saa vidt der er Tale om dette, med Varme at omfatte Troens Ord i sit Hjerte, for saa vidt er det — det paastaar jeg — uvæsentligt, om man har den eller den Mening om Maaden, hvorpaa det Ord er blevet til.

Jeg hævdede da, at det af forskellige Grunde var af Livsvigtighed for Grundtvigs Venner at vedgaa aabent for sig selv og for Verden, at Læren om Trosbekendelsen som Herrens Mundsord ikke kan opretholdes. Og jeg sluttede saa mit Foredrag med de Ord:

Trosordet vedbliver jo, uanfægtet deraf, at være hvad det er: et kort og fyndigt, gammelt og enfoldigt, fra Fædrene nedarvet Udtryk for den kristne Tro.

Jeg mærkede straks, at mit Foredrag vakte megen Forundring og Modsigelse hos den Kreds, det blev holdt for, og som jo væsentlig bestod af Grundtvigianere. Og yderligere Modsigelse mødte jeg, da Foredraget straks efter blev aftrykt i „Tidens Strøm"[1]). Frederik Jungersen rykkede i samme Blad[2]) frem med nogle „Modbemærkninger". Pontoppidans Udtalelser, sagde han, har berørt os „paa det ømmeste Sted", og „jeg sér ikke rettere, end at Aandsfællesskabet imellem os maa være i Færd med at briste".

Naar jeg altsaa havde ment, at Aandsfællesskabet mellem Grundtvigs Disciple i Virkeligheden beroede paa

[1]) 11., 18. og 25. Nov. 1887

[2]) 9. og 16. Dec.

noget andet end denne uholdbare Teori, og naar jeg havde haabet at kunne beholde min Plads i Vennelaget, saa tydede Jungersens Ord paa noget helt andet.

At svare Jungersen var jeg i Øjeblikket afskaaret fra; thi Dagen før min sidste Artikel stod i „Tidens Strøm“, havde jeg faaet min Dom af Højesteret, og Dagen før Jungersens første Artikel fremkom, var jeg vandret i Fængsel.

Jeg havde altsaa nok om Ørerne i de Dage. Men det ene maa jo ikke blandes i det andet. Og jeg kommer nu til at gaa lidt tilbage i Tiden og udrede den Traad i min Livsudvikling, der førte til Domfældelse og Fængsel.

XIII

Politik laa mig lidt fjernt fra først af. Dersom jeg i min Studentertid havde noget politisk Stade, var det det nationalliberale; det var jeg saa at sige opvokset med. „Fædrelandet“ og „Dagbladet“ var mine Orakler i Pressen. Men efterhaanden som jeg kom „ud af Studenterrammen og ind i Folkerammen“, vaktes min Interesse for den folkelige Politik, der fandt sit Udtryk i Dannelsen af „det forenede Venstre“. Dette Partis første store Valgkampagne, som faldt midt i Halvfjerserne, og som væsentlig drejede sig om Spørgsmaalet Københavns Befæstning, fulgte jeg med Opmærksomhed uden dog at være klar over, hvilket Parti jeg vilde have givet min Stemme, om jeg havde haft Valgret — hvad man dengang jo først havde efter det 30te Aar. Men da saa Valgdagens Resultat forelaa, og det viste sig, at Venstre havde vundet en stor Sejr, følte jeg, at jeg blev glad inde under Vesten. Og jeg sagde til mig selv: Saa maa du altsaa være Venstremand, og saa er det lige saa godt, at du bekender dig som Venstremand. Hvad jeg fra den Dag ogsaa gjorde, naar jeg blev spurgt. Men at medvirke i Agitationen for Venstres Sag eller i det hele offentlig at deltage i den politiske Debat, det var noget

andet, og det følte jeg ingen som helst Drift til. Det laa ikke for mig, og jeg havde andet at gøre. Men desuden delte jeg en vis ret almindelig Opfattelse af Politik som noget lavere liggende, noget vel verdsligt og ikke rigtig aandeligt. Jeg tror, jeg kan sige, at det var Hørup, der gav denne Aandsfornemhed hos mig et Grundskud. Særlig var det en Artikel af ham, der handlede om, at en brav Mand maatte være med at *trække i Tidens Skagler*, selv om han ikke kunde holde sig saa pillen og pæn. Det gik op for mig, at der er noget, som hedder en Statsborgers forbistrede Pligt og Skyldighed, og at dersom de rolige og retsindige Naturer holder sig tilbage fra Politiken, hvor skal da det hele ende?

Det var de Tider, da den danske Bondestand var i fuld politisk Opmarch under Løsenet „Frem, Bondemand, frem!" Og jeg følte det naturlige i, at vi Højskolemænd, der havde slaaet os ned blandt Bønderne for at leve og virke dér, ogsaa stillede os frejdigt og aabent ved Bøndernes Side i deres Kamp for et folkeligt Styre og for deres Stands politiske Ligeberettigelse. Nogle af de ældre grundtvigske Højskolemænd, f. Eks. Jens Lund i Vejstrup, havde straks haft denne Opfattelse; men Højskolens ledende Matadorer stod mere betænkelige overfor denne politiske Tendens; de frygtede desuden for at Grundtvigs Venner skulde komme ind i „falske Alliancer" ved at slutte sig til det forenede Venstre.

Men jeg for min Del frygtede altsaa for, at Grundtvigs Venner skulde ganske gaa bag af Dansen ved at holde sig udenfor Tidens og Virkelighedens levende

Strømninger. Og denne Følelse delte vi fuldt ud med hinanden, vi to Venner og Kammerater, der omtrent samtidig havde taget fat paa Højskolegerningen, F. Falkenstjerne og jeg. Vi kom stadig meget sammen. Vi talte med hinanden om, at den grundtvigske Bevægelse dog endelig ikke maatte gaa i Staa. Vi var enige om, at der maatte gøres noget, og saa besluttede vi os da til i Forening at udgive et nyt Ugeblad. Thi vel havde man „Højskolebladet", som Konrad Jørgensen altid ledede i frisindet Aand, for saa vidt som han gæstfrit aabnede sine Spalter for dem, der vilde slaa til Lyd for ny Tanker. Men personlig holdt Konrad Jørgensen sig helt i Baggrunden, skrev saa godt som intet og forsøgte ikke paa at give sit Blad en Holdning og ledende Stilling. Hvad nu vi to havde paa Hjerte, var alt for meget til, at vi kunde nøjes med lejlighedsvis Gæstfrihed i „Højskolebladets" Spalter; vi maatte have vort eget Blad, som først og fremmest vi selv kunde skrive i, og som kunde blive Organ for vore Ideer.

Bladet kom til at hedde „Tidens Strøm, Ugeblad for Land og By". Dets første Nummer saa Lyset 3. Oktober 1884. Foran stod et lille Forord, der begyndte saaledes:

Hvad vil saadan en lille Jolle som „Tidens Strøm" mellem alle de mægtige Dampere, der i disse Dage lægger ud?

Blandt disse „mægtige Dampere" var særlig tænkt paa „Politiken". Dette Dagblad startede under Hørup samme Oktober Kvartal. — Vort Forord sluttede:

Spørger man, hvad Flag vi sejler under, svarer vi: „Rødt med hvidt Kors“. Spørger man, hvad Slags Varer vi da fører, svarer vi: „Alle Slags gode Sager.“ Vil man vide bedre Besked, siger vi: „Byd os indenfor, saa kan De se!“

Der var saa mange, som bød os indenfor, at Bladet straks kunde bære sig økonomisk. Det holdtes i Gang i 7 Aar. Og det tør nok siges, at Bladet øvede nogen Indflydelse indenfor den grundtvigske Lejr og tillige lidt udenfor den.

Men lad mig nu her dvæle lidt ved en Begivenhed, der i min Erindring har knyttet sig sammen med „Tidens Strøms“ Begyndelse. Om Aftenen den 3dje Oktober, samme Dag Bladets første Nummer var udkommen, tog jeg ind og stod af ved Frederiksberg Station for at træffe Falkenstjerne og forhandle noget med ham om det næste Nummer. Idet jeg drejede ind til hans Bolig og Højskole paa Chr. Winthersvej, opdagede jeg et stærkt Brandskær inde over Byen. Da jeg var kommen ind, fortalte jeg F. det, og vi gik op og spejdede fra et Vindue øverst i Huset. Vi var enige om, at det maatte være en svær Brand. F. fik Tøjet paa og vi skyndte os ned for at komme afsted til Byen. Paa Trappen mødte vi en Mand, der sagde os, at det var Kristiansborg, der brændte. Og dette bekræftede sig, da vi kom nærmere til Stedet. Slotsholmen var afspærret af Politi; kun rette vedkommende slap over. Saaledes saa vi Rigsarkivaren A. D. Jørgensen komme i en Droske og faa Adgang. Denne Mands skyndsomme Ankomst var en af

de Ting, der gav Indtryk af, hvilke Værdier der her stod paa Spil.

En Stimmel af tavse Tilskuere stod sammentrængt langs Kanalen, og her fik vi anbragt os omtrent midt ud for Slottets Façade, hvor vi stod i Timevis og saa Ilden gaa nedefter fra Etage til Etage, men saaledes at en Ende af Bygningen — den, vi havde paa vor højre Haand — vedblev at være mørk, medens i den øvrige Del Ilden sænkede sig længere og længere ned, efterhaanden illuminerende den hele Højde. Der var altsaa en Brandmur, som holdt Stand. Og da vi vidste, at hinsides denne Brandmur kom den store Malerisamling, var det med stor Spænding, vi afventede, om Ilden nu virkelig vilde tilstrækkelig længe lade sig standse dér. Og da vi omsider havde faaet dette bekræftet og faaet at vide, at Malerisamlingen var frelst, gik vi hjem.

Jeg tilbragte den lille Rest af Natten hos Falkenstjerne, og tog saa med Morgentoget ad Kalundborgbanen d. v. s. ad Vallekilde til, hvor jeg skulde tale ved Højskolens Efteraarsmøde. Jeg var jo nemlig dengang endnu ikke sat paa det sorte Brædt hos Grundtvigianerne. Da jeg kom til Vallekilde, var Mødet i Gang og Trier ovre i Forsamlingssalen at holde Foredrag. Jeg vilde da over at høre paa ham og fik listet mig ad en Sidedør op paa Galleriet. Og da jeg ser ned i Salen, staar Trier ganske rigtig paa Talerstolen; men han har aabenbart opgivet sit Foredragsemne for at beskæftige sig med Nattens Katastrofe, som man selvfølgelig ogsaa her er underrettet om. Jeg hører ham udmale for Forsamlingen,

ıvilken Ulykke her er sket og hvilke Tab Landet har lidt. sær udbreder han sig over Tabet af den kongelige Maerisamling — hvor smerteligt dette Tab er — hvor ıopretteligt det er. For mig, som véd, at Malerisamingen er reddet, er det ret ejendommeligt at høre paa disse Smertensytringer. Da Trier bliver ved at holde Ligtale over Malerisamlingen og sætte Tilhørernes Sind i stærkere og stærkere Bevægelse, véd jeg tilsidst ikke, om jeg kan sidde dér og være tavs og lade dem allesammen dø af Bedrøvelse. Tænk — udraaber Trier — tænk paa et Billede som Marstrands „den store Nadver"! Tænk denne Skønhed! denne Højhed! disse Farver! disse Skikkelser! disse gribende Scener! Og nu — nu er det altsammen Støv — Støv og Aske — borte — tilintetgjort — —

Nej! raabte jeg oppe fra Galleriet; thi nu kunde jeg ikke holde det ud længer.

Hvad siger du? Hvem er det? Er det Morten?

Ja, det er. Og jeg siger: Det Maleri er ikke tilintetgjort, og de andre heller ikke. Jeg kommer lige fra København, og jeg vèd, at Malerisamlingen er reddet!

Saa gik Trier ned af Talerstolen og lod mig komme derop og meddele, hvad jeg havde set og erfaret. Og Trier blev jo glad, og Forsamlingen med ham, at Ulykken dog ikke var saa stor som formodet. Men underligt blandes ofte Følelserne i Menneskenes Hjerter. Jeg kunde ikke frigøre mig for en stærk Fornemmelse af, at der var noget hos Forsamlingen — og maaske en lille bitte Smule hos Trier selv — der ikke helt kunde tilgive

mig, at jeg saaledes havde faldet Trier i Talen og afkølet Stemningen og Rørelsen, just som den var paa sit højeste, og det hele gik saa godt.

Men — for at vende tilbage til mit Tema — det var altsaa „Tidens Strøm", der kom til Verden samme Dag som Kristiansborg brændte. Falkenstjerne og jeg skrev selv — især fra Begyndelsen — det meste af Bladet. Og for at det ikke skulde se alt for fattigt og ensformigt ud, optraadte vi under forskellige Forfattermærker — Falkenstjerne som Søren Norby, jeg som Peter Simpel, Mester Martinus og andre interessante Personligheder. Thi jeg maa sige, at jeg i mine Leveringer til „Tidens Strøm" var temmelig alsidig. Det kirkelige var jo mit Hovedspeciale; men ellers gik jeg ikke afvejen for noget, heller ikke for at optræde som Humorist i Smaastykker, der kunde bruges som Fyldekalk, et i ethvert Blad uundværligt Materiale[1]). Man kan meget, naar man vil, eller rettere, naar man skal. Og naar jeg havde faaet Besked fra Falkenstjerne, der udøvede den egentlige Redaktionsvirksomhed, om at levere saa og saa mange Spalter til imorgen, da gjaldt ingen kære Mor. Mangen Gang har jeg, naar de andre gik i Seng og jeg selv, efter en Højskoleforstanders ret anstrengende Dag, ogsaa var rigtig godt oplagt til det samme, maattet sætte mig til Skrivebordet — ak nej, endnu ikke til Skrivebordet; thi først maatte jeg trave op og ned ad Gulvet, om jeg dog kunde finde paa noget at skrive om. Falk

[1]) En Del saadanne Smaastykker har jeg siden samlet og udgivet under Navn: „Den gamle Dame med Buklerne, og andre Smaating. Af Mester Martinus".

maatte ikke skuffes. Og jeg havde da ogsaa altid til næste Morgen et Stykke Manuskript, som min Karl kunde ride til Stationen med. Og det kunde være ret ejendommeligt en Sommermorgen at sige Godmorgen til Karlen og se ham ride afsted, og saa gaa ind at faa sig lidt Søvn.

Vi var lagt ud med vort lille Ugeblad paa en Tid, da de politiske Bølger gik højt. Et halvt Aar efter Bladets Begyndelse kom den provisoriske Finanslov, den dito Riffellov o. s. v.

Den Trafik, Konsejlpræsident Estrup her slog ind paa, var i høj Grad forkastelig. Det egentlig oprørende ved den var — i hvert Fald i mine Øjne — ikke det, at han bevilgede sig selv Penge at regere for, naar han ikke kunde faa dem bevilgede af Rigsdagen. Dette var jo hvad man kalder et Statskup; men raske Statskup har der været saa mange af i Verdenshistorien. Det ejendommelige ved Estrups Holdning var, at han vilde dække sig og sit Statskup med Grundloven — at han, idet han bevilgede sig selv Penge, henviste til Grundlovens § 25. Ja, i § 25 stod ganske vist, at provisoriske Love kunde udstedes af Regeringen paa Efterbevilling i Nødsfald, naar Rigsdagen ikke var samlet. Og ganske vist sørgede Estrup for, at Rigsdagen ikke var samlet, naar han udstedte sine Provisorier. Men den Trafik at sende Rigsdagen hjem for saa at kunne udstede de Love, som man vidste, at man ikke kunde faa bevilget af Rigsdagen, dette var — og er — efter min Følelse en Opfyldelse af Grundloven, som er værre end et slet og ret Grundlovsbrud. Det er den Slags Ting, som man

maa oprøres over. Og dersom man ikke oprøres derover, er det, fordi man har begyndt at tage Skade paa sin Rets- og Hæderlighedssans.

Der er sjælelige Love for den Slags Ting. Det danske Folk *tog* Skade paa sin Rets- og Hæderlighedssans ved at maatte være Vidne til en saadan Handlemaade fra Regeringens Side uden at kunne komme til at reagere kraftigt nok derimod.

Men hvis der slet ikke var blevet reageret derimod, vilde Skaden have været saa meget større. Der blev dannet Riffelforeninger rundt om i Landet som Forberedelse til væbnet Opstand. Og skønt jeg nu er en gammel Mand, er det fremdeles min uforgribelige Mening, at det vilde have været velgørende, om disse Riffelforeninger havde udviklet sig til noget alvorligt, saa de kunde have afvæbnet Estrups provisoriske Gensdarmer, straks de fremkom.

Men kunde eller skulde det ikke blive til noget alvorligt med Riflerne, saa var det saa meget mere nødvendigt, at det blev til noget med at bruge *Ordets* Vaaben. Her følte jeg, at der kaldtes paa os, som var vante til at optræde som Folkets Ordførere med Mund eller Pen. Og især følte jeg, at der i Religionens og Moralens, ja i Kirkens Navn her var et Ord at sige frem. Jeg følte mig stadig som Præst inderst inde, og denne Følelse kom nu op i mig. Jeg var jo desuden Medudgiver og Medarbejder ved et Blad, med kirkelige Sager som mit særlige Omraade. Saa ifølge hele min Stilling var jeg en af dem, der — saaledes følte jeg det — havde For-

ıligtelse til at tage Bladet fra Munden ved denne Lejighed.

Jeg mindes iøvrigt ganske tydeligt, hvad det var, der il syvende og sidst gjorde Udslaget og fik mig trykket Pennen i Haanden. Det var en Samtale med en af mine ıære Bekendte, en from og alvorlig noget ældre Kvinde ıf den grundtvigske Kreds. Vi talte med hinanden om Estrups Maade at benytte § 25 paa, og hun syntes jo egentlig som jeg, at saadan kunde man som honnet Mand ikke bære sig ad. Men, sagde hun, det er dog Kongens Regering, som bærer sig saaledes ad. Og dersom jeg synes, at Kongens Regering bærer sig uhæderligt ad, maa det vistnok være mig, der ser fejl og dømmer skævt; thi hvor skulde Kongens Regering kunne gøre andet end hvad der er hæderligt og honnet!

Denne jævnt og enfoldigt ræsonnerende Kvinde var altsaa begyndt at blive moralsk usikker, fordi hun havde oplevet at se en moralsk forkastelig Ting bærende Landets højeste Autoritets Stempel. Her var et Tilfælde, hvor hun ikke vovede at forkaste det forkastelige. Nej, hun var aabenbart kommen ind paa at omdanne sin Tænke- og Følemaade i Retning af den kongelige. Ja, netop den kongelige. Thi det var jo kongelige Regeringshandlinger, der her var Tale om at billige eller forkaste. Det er ikke de enfoldiges Sag at forkaste kongelig Regeringsmoral, og dersom de da ledes ind paa — imod deres eget inderste Skøn — at billige saadan Moral, da har de taget Forargelse i dette Ords egentlige og nytestamentlige Betydning.

Det var kongelige Regeringshandlinger, der her udfordrede den sunde og jævne moralske Følelse, ikke smaa og uvæsentlige Regeringshandlinger, men saadanne, som rørte ved selve den Garanti, Kongen havde givet Folket, idet han ved sin Regeringstiltrædelse havde aflagt Ed paa Grundloven.

Naar Estrup — der her havde baade det juridiske og moralske Ansvar — foranledigede Kongen til at sende Rigsdagen hjem og saa udstede den Lov, som han ikke *kunde* faa vedtaget af Rigsdagen, — naar Estrup fik dette i Stand og lod dette gælde for den kongelige Overholdelse af den beedigede Grundlov, da var dette en Krænkelse af Edens Hellighed og, efter mit Skøn, forkasteligere end et aabenbart Brud paa Ed og Løfte. Thi der kan jo tænkes Tilfælde, hvor Nød bryder alle Love, og hvor Statens Frelse kan paakaldes som det øverste og eneste Hensyn.

Jeg har her søgt at gøre Rede for, hvad det var for Tanker og Fornemmelser, der bevægede sig hos mig i Anledning af Estrups Provisorier, og det saa stærkt, at jeg begyndte at faa urolige Nætter. Og det stod for mig, at jeg aldrig vilde kunne sove roligt, dersom jeg skulde have den Bevidsthed med mig ud i Fremtiden, at jeg, da Øjeblikket var der, havde forholdt mig som en af de „stumme Hunde“, der ikke kan gø.

Saa skrev jeg en Artikel til „Tidens Strøm“, kom med Manuskriptet til min Kone og sagde til hende: Her er en Artikel, som rimeligvis vil bringe mig Fængselsstraf. Hør den nu, og sig mig saa, om jeg skal lade den gaa i

ıdet. Ja, sagde min Kone, da hun havde hørt den.
Artiklen kom da til at staa i „Tidens Strøm“ 5. Feıar 1886 med Overskrift „Et Kirkens Genmæle“ og lertegnet: „Morten Pontoppidan, Præst.“
Artiklen hedder det:

/i har Borgerkrig i Landet, en ublodig Krig, men derfor e mindre bitter eller mindre oprivende ... Er der en kekirke i Landet, og har den nogen Autoritet, da vil den ler saadanne Forhold have en vigtig Gerning. Den vil gaa imellem de stridende Parter og sige: *For Guds Skyld!* ık dog et Øjeblik paa, at I er hinandens Medmenneır ... Men det vil være Narreværk, om Kirkens Mænd ;ynder at udraabe Fred i Guds Navn, naar de samtidig ser ig paa, at man lægger Guds Ære i Støvet ... Vi har sidog set paa, hvorledes Danmarks Regering har fundet for lt at overholde den Ed, hvormed den i Guds og hans hel: Ords Navn har besvoret at holde Rigets Grundlov ubrøig .... Jeg anklager Regeringen, navnlig dens — moralsk vel som juridisk — ansvarlige Chef, Konsejlpræsident *'rup,* for at have krænket Edens Hellighed, tilsidesat Guds 'e og forarget de smaa hele Landet over .... Det er ikke lige en Sag for de ubefæstede, de troskyldige, de smaa klare den Kollision, der opstaar mellem deres naturlige ıdhedsfølelse og deres lige saa naturlige Følelse af Regegens Ophøjethed. Regeringen skal have Ret, men deres rnelærdom og deres umiddelbare Sandhedsfølelse skal ;aa have Ret. Denne Kollision arbejder i Sindene. Stille, løst men sikkert gør den sin Gerning. Den opvoksende egt i Danmark har den Skæbne at se de rene, usammente Grundsætninger, som indplantes dem fra Barnsben, derkendte paa højeste Sted. Hvor mange kan i Længden dgaa at tage Skade deraf ... Det opdages, at Ting lader

sig gøre, som man ikke havde troet mulige . . . Regeringens Eksempel vil kalde Skamløsheden frem fra sine Skjulesteder og faa den til at brede sig i alle vore Samfundsforhold. Vi mærker det allerede. Og det vil blive værre . . . . Er der en Folkekirke i Danmark med en levende Blodsdraabe i sig, og har den en *summus episcopus* med udøvende Magt, da maa den nu gaa til ham og sige: Skaf denne Forargelse bort! Hjælp os nu først at faa reddet Guds Ære, da skal vi i hans Navn hjælpe med til at faa stiftet Fred mellem Landets Børn.

Saaledes sluttede Artiklen. Den var meget voldsom i sin Tone, hvilket jeg selv var misfornøjet med. Men mon det nogensinde bliver givet en ung Mand uden Autoritet, der drives frem i en saadan stor og svær Sag, at optræde helt roligt og behersket? Og om dette virkelig lykkedes ham, mon han da vilde blive hørt?

Jeg *blev* hørt. Jeg modtog mange Vidnesbyrd om varm Tilslutning, men mødte jo fra anden Side adskillige Ubehageligheder. Et Højreblad antydede, at jeg var afsindig, og anbefalede min Familie at tage sig af mig. Hvad jeg ellers i Realiteten opnaaede ved min Udtalelse, er jo et andet Spørgsmaal. Dog, saa meget vèd jeg, at jeg opnaaede at sove roligt om Natten. Og nu paa mine gamle Dage er det mig en god Bevidsthed, at jeg i hine for Landet saa skæbnesvangre Dage dog var imellem dem, der gjorde *noget*, — at jeg, saa godt jeg kunde, fyrede mit Gevær af paa den Post, hvor jeg stod.

Konsejlpræsident Estrup anlagde Injuriesag imod mig og fik mig ved Underretten dømt til 4 Maaneders Fængsel. Ved Højesteret nedsattes Fængselsstraffen til tre

Maaneder. Og jeg er tilbøjelig til at tro, at dette tildels kom af, at Højesteret af mit personlige Indlæg for Skranken har faaet Indtryk af, at det, jeg havde skrevet, virkelig var en alvorlig Mands uforgribelige Mening. I Højesteret optraadte jeg for Skranken i Ornat, hvilket vistnok kom Aktor lidt paa tværs, idet denne øjensynligt havde anlagt sit Aktorat ret stærkt paa at hævde, at jeg i Virkeligheden slet ikke var „Præst“, som jeg havde underskrevet mig.

Da jeg boede i Hillerøds Jurisdiktion, blev det dèr, jeg skulde ind og sidde mine tre Maaneder. Jeg gjorde en Tur derhen for at træffe Aftale paa Herredskontoret, og med det samme vilde jeg da gerne se paa Lejligheden. Ting- og Arresthuset i Hillerød var netop under Ombygning, saa at der var indrettet midlertidige Arrestlokaler i en udenfor Byen beliggende Arbejdsanstalt. Dèr gik jeg da ud, ledsaget af Redaktør Rasmussen, der redigerede Bergs Blad i Hillerød, og jeg blev, med denne Ledsagelse, modtaget som en Notabilitet af Anstaltens Inspektør. Ja, sagde denne, dersom Hr. Pastoren *vil* sidde i Fængsel, kan De ikke sidde noget bedre Sted. Og deri havde han Ret. Det Lokale, jeg fik at sidde i, var lyst og rummeligt og med en herlig fri Udsigt. Jernstængerne for det store, høje Vindue var det eneste, der antydede Arresten. Her flyttede jeg ind 8. December 1887 med samt mine Møbler og mine Bøger og Sager. Herredsfoged Scholten havde ikke det mindste imod, at jeg gjorde mig Opholdet saa behageligt som muligt. Selv min Violin havde jeg faaet Lov

at tage med og benytte. Og Kosten fik jeg fra en Restauration, ganske som jeg vilde, blot jeg selv betalte for den. Det var saaledes ingenlunde noget Marterkammer, jeg holdt mit Indtog i. Jeg tror, at Inspektøren paa Anstalten, den midlertidige Arrestforvarer, var den Dag mere forknyt end jeg. Thi hans Kone havde samme Morgen faaet Tvillinger, hvilket vel altid i første Øjeblik er lidt overvældende for en Fader. Jeg maatte sige ham nogle opmuntrende Ord. Ja, jeg var ved godt Mod, blot nu Vorherre vilde holde sin Haand over dem derhjemme, saa der ikke kom Sygdom paa, medens jeg var borte.

Men, da jeg saa sad ene dèr — i min gode Ro — ja, saa faldt der pludselig en underlig Følelse af Savn over mig. Og det gik op for mig, at det var Friheden, jeg savnede — ligesom en god Ven, man altid har haft ved sin Side, men som nu er ladt tilbage udenfor Døren. Det tog nogen Tid at faa denne Følelse overvundet. Men derefter forløb de tre Maaneder roligt og godt, meget stille og meget ensformigt, men sundt. Jeg havde hidtil været temmelig mager, og vel nok noget anstrengt; men den ufrivillige Ferie, jeg her tog mig, med roligt og uforstyrret Studium, virkede saaledes paa mig, at jeg fra den Tid kan datere det gode Huld, jeg siden kunde fryde mig ved. Ja, jeg bemærker dette for derved yderligere at understrege, at den Slags Fængsel er for en studerende Mand egentlig ingen Straf — ikke stort mere end det for Aalen var en Straf at blive druknet.

Jeg tror, det var nok saa slemt for min Hustru at idde ene med Børnene og vide, at jeg ikke kunde omme hjem, hvis der skete noget. Det gik imidlertid odt, og Gud ske Lov for det!

Men jeg oplevede i Fængselstiden at miste min Mor. Iun havde været Enke i 8 Aar, var flyttet til København og gik nu bort i sit 64de Aar. Hun døde ikke af org over mig. Nej, hun havde udmærket godt fortaaet min Optræden, havde fulgt min Retssag med nteresse og havde broderet en Sofapude til mig at tage ıed i Fængsel. Og man maa tro, at jeg har passet paa t bevare den. Den staar i Sofakrogen ved Siden af ıig i dette Øjeblik.

Efter Ansøgning til Justitsministeriet fik jeg Tilladelse l at tage ind til København og deltage i en Familiehøjdelighed, da min Mors Lig førtes fra Hjemmet. Men m Aftenen maatte jeg jo være tilbage igen og kunde ltsaa ikke ledsage min Mors Kiste til Randers eller ære med ved Jordefærden dèr.

XIV

Min Mor havde i mange Aar været svag. Hun hav født 16 Børn til Verden, hvoraf 4 var døde tidligt, m der var altsaa dog 12 at opdrage og skaffe Føde og Kl der til under forholdsvis smaa Kaar. Mor klynke ikke; men jeg husker dog, hvorledes hun engang a førte og anvendte paa sig selv det bekendte Rim: „Na du faar harvet, hvad jeg har pløjet, da kan du vid hvad jeg har døjet“. Men det var et af hendes Va sprog, at man maa gaa paa Jorden, om den end gloende. Med et frisk og fornøjet Sind gjorde hun s Husmoderpligt og bragte sine Ofre. Thi der blev a skilligt at ofre. Der blev ikke Tid at dyrke Musikk og Poesien. Begge Dele havde hun fra sin Ungdo været optaget af. Hun kunde endnu sine Klaverstykk fra den Tid, men fik jo aldrig indøvet nogle ny. Og h havde i det lønlige Rum i Sekretæren en stor Bog m Digte, hun havde afskrevet, mest fortællende Dig egnede til Deklamation. Dem havde hun kunnet udena Men nye fik hun aldrig føjet til Samlingen. Der bl for meget at tage vare, og Mor blev efterhaanden tr og svag. Men sit inderlig gode Humør beholdt hun. (det kendte vi, hendes Børn. Naar vi var lystige og latte

ilde, og Mor syntes, det blev for meget og trak for
mge ud paa Aftenen, hvor vi sad om Lampen, og hun
begyndte at iføre sig sin moderlige Myndighed og
ane til Opbrud, forstod vi at komme med en eller anden
udsighed, som Mor ikke kunde staa for, men hun
om til at le med os andre, og saa var Autoriteten jo
aaet i Vasken. Saa kunde Mor ikke skænde, og Spa-
en fik Lov at gaa videre. Oprindelig har Mor sikkert
æret meget livlig og bevægelig. Ja, jeg husker selv,
vorledes hun kunde tumle med os ældste, da vi var
maa. Rundt paa Gulvet gik det med Sang og Spring og
ans.

Sligt indlod Far sig ikke paa. Han gjorde meget for
ne Børn, især for sine „store Drenge"; siden, da
er kom saa mange, kunde hans Interesse ligesom ikke
ildt følge med. Men os tre ældste Drenge, Erik, Mor-
en og Knud, tog han sig meget af; vi kom med paa
pasereture, paa Køreture, paa Rejser; alt, hvad der
unde være udviklende for os, vilde han gerne skaffe
s. Men lege og spøge med os gjorde Far ikke. Kun
en Undtagelse mindes jeg. Det var paa en Spasere-
ur ad Volden og gennem Anlæget i Fredericia. Far
avde os tre med, og paa een Gang begynder han at
ege Tagfat med os og springe bag Træerne og raabe
Kukkuk til os. Og vi var ikke sene til at gaa ind paa
pasen. Vi var lige saa fornøjede som forundrede der-
ed. Men det var kun den ene Gang. Nu bagefter har
eg ofte tænkt, at Far vist den Dag er sluppet ud af en
Klemme, maaske er blevet hjulpet i en Pengeforlegen-

hed. Thi den Slags Forlegenheder maa han jævnlig have været i. Han var en udmærket Økonom, ellers var det ikke gaaet. Hans første Embeder var ikke stort lønnede, og det sidste, i Randers, var bebyrdet med en stor Formandspension, som varede til Formandens Død. Og Formanden levede næsten lige saa længe som Far. Der var da ingen Overdaadighed i vort Hjem. Men da vi aldrig havde kendt noget saadant, faldt det os ikke ind at savne det. De tarvelige og nøjsomme Kaar er i Virkeligheden de lykkeligste at vokse op under. Og Kampene for at komme igennem mærkede vi Børn intet til. Der blev aldrig talt om Penge eller Mad. Det hørte til vore Forældres Religion, at sligt skulde der gøres det mindst mulige ud af. At bekymre sig for meget derfor, var ikke blot ufromt, men tillige filistrøst. Og var der noget, min Far ikke kunde med, saa var det al Slags Filisteri. Jeg hørte ham engang betegne en anset og indflydelsesrig Mand i Byen som „Filisternes Oldermand". Og jeg tror nok, han i Byens kirkelige Affærer havde adskillige Sammenstød med denne Oldermand og de andre „Filistre". Og da Far ikke var god at bides med, har disse uden Tvivl ønsket ham hen, hvor Peberet gror. Som Præst havde Far ikke megen Tilslutning fra den velstaaende Borgerstand; men en Kreds af jævne Folk, tildels enlige og fortrykte Eksistenser, holdt sig til ham i Kirken og kom i Præstegaarden til Aftenforsamlinger. Disse udgjorde vel omtrent Byens daværende Grundtvigianere. Men jeg maa dog tilføje, at i mere end een Familie af den højere Embeds-

stand var Far en skattet Sjælesørger, der især i svære Tilfælde af Sjælenød og Dødsfrygt havde velsignelsesrige Resultater af sine flittige Sygebesøg.

Min Far havde en egen stille og stærk Maade at sige noget paa. Hvor virkningsfuld denne hans Maade kunde være, fik jeg Indtryk af engang, han ved et Møde skulde tale lige efter Vilh. Birkedal, som havde ret udfoldet sin varme og strømmende Veltalenhed. Nu vil stakkels Far falde slemt igennem, tænkte jeg. Men han faldt ikke igennem. Tvært imod, paa Baggrund af Birkedals Maade gjorde Fars stille Maade saa meget stærkere Indtryk. I hvert Fald paa mig, men jeg tror ogsaa, paa Forsamlingen. Der kom, netop medens Far talte, noget af den Stilhed, hvor Knappenaalen kan høres falde til Jorden.

Min Far døde allerede i 1879, medens jeg var Højskoleforstander i Frerslev. Jeg havde ikke været ved hans Dødsleje; men jeg tog jo hjem til Randers til Begravelsen. Og hvor stærkt mit Hjerte hang ved min lidt stive og strenge men hjertensgode, mandige og trofaste Far, det mærkede jeg med ganske særlig Styrke i det Øjeblik jeg — ene, ankommende fra Toget — kom ned ad Brødregade og bøjede ind ad Porten i Præstegaarden. Derinde i Portrummet maatte jeg standse en Stund, inden jeg fik ringet paa. Ja, dèr maatte jeg staa lidt stille og græde. Dèr plejede Far nemlig at staa i Døren, naar vi som Studenter kom hjem i Ferierne. Han havde svage Øjne, men hørte desto bedre. Og han havde næsten altid fra sit Studereværelse ud til Gaden hørt vore

Trin og stod saa og havde lukket Gadedøren op og tog imod os. — Nu stod han *ikke* i Gadedøren. Og saa var det dog for mig, som om han *netop* stod der og tog imod sin Dreng. Jeg fornam i det Øjeblik hans Nærværelse — som i et stærkt Glimt.

Der var mange Præster ved Fars Begravelse. Thi blandt omboende Kolleger i en vid Omkreds havde han i de senere Aar vundet megen Agtelse som noget af en Nestor i deres Kreds. —

Der blev aldrig talt om Mad i vort Hjem, sagde jeg før. Men vi lærte at spise, hvad vi fik, og spise op, hvad enten det smagte os eller ikke. Det var altsammen Guds Gaver, som der ikke maatte sløses med. Især maatte vi ikke sidde og smuldre Brød mellem Fingrene. Thi Brødet var især Guds Gave; der var næsten noget helligt derved. En Dag, vi legede i Spisestuen, fandt en af os et lille Stykke Rugbrød paa Gulvet i en Krog. Dèr havde det ligget og var blevet tørt og muldent. Det blev vist frem som noget ækelt; men just som vi stak Hovederne sammen for at besigtige det, greb min Søster Marie Brødstumpen, puttede den rask i Munden og spiste den. Da Mor i det samme kom ind, hørte hun os, hvorledes vi faldt over Marie med Uh! og Æ bæ! for det formentlig malpropre, hun havde begaaet. Men da Mor fik at vide, hvad det drejede sig om, kærtegnede hun Marie og sagde, at det var kønt og rigtigt, hvad hun havde gjort. Og i det samme gik det op for os andre, at det var jo Guds Gave, der ikke maatte spildes og ikke vanhelliges. Og vi skammede os.

Mor var alvorlig og pligtopfyldende i Forholdet til ;ud. Hvad de grundtvigske Synsmaader angik, fulgte un sin Mand deri, saa langt hun kunde. Men egentlig nlagt for den „glade Kristendom“, tror jeg ikke, hun ar. Hun var glad af Natur, men trængte maaske netop erfor til i sin Religion at finde en Modvægt mod det alt or glade. Som ung Pige havde hun en Tid opholdt sig ios en Tante, der hørte til Brødremenigheden — Herrnıuterne — i Kristiansfeld. Og Livet dèr i de stille, fromne Omgivelser tænkte hun ofte tilbage paa. Da hun var ılevet Enke, beklagede hun sig over, at man i sin Tid red Reformationen ikke havde bevaret Klostrene og ıøjedes med at reformere dem; thi da kunde der maaske ıu have været et fromt og stille Kloster, hvor en Præsteənke kunde gemme sig hen og finde Sted for sin Gudslyrkelse og sin Andagt.

I Mangel af et saadant Kloster maatte min Mor ind:ette sig i en Lejlighed paa Frederiksberg. Og dèr var let da, hun lukkede sine Øjne i Januar 1888, medens jeg sad i Fængsel i Hillerød.

XV

D. 8. Marts 1888 forlod jeg Fængselet, og jeg skal ikke nægte, at det var velgørende at gense Hjemmet og atter befinde mig blandt mine kære og føle mig omgivet af Komfort og Hygge. Det festlige og frydefulde ved Hjemkomsten forhøjedes desuden ved den Efterretning, der straks mødte mig, at Venner og Meningsfæller rundt om i Landet havde indsamlet en smuk Pengesum som Hædersgave til mig, for at jeg kunde blive hjulpet ud over de økonomiske Vanskeligheder, Fængslingen havde forvoldt mig, især jo derved, at jeg denne Vinter havde maattet lukke Skolen.

Et Par Maaneder maatte jeg endnu vente, inden jeg til Maj kunde begynde Sommerskolen. Men jeg genoptog straks min Præstegerning i Valgmenigheden, som før min Fængsling knap havde varet et Aar. Jeg begyndte blandt andet at læse med de faa Konfirmander, der skulde forberedes.

Jeg mærkede imidlertid meget snart, at der var kommen Uro i min lille Menighed. Min Fraværelse i Fængselet havde været benyttet til stille Agitation imod mig hos nogle af de ledende Mediemmer af Menigheden. Det var mine Udtalelser fra i Efteraaret om „den kirkelige Anskuelses Holdbarhed og Levedygtighed“,

der blev gjort gældende imod mig i denne Agitation. Offentlige Udtalelser af grundtvigske Førere om, at jeg havde brudt Aandsfællesskabet, maatte jo ogsaa gøre deres Virkning paa Sindene i Menigheden. Og da de Vinteren igennem hverken havde kunnet se mig eller høre min Røst, fik Mistilliden saa meget bedre Lejlighed til at sætte sig fast. Nok er det, da jeg efter min Hjemkomst atter begyndte at prædike, var Mistilliden der, og jeg kunde ikke undgaa at fornemme den. Samtaler efter Gudstjenesten med enkelte af mine Tilhørere røbede, at de havde siddet og luret paa mig under Prædikenen og da ogsaa faaet forkert fat baade paa det ene og det andet af, hvad jeg havde sagt.

Da Erfaringer af denne Art i Løbet af omtrent fire Uger vedblivende havde gentaget sig, stod det mig klart, at jeg maatte have et Opgør. Tiden var inde, da vi, i Henhold til Ministeriets Skrivelse for et godt Aar siden, skulde forny vor Ansøgning om kongelig Anerkendelse som Valgmenighed (idet nemlig min Straffetid nu var overstaaet), og jeg gjorde nu op med mig selv, at jeg maatte have en fornyet Opfordring fra Menigheden, før jeg gik med til, at der paany søgtes om Anerkendelse med mig som Menighedens Præst. Og for at Menigheden kunde faa Lejlighed til, hvis den vilde, at give mig denne ny Opfordring, agtede jeg at træde tilbage fra den Stilling, jeg nu indtog som dens Præst, dog kun saaledes, at det forstodes, at det var en ny Opfordring, der skulde til for at faa mig til at træde ind igen i Stillingen.

En Dag midt i April tog jeg min Hat paa og Stokken i Haanden for at begive mig til Valgmenighedens Formand, Jens Svendsen i Sundbylille, og sige ham, hvad Bestemmelse jeg havde taget, samt opfordre ham til snarest mulig at sammenkalde Menigheden til et Møde, hvor Sagen kunne blive afgjort. Just som jeg kom udenfor Indkørselen til Højskolen, mødte jeg et Køretøj med to Mænd af Menigheden, der ønskede at tale med mig. Jeg vendte da om og fik dem af Vognen og ind med mig i mit Studereværelse.

Hvad det var, de vilde tale med mig om?

Ja — de vilde jo spørge mig om, hvorledes jeg underviste mine Konfirmander. Den ene af Mændene havde en Søn, der gik til Forberedelse hos mig.

Aa, svarede jeg, jeg tror, jeg forstaar. Det, som er galt ved min Konfirmandundervisning, er formodentlig ikke noget, jeg lærer Børnene, men snarere noget, jeg *ikke* lærer dem. Jeg lærer dem ikke, at Trosbekendelsen er Ordet af Herrens egen Mund. Det er det, I har Betænkelighed ved, ikke sandt?

Jo, det var netop det, de havde paa Hjerte.

Vel, sagde jeg, saa kan jeg berolige jer ved at meddele, at jeg, da vi mødtes herudenfor, var paa Vej til Jens Svendsen for at faa et Menighedsmøde sammenkaldt.

Og saa satte jeg dem ind i, hvad der var Meningen med dette Møde: at jeg agtede at træde tilbage for at lægge det i Menighedens Haand, om den vilde opfordre mig paany.

Ved at høre dette, blev de lettede og glade og forlod mig i en tilfreds Sindsstemning.

Ogsaa jeg var ved denne Lejlighed rigtig glad over, at jeg havde været i Stand til at give de to Mænd denne Meddelelse. Det er jo en egen Sag for en Præst at faa Besøg af Menighedsmedlemmer, der kommer for at anke over hans Embedsgerning. I dette Tilfælde vilde Mændenes Besøg uden Tvivl have ført til Sammenkaldelse af et Menighedsmøde; men det vilde have været *dem*, der fremkaldte det og altsaa havde taget Initiativet til min Fjernelse. Nu derimod — nu havde jeg, ved at tage Hat og Stok og give mig paa Vej til Formanden, vundet to Minutters Forspring, saa at jeg, ved at kunne meddele dem, hvor jeg var paa Vej hen, beholdt Initiativet i *min* Haand — kunde *vise* dem, at jeg af mig selv, før deres Besøg havde givet mig Anledning, havde besluttet at træde tilbage.

Og det er meget behageligere i et saadant Tilfælde at kunne sige: Jeg har taget min Afsked! end at maatte sige: Jeg har faaet den.

Straks, da Mændene var kørt bort, gik jeg afsted igen, traf Jens Svendsen og fik truffet Aftale med ham. Jeg lagde Vægt paa at lade ham klart forstaa, at naar jeg nu overfor Menighedsraadet traadte tilbage fra Stillingen, betød dette ikke andet, end at jeg krævede et Tillidsvotum — i Form af en fornyet Opfordring — som Betingelse for at fortsætte.

Mødet blev straks sammenkaldt, og den 17. April 1888 samledes da Valgmenigheden, temmelig fuldtallig, i Høj-

skolens Sal. Jeg traadte frem og sagde ganske kort, at jeg havde sporet Uro i Menigheden i Anledning af mit offentliggjorte Foredrag om den kirkelige Anskuelse, og da jeg ikke kunde ændre eller tilbagekalde noget af, hvad jeg i det Foredrag havde fremført, ansaa jeg det for rigtigst at træde tilbage fra Stillingen som Menighedens Præst. Der skulde jo nu indgives fornyet Ansøgning om Anerkendelse; men dersom det skulde blive med mig som Menighedens Præst, maatte jeg have en fornyet Opfordring.

Et af de mest ansete Medlemmer af Valgmenigheden, Lærer Hansen fra Ølstykke, Medlem af Folketinget, tog Ordet efter mig og takkede mig, fordi jeg saa aabent og klart havde udtalt mig om min Stilling til den kirkelige Anskuelse. Han vilde nu lige saa aabent og klart udtale, at naar jeg indtog den Stilling, kunde jeg ikke være hans Præst. -- Det øvrige Ordskifte overværede jeg ikke. Jeg ansaa det for rigtigst at forlade Salen, for at de forsamlede kunde forhandle friere. Og da nogen Tid var gaaet, blev jeg kaldt ind igen, for at modtage den Meddelelse gennem Formanden, at man ikke havde kunnet forenes om at give mig en fornyet Opfordring.

Og saaledes var jeg da — efter godt et Aars Forløb — færdig med at være Valgmenighedspræst.

Og det var den Stilling, der havde staaet for mig gennem en Række af Aar som den ideale Præstestilling.

Jeg havde gjort mit bedste, medens jeg var i Stillingen. De „Tolv Prædikener“, jeg udgav 1888, stammer alle fra den Tid og giver altsaa en Prøve paa, hvad jeg

havde at opvarte min lille Menighed med. Og jeg tror, man kan sige, at, var det ikke store Sager, saa var det i hvert Fald „frisk fra Fadet“. Jeg havde den Opfattelse, at man ogsaa som Valgmenighedspræst skulde tale, som man havde det om Hjertet — vidne om det, der brændte hos en selv, uden Hensyn til, om det just altid behagede Tilhørerne. I en af de „tolv Prædikener“ gaar jeg ud fra Verset om Agnete og Havmanden: „Han stopped hendes Øre, han stopped hendes Mund, saa førte han hende til Havsens Bund“. Og saa hedder det i Prædikenen:

Vogt eder for den døvende Magt! Tillad aldrig, at nogen foretager den Operation med eder at stoppe eders Øren og stoppe eders Mund! Det kan blive forsøgt fra verdslig Side med en eller anden søvndyssende Filosofi; men det kan ogsaa blive forsøgt fra gejstlig Side. Thi jeg skal betro eder, at mangen en Prædiken er i Virkeligheden ikke andet end en god Tot Bomuld til at stoppe Folk i Ørene, og mangt et Kristenliv er i Virkeligheden en blidelig Synken til Havsens Bund med Trosbekendelsen i Favnen og et Fadervor paa Læberne.

Her har vi et karakteristisk Eksempel paa den Slags Udtalelser, der kunde forekomme i mine Prædikener, og som blev taget mig ilde op. I det hele — man havde ikke haft Bud efter mig for at blive forstyrret i sin Sjælero og bragt fra sine grundtvigianske Koncepter.

Nej, saamænd! Men de havde dog haft Bud efter mig til at prædike for dem. Og skulde jeg prædike, saa *maatte* jeg prædike. Derved var intet at gøre. Men smerteligt var det jo, at det skulde gaa, som det gik.

Præst og Menighed skiltes ad, med Sorg fra min Side, men uden Bitterhed fra nogen af Siderne. Og vi skiltes ikke engang helt ad. Thi jeg paatog mig, efter Opfordring, at besørge Gudstjenesterne i Valgmenighedskirken indtil videre, medens man søgte efter en ny Præst. Jeg gik saa meget villigere ind paa dette, som jeg nærede et stille Haab om, at det dog kunde ende med, at Stemningen slog om og Menigheden kunde enes om at ville beholde mig. Imidlertid, da der var gaaet et Aar hen paa denne Maade, uden at nogen Afgørelse syntes at skulle træffes om Menighedens Fremtid, brød jeg af og holdt Paaskedag 1889 min sidste Gudstjeneste i Valgmenighedskirken. Derefter blev Menigheden betjent i Ny og Næ af tilrejsende Præster, indtil den omsider fik indordnet sig som Filial af Københavns Valgmenighed.

Sammen med den her omtalte Præstegerning havde jeg jo vedligeholdt min Højskolegerning, men med stadig færre Elever. Tilgangen til min Skole havde for en væsentlig Del været fra de grundtvigske Valgmenighedskredse rundt om i Landet. Men grundtvigske Familier ophørte nu at sende deres Sønner og Døtre til den „frafaldne“. Og det havde de jo Lov til. Derimod synes jeg egentlig ikke, at Ministeriet havde Lov til — hvad det netop ved denne Tid gjorde — at slette min Skole af Fortegnelsen over statsanerkendte Højskoler. Thi havde jeg fornærmet Ministeriet, saa havde jeg jo bødet derfor, og det vedkom i det hele taget slet ikke min Skolegerning. Paa Skolen talte jeg aldrig Politik,

og mine Medhjælpere ikke heller. Naar Skolen blev strøget af Listen, var det ikke paa Grund af Fejl eller Mangler ved *den*, men paa Grund af min offentlige Optræden udenfor Skolen. Og havde jeg nu endda været Embedsmand, saa havde det dog med en vis Ræson kunnet gøres gældende, at en Regering kan ikke taale skarp Opposition hos sine undergivne. Og tager Regeringen Embedet fra en saadan Embedsmand, nu, saa tager den, hvad den har givet. Og dersom Manden kommer nøgen ud af Embedet, saa er han ogsaa kommen nøgen ind deri. Men en Folkehøjskole er ikke et Embede; det er — økonomisk set — en privat Mands Bedrift, som han har sat sine Midler i og viet sine Kræfter, og som han maa have Krav paa at faa Lov at drive uhindret.

Det var en slem Hindring for min og de andre Højskoler, som Kultusministeriet satte paa det sorte Brædt, — ikke saa meget, at vi mistede det aarlige Statstilskud, som at vi afskares fra at faa amtsunderstøttede Elever. Dette var — om jeg saa maa sige — at sætte os udenfor Konkurrencen. Og jeg gentager, at jeg ikke synes, Ministeriet havde Lov dertil. Jeg kan kun se det som et Overgreb, — men ganske vist et Overgreb, der var i Stil med den daværende Regerings hele Politik.

Disse to Ting tilsammen — at jeg ikke længer fik Tilgang fra Valgmenighederne, og at jeg ikke kunde faa amtsunderstøttede Elever — var for meget for min stakkels Skole. Jeg holdt den gaaende — med stadig større Tab — saa længe jeg endnu saa Udvej til at

svare enhver sit. Men da der tilsidst ikke var andet at gøre, solgte jeg Skolen i Foraaret 1891, efter at jeg den sidste Vinter kun havde haft 10 Elever.

Denne sidste Vinter havde jeg haft Jeppe Aakjær til Medhjælper. Han var jo dengang en ung og ukendt Mand. Heller ikke jeg havde forud kendt ham; men jeg mindes, at da jeg saa ham første Gang, nemlig da jeg fra Vinduet saa ham komme op over Skolens Gaard med sin bredskyggede Hat paa Hovedet, faldt det mig øjeblikkelig ind, at han lignede en Digter — ja, en bestemt Digter, nemlig Karl Gjellerup. Der var da ogsaa et højpoetisk Sving over hans Foredrag for Eleverne. Og — hvad mere var — han blev os snart en kær Husfælle, ligesom ogsaa Eleverne holdt meget af ham.

Men det kom altsaa kun til at vare ganske kort. Saa standsede Skolen. Og det var ret trist. En Opmuntring var det for min Hustru og mig, da vi en Dag ved denne Tid var til et Møde i København og modtog Indbydelse til at komme hen i Frøken Karen Jensens Højskolehjem, hvor der blev overgivet os en hel Samling af smukke Møbler og værdifulde Bøger, Resultatet af en Indsamling blandt forhenværende Elever. Frøken Karen Jensen havde selv været Elev paa Hjørlunde, og formodentlig skyldtes den mest hende, den smukke Tanke at give os et Bevis paa Paaskønnelse netop nu, da vi havde maattet give op. Og her vil jeg med det samme omtale, at jeg paa min 70 Aars Fødselsdag i 1921 havde den Glæde at modtage igen et Bevis paa, at forhenværende Elever kærligt mindedes deres Højskoletid og

leres gamle Lærer, idet jeg gennem Niels Jeppe Ander-
en, Mørdrup, fik overrakt en stor og smuk Sølv-Bowle
ra gamle Elever over hele Landet.

I 13 Aar havde jeg holdt Højskole paa Frederiksborg
Amt, først $2^1/_2$ Aar i Frerslev og derefter $10^1/_2$ Aar i
Hjørlunde. Nu stod jeg ledig paa Torvet og mente der-
or ikke at kunne afslaa en Opfordring fra en lille
Kreds af frisindede og aandeligt interesserede Køben-
havnere, der i denne Sag samlede sig om Bager Jacob
Marstrand — en Opfordring om at komme og tage fat
derinde i Hovedstaden. Falkenstjernes Højskole havde
aldrig kunnet faa rigtig Medbør, og Gerningen var gaaet
Staa. Nu var det Meningen, at han og jeg skulde slaa
vore Pjalter sammen, og forat Virksomheden skulde
komme til at fremtræde som en mere frisk og ny Be-
gyndelse, skulde jeg indtage Stillingen som Forstander.

Saaledes blev det. I Høsten 1891 flyttede jeg med min
Familie ind paa Frederiksberg, og den paafølgende 1ste
November aabnedes den ny „Københavns Folkehøjskole"
i et Lokale i Linnésgade. Professor Harald Höffding
holdt, efter min Opfordring, Aabningstalen. Og deri
laa jo, at jeg agtede at holde Skole paa et ugrundtvigiansk
og ukirkeligt om end ingenlunde ureligiøst Grundlag.
Det var iøvrigt min Mening, at man maatte skelne mel-
lem en grundtvigsk og en grundtvigiansk Højskole. En
grundtvigsk, det var saadan en, som Grundtvig selv
oprindelig havde ment, og som jeg netop vilde stræbe
at virkeliggøre, nemlig en Skole for danske Statsbor-
gere og vordende Vælgere. Og jeg mente da at handle

netop i Grundtvigs Aand, naar jeg til min Skolevirksomhed søgte Støtte ogsaa hos alle gode danske Mænd, uanset deres kirkelige Stilling.

Det er iøvrigt ikke Umagen værd at dvæle længe ved dette kortvarige og mislykkede københavnske Forsøg. Dersom Planen var god og rigtig, var jeg i hvert Fald ikke Manden til at bringe den til Udførelse, saa den kunde slaa an. Johan Borup tog det paa en anden Maade. Han begyndte med sine „Kursus". Og naar jeg udviklede Falkenstjernes og mine Planer for denne min gode Ven, sagde han: Det gaar slet ikke an at komme til Københavnerne med „Højskole"; det er i deres Øjne landsbyagtigt og bondeagtigt; det vil de ikke have noget at gøre med. Men det *skal* de! svarede jeg. Det er netop det, det drejer sig om at faa dem omvendt til at tro paa Folkehøjskolen, og vi maa træde Københavneriet i Møde med Højskolens Fane klart og aabent udfoldet. Jeg mente altsaa, at man skulde tage Tyren ved Hornene. Men Tiden har vist, at Johan Borup forstod det bedre. Han indbød til „Kursus" og blev ved at holde Kursus med stadig voksende Tilslutning og Støtte, indtil han langt om længe sad saa fast i Sadlen, at han kunde skrive „Højskole" paa sit Skilt og derved lade det komme for Dagen, hvad der hele Tiden havde været hans Agt. Og saaledes har ved ham den grundtvigske Folkehøjskole omsider faaet fast Fod i Hovedstaden.

Det Arbejde, jeg i 1891 tog fat paa derinde, i Forening med Falkenstjerne og iøvrigt med Jeppe Aakjær, der fulgte mig ind fra Hjørlunde, som eneste faste Med-

hjælper, idet vi iøvrigt hjalp os med Timelærere, dette Arbejde holdtes kun gaaende et Par Vintre, saa maatte vi holde op af Mangel paa Tilgang af Elever. Og jeg maa for mit Vedkommende sige om denne Gerning, at det fra først af var noget, jeg gik med til, fordi jeg stod ledig paa Torvet, men ikke fordi jeg egentlig følte Drift dertil. Jeg mindes, at jeg skrev til en god Ven: Jeg begynder denne Gerning med uforknyt Mod, men egentlig uden Haab! Vil nogen sige, at saa skulde jeg slet ikke have begyndt, vil jeg ikke modsige ham. Men, som sagt, jeg stod ledig paa Torvet.

I det samme Efteraar, da jeg var flyttet til Hovedstaden, indtraf Georg Brandes's 25 Aars Forfatterjubilæum. Man vilde fejre ham ved en Fest, og den Komité, der var traadt sammen, opfordrede mig til at være Medindbyder, idet man gjorde gældende, at Festen burde have et saa bredt nationalt Præg som muligt og Deltagelsen altsaa ikke begrænses til Brandes's specielle Tilhængere. Jeg, der var ganske klar over, at det danske Aandsliv stod i stor Gæld til Georg Brandes, gik gerne med til baade at skrive under som Medindbyder og at tale ved Festen. Men da saa Dagen kom, holdt Erik Skram en Festtale — og, vel at mærke, den egentlige, indledende Festtale, — hvori han helt og holdent gjorde sig til Ordfører for Brandesianerne og hyldede Brandes som disses Høvding — gav, med andre Ord, straks til at begynde med, Festen et afgjort Præg af Partifest. Saaledes blev den da ogsaa bagefter opfattet af den offentlige Mening, og jeg maatte høre adskilligt ilde, fordi

jeg havde været i det Selskab. Jeg blev f. Eks. offentlig fremstillet som et sørgeligt Modstykke til hin hellige Kirkefader, der i Rædsel kom styrtende nøgen ud fra Badstuen, fordi han havde opdaget, at Kætteren Cerinth var derinde, og den fromme Mand vilde ikke noget Øjeblik dvæle under samme Tag som han. Jeg fortrød imidlertid ikke den Holdning, jeg havde indtaget overfor dette Forfatterjubilæum. Jeg fandt — og finder endnu, at det var den rigtige og loyale Holdning for enhver, der formaaede at værdsætte Brandes som Kritiker og litterær Historiker. Og dersom blot tilstrækkelig mange Ikke-Brandesianere havde taget den samme Stilling, kunde Festen have faaet sin rette Karakter. Jeg skylder forresten Brandes at sige, at det var ingenlunde *hans* Festtale, der gav Festen det uheldige Præg. Han havde aabenbart godt nok opfattet, hvad Festens egentlige Mening var, og han talte slet ikke som Partifører, men som dansk Mand og dvælede især ved sin Beundring for og Kærlighed til det danske Modersmaal.

XVI

I det Par Vintre, da jeg holdt Højskole i København, forsømte jeg ikke at benytte mit Skolelokale til offentlige Aftenforedrag, som var godt besøgte, og hvor jeg især talte over bibelske Emner. Det var jo min Forkyndertrang, der her gjorde sig gældende. Eller — jeg kan maaske rigtigere sige, at det var min Forkynder*tvang*. Jeg havde det nu engang saaledes, at jeg skulde og maatte frem med mit religiøse Vidnesbyrd. Og efter at det havde vist sig, at der ikke var Brug eller Plads for dette mit Vidnesbyrd i de grundtvigske Valgmenighedskredse, stod jeg altsaa nu med det paa fri Mark under Guds aabne Himmel uden at have noget som helst at tage Hensyn til, andet end min egen Samvittighed.

Og det er jo dejlig frit at staa saaledes; men ogsaa dygtig koldt, og tillige aandelig risikabelt og ansvarsfuldt, naar man ikke er en stor Profet. Jeg kan ikke sige, at jeg følte mig rigtig vel ved Stillingen. Skal jeg sige, at jeg havde det som en løssluppen Hest, der alligevel savner Selen og Baasen? Eller skal jeg hellere sige, at jeg savnede Støtte i en fast Organisation, trængte til at staa i Række og Geled? Jeg havde da ogsaa i Foraaret 1889, samtidig med at jeg endelig opgav Valgmenighedstjene-

sten, gjort et Skridt til at komme tilbage til Sognemenighedstjenesten. Jeg havde jo nu gjort Erfaring om, at dér var alligevel mest Frihed; dér forlangtes ikke Rettroenhed overfor de grundtvigske Særmeninger. Jeg søgte altsaa et Sognekald i Jylland og var ogsaa derovre at se paa Præstegaarden og Kirken. Men idet jeg i min Ensomhed gik ind i Kirken, fornam jeg noget, der fik mig til at sige ved mig selv: Nej, du *kan* ikke!

Sagen var, at grundtvigiansk Rettroenhed behøvedes ganske vist ikke her, men der forudsattes dengang (det er netop en Menneskealder siden) hos en Sognepræst en vis stiv og bogstavfast bibelsk Rettroenhed, som jeg maatte tilstaa for mig selv, at jeg heller ikke længer var i Besiddelse af. Og da det saaledes gik stærkt op for mig, at jeg, hvis jeg fik Sognekald, ikke vilde rigtig være, hvad man købte mig for, blev det til, at jeg tog min Ansøgning tilbage og opgav alle Tanker om Kirkens Tjeneste.

Jeg holdt det altsaa gaaende med min lejlighedsvise Forkyndelse saa at sige paa fri Mark. Jeg holdt mine Prædikener og religiøse Foredrag paa Højskolen, og i Efteraaret 1892 foretog jeg noget, hvorved jeg vilde forsøge at række lidt videre ud. Jeg lejede Arbejdernes store Forsamlingssal i Rømersgade 22 og holdt dér et Foredrag „om Religion“. Der var fri Adgang for alle, og Salen var fuld. Foredraget vakte nogen Opmærksomhed, og paa Opfordring gentog jeg det i Studentersamfundet. Men det, jeg ventede paa, var, om nu nogen vilde komme og opmuntre mig til at fortsætte i Rømersgade og

maaske tilbyde i Fremtiden at skaffe mig Dækning for Udgifterne til Leje af Salen, Annoncering o. s. v., Udgifter, jeg ikke selv var i Stand til vedblivende at afholde. Intet saadant skete. Ikke en Sjæl ymtede om, at her var noget, der burde fortsættes. Og hos mig selv fandt jeg da hverken Mod eller Midler til en Fortsættelse. Jeg indsaa ogsaa, at det skortede mig paa de tilstrækkelige Talegaver til at slaa igennem med et saadant Foretagende.

Jeg vidste i det hele taget ikke, hvordan jeg skulde komme an. Undertiden smigrede jeg mig med det Haab, at en eller anden københavnsk Præst kunde falde paa at tilbyde mig sin Prædikestol. Men nej, det faldt ingen paa.

Saa fik jeg den Tanke at gribe til Pennen og udgive et religiøst Fjortendagsblad, som jeg gjorde Regning paa, at jeg selv omtrent alene vilde komme til at skrive. „Frit Vidnesbyrd“ blev Bladets Navn, og det første Nummer saa Lyset d. 3die Januar 1893.

Jeg havde, som jeg mente, i god Tid anmeldt for Postvæsenet, at dette Blad vilde komme fra Nytaar, og jeg havde haft mine Annoncer i Bladene om, hvorledes Abonnement kunde tegnes hos Boghandlere eller paa Postkontorerne Landet over. Jeg fik derfor en meget ubehagelig Overraskelse, da jeg Nytaarsaften sent (tre Dage før det første Nummer skulde ud) fik skriftlig Meddelelse fra en god Ven, som samme Dag havde været paa Københavns Avispostkontor for at tegne Abonnement og dér faaet den Besked, at det Blad kendte de ikke noget til. Dette havde jeg ondt ved at begribe. Til

Københavns Avispostkontor skulde jo nu allerede det tegnede Postabonnement for hele Landet være anmeldt. Og man kendte dér ikke Bladets Eksistens. Skulde dette virkelig betyde, at ikke et eneste Abonnement var tegnet paa noget af Landets Posthuse? Ja, det saa jo saadan ud. Man vil forstaa, hvor dybt nedslaaet jeg følte mig, dersom jeg skulde give Rum for denne Tanke, som jeg dog ikke ret kunde tro paa. At jeg skulde betyde saa uendelig lidt for den Læseverden, jeg henvendte mig til, nej, det vilde jeg ikke tro! Men det blev en fæl Nytaarsnat for mig. Jeg lukkede næsten ikke et Øje. Tidlig næste Formiddag skaffede jeg mig nærmere Underretning og fik da at vide, at man slet ikke havde sendt min Anmeldelse af det ny Blad til Landets Postkontorer. Disse havde saaledes ikke nogensteds været i Stand til at modtage Abonnement fra dem, der kom for at tegne sig. Nu blev Anmeldelsen skyndsomt eftersendt, saa at de, der meldte sig om igen, dog kunde modtages som Abonnenter.

Trods denne Modgang straks i Starten fik mit lille Blad i Løbet af det første Kvartal tilstrækkelig mange Holdere til, at det kunde økonomisk bære sig. Det viste sig altsaa, at der rundt om i Landet var ikke saa ganske faa, der gerne vilde lytte til mit Vidnesbyrd. Thi om end mit Blad af og til bragte indsendte Artikler, havde det dog i høj Grad Karakteren af et Organ for, hvad jeg personlig havde paa Hjerte. Dette Bladets Karaktermærke blev da ogsaa straks fastslaaet i mine Indledningsord til det første Nummer. De lød:

Hvorfor har jeg lavet dette Tidsskrift?

Nærmest for paa denne Maade at faa mig — hvad jeg ikke længer kan undvære — en Prædikestol.

En ejendommelig Maade, vil man sige, at skaffe sig dette Inventarium paa. Men hvad skulde jeg gøre? At indrykke i Adresseavisen „Prædikestol ønskes“, vilde næppe føre til noget. Nej, vilde jeg have en — og jeg kan nu engang ikke tie, nu mindre end nogensinde —, da maatte jeg forsøge at tømre mig den selv. Og et lille Tidsskrift, fandt jeg da, var den eneste mulige Form. Naar jeg tidligere har skrevet Prædikener og smaa Bibelstudier, véd jeg, der har været adskillige, som gerne læste dem.

Saaledes har jeg angivet Tidsskriftets nærmeste Bestemmelse. Hvad det ved Siden deraf kan blive brugt til, og hvad det, om det lever, efterhaanden kan udvikle sig til, vil jeg helst lade Tiden vise ....

Jeg er forberedt paa indtil videre at skrive *Frit Vidnesbyrd* alene. Og jeg har tilstrækkelig meget paa Hjerte; min Pen skal nok faa Brug for Pladsen paa de to maanedlige Ark ...

Her følger nu min Tiltrædelsesprædiken.

Og saa kommer der en Afhandling om „Jordens Salt og Verdens Lys“, egentlig en Allehelgensdags-Prædiken over de bekendte Ord Matth. 5,13-16. Heri hedder det et Sted:

Man taler ofte om den Fare, der er forbunden med at slappe Fordringerne til Rettroenhed. Og jeg forstaar meget godt, hvoraf disse Betænkeligheder kan rejse sig. Jeg kender Frygten for, at det hele skal ramle sammen, naar man tillader en enkelt Sten i Lærebygningen at løsne sig ... Men tillad nu mig at gøre opmærksom paa den større Fare, der

kan være ved at pine Rettroenhedens Fordringer igennem. Vi véd jo allesammen, at der i vore Dage er Tusinder, der kun formaar at redde deres Rettroenhed ud af Tvivlens Skærsild ved at tillade sig flere eller færre stiltiende Forbehold, Omfortolkninger og Uoprigtigheder. Ved at holde for stift paa Trosfordringerne vil man da udsætte sig for, at Resultatet i mangfoldige Tilfælde bliver dette, at Mandens Rettroenhed holdes afstivet, men Manden selv lider Skade. Og her er det, vel at mærke, *Karakteren,* det gaar ud over. Noget smukkere Karaktertræk end Aabenhed og Oprigtighed véd jeg ikke at nævne. Og skal der være Tale om at kaldes Jesu Discipel — at være blot en Antydning af det, der hedder Verdens Lys og Jordens Salt, da maa man findes blandt dem, der, om de end ikke har mange herlige Egenskaber at straale med, dog i det mindste udmærker sig ved at være oprigtige Mennesker, der aflægger al Øjenskalkhed og taler, som det ligger dem om Hjertet . . .

Der er kun eet, der er haabløst. Det er den Ting at have tabt sine Karaktermuligheder. Saltet, som har mistet sin Kraft, hvad er der at stille op med det? Det duer til ingenting — andet end at kastes ud og trædes paa af Folk.

Jeg gentager det: Naar Spørgsmaalet er, om Jesus endnu har Disciple i den nærværende Tid, da kan det ikke besvares med en statistisk Opgørelse af, hvor mange Trosbekendere der findes; men det vil afgøres af, om der viser sig at være tilstrækkelig Salt til at forhindre Verden fra nu ganske og aldeles at raadne.

Og lad mig saa endvidere anføre Slutningen af denne min „Tiltrædelsesprædiken“:

Endnu for ti Aar siden var der Hundreder af danske Præster, der af Lovgivningsmagten krævede Vidnesbyrdets Frihed som dets Livsbetingelse i Nutiden. Siden har der

været Tavshed derom. Kraften synes at være gaaet af denne Bevægelse som af saa meget andet i disse Tider.

Jeg, der staar paa aabent Torv og prædiker, hilser jer, mine Brødre inde under Hvælvingerne og spørger: Er I faldne til Ro og trænger ikke mere til nogen Frihed, eller kommer I igen? Bier I blot paa Lejlighed til atter — og denne Gang kraftigere og heldigere end sidst — at kræve Tungebaandet løst?

Jeg kan ikke lade være at haabe paa dette sidste. Dog, hvad enten dette Haab svigter eller ikke, — hvad enten det gaar op eller ned med de gamle ærværdige Stole og med de ny, vi skal til at rejse under ny Kirkehvælvinger[1]), — det tør jeg love: Vidnesbyrdet om Gud skal ikke blive forholdt det danske Folk. Enten paa den ene eller den anden Maade, enten ved det ene eller det andet Vidne skal det bane sig Vej — blive et Lys, der ikke brænder under Skæppen men finder sin Stage, hvori det kan staa og skinne for alle i Huset.

„Frit Vidnesbyrd“ vakte straks ved sin Fremkomst stærkere Opmærksomhed, ikke mindst hos Folkekirkens Præster, end jeg egentlig havde ventet. Og det var ikke nogen ganske ugunstig Opmærksomhed. „Dansk Kirketidende“, Grundtvigianernes kirkelige Hovedorgan, der paa den Tid udgaves af J. H. Monrad i Forening med L. Moltesen, bragte hurtig en Anmeldelse, der omtalte mit Blad som et, man skulde lægge Mærke til og holde Øje med for at se, hvad godt det muligvis kunde bringe. Det var Moltesen, der havde skrevet denne fornuftige Anmeldelse — fornuftig, fordi den undgik at

[1]) Planerne om Opførelse af en Del ny Kirker i Hovedstaden var i de Dage stærkt paa Tapetet.

affærdige mig og mit Foretagende med en Fordom og et Stikord. Men i D. Kirketidendes næste Nummer mødte Hovedredaktøren, J. H. Monrad, frem og gav Kontrasignal, idet han lod sine Læsere vide, at M. Pontoppidan vistnok var „Rationalist". Og Monrad vidste jo nok, at „Rationalisme" var selve den slemme Ting i hans Medgrundtvigianeres Øjne. Monrad underkendte saaledes sin Medredaktør, og disse to Mænds Samarbejde ved D. Kirketidende ophørte iøvrigt kort efter.

Jeg tror sikkert, at det var dette forandrede Signal fra D. Kirketidende, der var Skyld i, at en livlig og dygtig ung Teolog, der straks efter mit første Nummer havde tilsagt mig Medarbejderskab, ja ligefrem lovet mig en Artikel om et bestemt Emne til næste Nummer, — at han trak sig tilbage og lod mig vide, at Artiklen ikke kom. „Jeg kunde jo selv skrive den". Ja, jeg kunde selv. Og jeg kom fremdeles til at skrive det allermeste selv. Dersom der et Øjeblik havde været en lille Udsigt til at „Frit Vidnesbyrd" kunde være blevet accepteret i det mindste fra grundtvigsk Side som et Blad, pæne Folk kunde skrive i, saa var det bogstavelig kun fra Fredag til Fredag. Man forstaar, at naar D. Kirketidende først havde sagt „Rationalist", saa var der snart andre kirkelige Organer, der sagde baade „Fritænker" og jeg véd ikke hvad. Kort sagt, det lykkedes i Offentlighedens Øjne at holde mig saa temmelig isoleret.

Men at staa ene kan, som bekendt, være en Styrke. Jeg havde som Redaktør ikke andet at repræsentere end

mig selv; jeg havde kun min Samvittighed at tage Hensyn til.

Og hvad mit Forhold til Folkekirken og dens Præsteskab angaar, saa modtog jeg virkelig — selv om det kun i de sjældneste Tilfælde skete ad Offentlighedens Vej — netop fra Præster adskillige Tilkendegivelser af Sympati og Forstaaelse, stundom ledsagede af Udtalelser om, at vedkommende ansaa det for i høj Grad ønskeligt, om en Forkyndelse som den, der kom til Orde i „Frit Vidnb.“, kunde blive lyst i Kuld og Køn af Folkekirken. Jeg fik, med andre Ord, tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, at de, der brød Staven over mig, ingenlunde kunde siges at betyde uden videre Folkekirken eller dens Præsteskab. Var de end mange, saa var de dog ikke alle. Og var de end de fleste, var de ikke derfor de bedste.

Straks fra først af havde jeg regelmæssig sendt et Eksemplar af mit Blad til Sjællands Biskop, B. J. Fog, ikke fordi jeg havde noget personligt Kendskab til ham, men slet og ret ud af en Følelse af Korrekthed overfor Kirkens Primas. Og dersom jeg handlede korrekt, fik jeg ikke Grund til at fortryde det. Thi det førte til Forhandlinger, baade mundtlige og skriftlige, mellem Biskoppen og mig, angaaende Udtalelser, jeg var fremkommen med i Bladet. Og det viste sig da, at der i Virkeligheden var ikke ringe Forstaaelse imellem os, — at i hvert Fald Biskoppen lod mig forstaa, at han var interesseret i det Brud med Bogstavtro og Formalisme, som mit Blad betegnede, og han sagde mig ligefrem, at efter hans Mening trængtes der til, at et Vidnesbyrd

som mit kunde komme til at lyde fra en folkekirkelig Prædikestol.

Dette fik en ret afgørende Betydning for mig. Det fik mig til at tage Spørgsmaalet om Embede i Folkekirken op til fornyet Overvejelse. Det, der havde mødt mig fra Biskop Fog og fra forskellige betydelige Personligheder af Præsteskabet, aabnede mig en Udsigt til, at jeg, om jeg blev Præst i Folkekirken, ikke vilde komme til at staa i Modsætning til dens bedste Mænd — ikke vilde være ganske uden Broderskab. Der begyndte her at gaa Hul paa den Mur, der hidtil syntes at skulle stænge mig ude i Isolation, og netop „Frit Vidnesbyrd“ havde været det „Sesam, luk dig op!“ der fik Muren til at vige.

Samtidig med, at der saaledes vaktes en ret betydelig Opmærksomhed for mig som religiøs Forkynder, viste Begivenhedernes Gang, at min Rolle som Skolemand var udspillet. Og saaledes hidførtes i Efteraaret 1893 det Øjeblik, da det, ved Ansøgning ikke „i Adresseavisen“ men til Kongen, maatte afgøres, om jeg, saadan som jeg var, kunde faa en Prædikestol og en Præstegerning.

Da jeg fire Aar tidligere havde indgivet en Ansøgning om Præsteembede, havde jeg følt mig drevet til at tage Ansøgningen tilbage, fordi jeg ikke troede at kunne være, hvad man købte mig for. Nu stod Sagen anderledes. Thi nu havde jeg lagt mit Vidnesbyrd saaledes offentlig frem, at de, som eventuelt kaldte mig, vidste hvad de købte. Ja, efter at jeg var blevet temmelig slemt udskreget som Rationalist og Fritænker, vidste jeg om

mig selv, at jeg var bedre end mit Rygte, — at jeg, med andre Ord, ikke vilde blive „købt“ for mere rettroende end jeg var, snarere for mindre.

At jeg da indgav Ansøgning om et Præsteembede, var vel, i sig selv betragtet, en ret ubetydelig Begivenhed; men ved Forholdenes Magt — idet der netop i den sidste Tid var raabt saa stærkt Vagt i Gevær imod mig — fik min Ansøgning en vis Betydning. At jeg indgav den, betød vel omtrent følgende: Jeg er en evangelisk-luthersk Kristen; jeg vedkender mig vor Folkekirkes gamle Læregrundlag; men jeg er en Mand, som hævder Retten til fri Udvikling paa dette Grundlag. Jeg kræver Plads for min Individualitet som Forkynder, saaledes som den har lagt sig for Dagen i mine offentliggjorte Arbejder. Jeg spørger altsaa: Kan der indrømmes en Præst i Folkekirken en saadan Ret til Udvikling, en saadan Plads til fri Udfoldelse af sine Ejendommeligheder?

At min Ansøgning bevilgedes, kunde jeg med Grund udtyde som et Ja til dette Spørgsmaal.

Og uden Tvivl var det Biskop B. J. Fog, der satte det igennem, at min Ansøgning bevilgedes.

Blandt de Vanskeligheder, der har været at rydde af Vejen, har jo ogsaa været den, at Estrup fremdeles sad som Konsejlpræsident, han, jeg saa skarpt og uforbeholdent havde sagt Sandheden for syv Aar siden. Da jeg havde indgivet min Ansøgning, søgte jeg Audiens hos Goos, der for Tiden var Estrups Kultusminister. Og Goos havde aabenbart paataget sig at skaffe en Slags

Afbigt fra mig. Han bragte straks hin Affære paa Tale og afkrævede mig et Løfte om, at jeg aldrig vilde skrive noget saadant igen. Da jeg dertil svarede, at det Løfte kunde jeg ikke afgive, sad Goos lidt og betænkte sig og spurgte saa, om jeg da vilde love eventuelt at nedlægge mit Embede, inden jeg fremkom med et saadant Angreb paa Regeringen. Det Løfte afgav jeg — hvad enten det nu var rigtigt eller galt. Bagefter var jeg lidt usikker i saa Henseende. Men jeg trøstede mig med, at det næppe vilde faa praktisk Betydning — hvad det da heller aldrig fik.

Saa fik jeg da Lov at komme i Embede. Dog ikke i Hovedstaden. Da jeg søgte Embedet som residerende Kapellan ved Frederiksberg Kirke, blev jeg forbigaaet for en Mand, der var meget yngre end jeg. Men nogle Maaneder efter blev jeg — d. 9. April 1894 — kaldet til Sognepræst for Hagested og Gislinge ved Holbæk.

Lad mig meddele med det samme, at jeg i 1898 forflyttedes til Greve-Kildebrønde ved Køge og i 1902 til Stenløse-Viksø ved Frederikssund, hvor jeg blev, indtil jeg i 1921 faldt for Aldersgrænsen og flyttede til Gandløse paa samme Egn, hvor jeg havde købt et lille Hus, og hvor jeg nu bor.

Begge de Gange, jeg søgte Forflyttelse, skete det ene og alene af økonomisk Nødvendighed, idet jeg med min store Familie ellers ikke kunde komme igennem og svare enhver sit. Det var ikke nogen særlig ideal Grund, men det var en, jeg fik bøje mig for.

Af Lyst til Forandring har jeg aldrig i mit Liv flyttet.

Jeg har til enhver Tid, ogsaa som Sognepræst, befundet mig vel, hvor jeg var, og er kommen godt ud af det med mine Menigheder. Jeg var saa heldig hver Gang at komme til saakaldte „døde Pletter“, hvor Sindene ikke var kirkeligt opagiterede i nogen bestemt Retning, og hvor Folk derfor — med enkelte Undtagelser — tog imod mig uden Fordom og lod mig gælde for, hvad jeg var — eller i hvert Fald, hvad de kunde faa ud af mig. Hvilket vel egentlig ikke var saa overmaade meget — for de flestes Vedkommende. Man respekterede mig og holdt ogsaa lidt af mig; men beundret som Præst blev jeg ikke, og der var aldrig stærk Tilstrømning til mine Prædikener.

Jeg var ogsaa kun en maadelig Prædikant. Jeg har aldrig haft nogen kraftig Røst eller nogen flydende Veltalenhed. Men jeg har været i min Gerning med Liv og Sjæl og har altid stræbt at gøre det bedre. Jeg har, saa at sige, til hver Søndag haft den Tanke: Om det nu ikke skulde kunne lykkes mig endelig engang at gøre det virkelig godt! Og under Forberedelsen mente jeg ofte at have faaet Bøssen rigtig godt ladet. Men saa var det jo, om den vilde gaa godt af. Og det var trist nok, bag efter at maatte gaa ned af Prædikestolen med den Fornemmelse at Bøssen havde klikket — om ikke helt, saa halvt. Men altid inden næste Søndag var jeg frisk og oplagt til at gaa paa igen. Og saaledes er det vedblevet uforandret til det sidste.

Og derfor — om end jeg kun har været en maadelig Prædikant, saa har jeg dog været Prædikant, virkelig

Prædikant. Og jeg har da ingenlunde heller manglet Tilhørere, og iblandt dem nogle, som fik endog meget ud af mine Prædikener. Disse særlig taknemmelige Tilhørere var ofte saadanne, som, efter hvad de sagde, i Forvejen havde hørt meget og var begyndt at blive trætte af at høre.

Men hvad jeg gjorde mere almindelig Lykke med, var min Konfirmationsforberedelse. Jeg mærkede det ofte, at Forældrene var glade ved at have deres Børn gaaende hos mig, og det var jo, fordi Børnene kom hjem og fortalte, at de glædede sig til næste Gang, de skulde til Præsten. Og Glæden var gensidig. Jeg var ikke for ingenting gammel Lærer. Ikke mindst Drengene, disse 13-14 Aars Knægte, kunde det ret fornøje mig at sidde ligeoverfor og tale dem til Hjertet.

Ogsaa gamle Mænd og Koner har jeg, under Sygebesøg, uden al Sentimentalitet, som ikke laa for mig, ofte virkelig meget godt kunnet tale til Hjerte.

Ak, hvor er der ikke meget at tænke tilbage paa! Hvor kan de ikke inderst inde være prægtige, disse uforkvaklede saakaldte „Verdens Børn“! Og hvor kommer dog ikke en Sognepræst i et enestaaende rigt Forhold til de Mennesker, han bor iblandt!

XVII

Idet jeg gik ind i Præsteembede, gik jeg ind under Forpligtelsen paa Folkekirkens Præsteløfte. Og det kunde jeg gøre, fordi jeg i Virkeligheden følte mig som god Lutheraner — som Lutheraner i Aand og Sandhed, og jeg havde aldrig, selv da jeg stod som ganske fri religiøs Forkynder, ophørt at betragte Luthers lille Katekisme og den augsburgske Bekendelse som retledende for min Tankegang og min Forkyndelse, om der end ikke kunde være Tale om, at jeg skulde føle mig bundet af Bogstaver og Enkeltheder i disse eller andre Lærebekendelser. Jeg havde da ogsaa lært at indse, at en saadan Trælbundethed aldeles ikke forudsættes eller forlanges i Præsteløftet.

Min Stilling til de evangelisk-lutherske Læreforskrifter fandt sit Udtryk f. Eks. i et Vers, hvormed jeg i 1897, da der indsamledes til et Æresminde for Philip Melanchton i Anledning af 400 Aars Dagen for hans Fødsel, ledsagede mit indsendte Bidrag. Det lille Vers lød:

Vel blev jeg aldrig Augustanas[1]) Træl;
men jeg vil sende ind alligevel
som Augustanakirkens ægte Søn
en lille Skærv til Philips Hædersløn.

[1]) Confessio Augustana er den augsburgske Bekendelses latinske Navn.

Der udtaler sig heri en ikke saa ringe Selvfølelse. Og jeg tilstaar, at jeg stadig har haft en saadan Selvfølelse — en saadan Fornemmelse af mig selv som hørende til vor gamle evangeliske Kirkes *ægte* Sønner, de af den fri Kvinde i Modsætning til Trælkvindebørnene, der ikke kender nogen Overensstemmelse i Aand med vore Lærefædre, hvor meget de end maaske kan præstere af Overensstemmelse i Form og Bogstav med Læreforskrifterne.

Det gentager sig jo altid, hvad Paulus skriver i Galaterbrevet, at „ligesom dengang han, som var født efter Kødet, forfulgte den, som var født efter Aanden, saaledes ogsaa nu. Men hvad siger Skriften? Udstød Trælkvinden og hendes Søn; thi Trælkvindens Søn skal ingenlunde arve med den fri Kvindes Søn."

Ja, udstød Trælkvinden og hendes Søn, eller lad i det mindste ikke Trælkvinden og hendes Søn udstøde dig. Bliv i Huset, ganske roligt, trods al deres Støden til dig. Thi naar blot den ægte Søn bliver i Huset, vil det ogsaa blive ham, der arver Huset, og den uægte bliver den, som forsvinder. Thi Trælkvindens Søn skal ingenlunde arve med den fri Kvindes Søn.

Jeg gentager det: Jeg har stadig bevaret denne Selvfølelse som hørende til vor evangelisk-lutherske Kirkes ægte Sønner — nemlig hvad Aandsretning og Synsmaader angaar; jeg taler jo ikke om personlig større eller mindre Værdi eller fremragende Dygtighed. Saadan som jeg nu engang er, og saadan som Tidsforholdene har formet sig, har jeg repræsenteret en vis evangelisk Aandsfrihed, som hører vor Kirke til efter dens

sande Væsen. Og jeg er blevet roligt siddende i mit Embede trods adskillige offentlige Tilkendegivelser i Tidens Løb — f. Eks. fra Vilhelm Beck — om, at jeg var en falsk Lærer og en Præsteløftebryder, der burde forsvinde. Jeg følte det ved saadanne Lejligheder som en Opgave at lade den Slags gaa hen over mig og saa blot blive siddende uanfægtet. Og jeg tror virkelig, at jeg alene ved denne min uanfægtede Forbliven i Embede og Virksomhed har bidraget ikke saa lidt til, at evangelisk Lærefrihed ganske stille har faaet mere og mere Raaderum indenfor Folkekirkens Præsteskab.

Saa har jeg jo desuden gennem „Frit Vidnesbyrd“ og paa anden skriftlig Maade ved given Lejlighed brudt en Lanse for samme evangeliske Lærefrihed. Jeg har sagt de derhen hørende Sandheder om igen og om igen og dog vel ikke altid for helt døve Ører. Men det har dog staaet mig klart, at ved Diskussion og Polemik kommer man ikke langt. Det er Liv og Daad, der skal føre en Sag til Sejr. Derfor sluttede jeg ogsaa min sidste polemiske Artikel i „Frit Vidnesbyrd“ (3. Dec. 1904) med følgende Ord:

Hvem er, naar det kommer til Stykket, *hjemme* her, vi eller vore Modstandere? Hvem staar paa Reformationens Grund? Hvem hævder de gode evangeliske Overleveringer og fører Protestantismens Grundsætning ud i Livet? Vi eller vore Modstandere? Hvem har Rod i den folkekirkelige Jordbund? Hvem hænger ved vore Fædres Kirke, den danske Folkekirke, og regner den ikke for en saakaldt „levende Menigheds“ Tjenestepige, men kender den som Moder, virkelig Moder? Vi eller vore Modstandere? Hvem er, naar Rollerne

endelig *skal* fordeles, de lovlige, ægtefødte Arvinger, og hvem de indtrængte fremmede?

Det skal ingen anden end Tiden vise. Det skal ikke afgøres gennem et Tvistemaal i Ord, men gennem en Kappestrid i Arbejde, — hvilken af de to Aandsretninger der viser sig dygtig til at betrygge vor Kirkes Fremtid, løse dens Opgave overfor den Slægt, som er, og den, som kommer.

„Vel, I Bejlere nu! til Dyst indbyder jeg eder,
Dyst om en Viv, hvis Mage man ej i Achæa vil finde . . .
Ogsaa jeg selv ret gerne gad prøve min fædrene Bue!
Mægted jeg Strengen at spænde og Pil gennem Jærnene skyde,
da bedrøved min Moder mig ej ved at flytte fra Hjemmet
bort til den Fremmedes Hus, og ej blev jeg ene tilbage,
mægted jeg alt at handtere med Kraft mine fædrene Vaaben.“ [1])

Ligesom jeg altid har betragtet mig selv som ægte Lutheraner, saaledes har jeg heller aldrig ophørt at regne mig for en ægte Discipel af Grundtvig. Jeg har aldrig glemt, at jeg var til Alters hos ham Dagen før han døde. Ja, Nadvertjenesten maatte Kapellanen udføre for ham; men Skriftemaalet udførte den gamle selv, og det er mig en kær Tanke, at jeg var blandt dem, der modtog hans sidste Haandspaalæggelse. Og har jeg i det hele taget faaet nogen Aand og Kraft gennem ham, min uforglemmelige Præst og Lærefader, da har *den* drevet og tilskyndet mig til i Tide at bryde overtværs med det, der var skævt og uholdbart i hans Lære. Det, mener jeg, er, hvad en god Discipel skylder sin Mester at gøre, — naar Mesteren ikke selv har naaet at faa det gjort. Ogsaa en stor Guds Mand er dog kun et

[1]) Odysseen, 21de Sang. Wilsters Oversættelse.

Menneske, og det kan hændes ham at komme ind paa en Yndlingsmening, som han gør alt for meget ud af og slaar op til en „mageløs Opdagelse“, skønt det i Virkeligheden er en Vranglære. At sligt passerer en Aandens Stormand, er beklageligt; men rigtig slemt og farligt bliver det dog først, naar samme Stormands Disciple og Efterfølgere griber netop hans Vranglære, sværger til den og fører den videre og videre ud i sine ødelæggende Konsekvenser. Stormandens rette og sande Disciple er dog ikke disse, men de, som, indforstaaede med hans sande Aand og Mening, ligesom paa hans Vegne og i Fortsættelse af ham, sørger for at faa rettet Fejlene i Tide.

Hvad mig angaar — om jeg kan kaldes Grundtvigianer, véd jeg ikke. Men i hvert Fald bliver det ved at være sandt, at jeg er udgaaet fra Vartov, og at jeg er en af de „Unger“, som Grundtvig bad om, maatte dér „fjedres til at flyve“.

Ja, fra den grundtvigske Lejr er jeg udgaaet. Og mange af mine gamle Venner har jo — det har jeg tydeligt nok kunnet mærke — den Opfattelse af mig, at jeg er veget ud til Siden. Min egen Opfattelse er dog den, at jeg er gaaet frem — saa nogenlunde lige frem. Blot lidt hurtigere frem end de fleste — længere frem end Hovedstyrken foreløbig har kunnet vinde med[1]).

Da jeg i sin Tid læste Stanleys Rejse gennem „det

[1]) Foruden i en hel Mængde Artikler i „Frit Vidnesbyrd“ har jeg i mit lille Skrift „Troen“ (1918) afsluttende holdt mit Opgør med den grundtvigfanske Daabspagtslære.

mørke Fastland“, var der et Træk, der slog mig som et Slags Sindbillede paa min og mine ligesindedes Stilling i den kristne Menighed. Det var under et særlig vanskeligt Afsnit af Rejsen, hvor Stanley og hans Ledsagere var udsat for stadige Angreb af de Negerstammer, de kom forbi, at Stanley indrettede sig et Hold af Blænkere — eller hvad man skal kalde dem — der fik til Opgave at rykke frem et godt Stykke Vej foran Hovedstyrken. Medens denne blev liggende i sin befæstede Lejr, skulde hint Hold af Mænd forude i den vilde Skov slaa ny Palisader op og indrette en ny Lejr, naturligvis under haard Kamp med Fjenden. Og altsaa, naar den gamle Lejrplads ikke kunde og skulde holdes længere, saa var der imidlertid forberedt og indrettet en ny Plads, som Hovedstyrken kunde rykke frem til og bo i.

Ogsaa den kristne Menighed befinder sig under langsom og vanskelig Fremrykning gennem et „mørkt Fastland“. Menigheden har sine aandelige Lejrpladser, hvor den — eller i hvert Fald dens Hovedstyrke — for en Tid slaar sig forholdsvis til Ro, og hvor den kan føle sig beskyttet af tidssvarende aandelige Forskansninger. Men Angriberne trænger paa og belejrer og underminerer, og en Dag gaar den Fornemmelse gennem Lejren, at Forskansningerne ikke længer er holdbare — at Stillingen maa opgives. Og naar det Øjeblik kommer, opdages det maaske, at der *er* en anden Stilling, og at der staar nogle Mænd i den, nemlig de Mænd, som maa i sin Tid saa drage ud fra Lejren, ud i den vilde Skov, og

som man mente, vilde dér omkomme. Nu opdages det, at de er slet ikke omkomne, men har ryddet ny Plads og gjort den beboelig, saaledes at man nu kan flytte ud til dem i Tryghed.

Da jeg i sin Tid brød med den saakaldte kirkelige Anskuelse, mente mange af mine gamle Venner, at nu var jeg paa Vej ud i den rene Vantro og Kristusfornægtelse. Ja, vist kom jeg paa en Maade ud i den vilde Skov og havde — ligesom andre sammen med mig — haardere Anfægtelser, ogsaa indvortes, at bestaa end de, der roligt blev i den tilvante Betragtning. Man stod jo temmelig ene i disse Anfægtelser, og det kunde undertiden være svært nok. Men jeg fik det gennemstridt — i Tide, saa at nu har jeg forlængst overstaaet, hvad mange, som blev tilbage, endnu har tilbage. Ja, Opbrudet fra hin „kirkelige Anskuelse“ forestaar for os alle, tidligere eller senere. Jeg har det Indtryk, at Hovedstyrken i Virkeligheden allerede befinder sig i fuldt Opbrud — under ikke saa smaa lønlige Ængstelser og Anfægtelser. Og jeg glæder mig ved den Tanke, at jeg ved mit Arbejde igennem Aarene har bidraget lidt til, at de, der saaledes bryder op, kan saa meget lettere finde Plads ryddet i Skoven til ny tryg Bolig. Jeg har ført adskillig Polemik, men mit Hovedøjemed har stadig været at tale og skrive *opbyggeligt*. Og jeg har følt, at det netop gjaldt om at vise i Gerning, at der *kan* virkes opbyggeligt ud fra de ny, friere teologiske Synsmaader, — at Opgivelse af den „kirkelige Anskuelse“ slet ikke betyder Opgivelse af Tro og Fromhed — at Herren Jesus kan elskes lige ømt og

tilbedes lige inderligt, fordi man ikke længer lader sig foreskrive nogen Meningstvang angaaende disse eller hine „Led“ i Trosbekendelsen.

Jeg taler her om, hvad jeg baade med Mund og Pen har *tilstræbt*. Ingen véd bedre end jeg selv, at jeg kun har naaet lidt. Men jeg har dog faaet mange Haandtryk og kærlige Vidnesbyrd om, at mit Ord nu og da virkelig har været søgende Sjæle til Hjælp netop i den ovenfor antydede Retning.

XVIII

Gennem de henved 30 Aar, jeg var Sognepræst, aatte jeg paa forskellig Maade erfare, hvad det er at rømme mod Strømmen.

Allerede dette, at jeg vilde gøre Alvor af at være Sog-epræst, netop *Sogne*præst, — at jeg regnede det for en Ære og Hæder at indtage denne Stilling, allerede dette curredе imod den saa almindelige Betragtning af Valg-g Frimenighed som det ideale og ene attraaværdige. ɛg havde jo selv delt denne Betragtning; men jeg var levet kureret.

Fra først af havde — efter mit Brud med „Anskuel-en" — Sognepræstestillingen aabnet sig for mig som et 'ilflugtssted for Lærefriheden. Her behøvede jeg ikke t sværge til den grundtvigianske Katekisme. Men saa plevede jeg desuden snart, som Følge af, at jeg var ble-et Sognepræst, en ny Hjertets Befrielse og Udvidelse.

Det kom af sig selv under Udøvelsen af min Embeds-erning, og jeg fornam det for første Gang tydeligt en øndag, medens jeg stod og lyste Velsignelsen fra Alteret g tog Mod til mig, saa at jeg fulgte en Drift til under denne ellige Handling at vende mit Hjerte mod *alle* uden For-kel — give dem alle Velsignelsen, alle, som var i Kirken

og, for den Sags Skyld, ogsaa alle, der ikke var i Kirk
men dog hørte til Sognet. Ja, til Sognet, uden Hensy
til, om de kunde eller ikke kunde henregnes til den sa
kaldte „levende Menighed". Jeg var fra tidligere opøve
som Præst at have Hjertet aabent mod denne leven
Menighed, betjene *den*, velsigne *den* med Udelukkel
af alle de andre, den „døde Masse", de „Navnekristn
og hvilke andre Betegnelser man gav denne store Fle
hed, hos hvem man ingen Vækkelse havde sporet, m
som jo dog allesammen var døbte og fik deres Bø
døbte. Jeg var, siger jeg, fra tidligere opøvet i at in
snevre Broderfølelsen til at gælde de „vakte", de „l
vende", de „bevidste" og egentlig at betragte dem ale
som Menigheden. Men nu, da jeg var kommen til at st
som Sognepræst, og jeg fik udvidet mit Hjerte til virk
lig at *være* Sognepræst, nu kom under min Tjenes
foran Alteret *det* til Gennembrud hos mig, som jeg ka
kalde *Anerkendelsen af Sognemenigheden som Herre*
virkelige Menighed — i det hele taget det sognekirkeli
Syn, som siden har ligget til Grund for mit hjemli
Arbejde, og som jeg da ogsaa overfor Offentlighede
har gjort mig til Talsmand for baade i Tale og Skri

Den første Gang, jeg udadtil afgjort slog til Lyd f
denne sognekirkelige Synsmaade, var i 1896, altsaa
Aar efter min Tiltræden som Sognepræst. Ved et Præst
konvent holdt jeg et Foredrag, som derefter blev tryl
i „Frit Vidnesbyrd", og som havde til Titel: „Hvorv
skal vor Prædiken sigte paa Omvendelse?" I dette For
drag nægtede jeg jo ikke, at der maa drives paa de

Omvendelse, som vi alle stadig trænger til. Men denne er noget andet end Hedningers Omvendelse til Kristendom. Jeg udtalte i Foredraget:

. . . Der har været taget skævt Sigte. Man har lagt an paa et Folk af Hedninger, der skulde omvendes til Kristendommen. Men her bor i Landet et Folk af Kristne.

Ikke blot bor der et Antal Kristne iblandt os; men hver Sognemenighed her i Landet er en kristen Menighed.

Og hvad jeg højlig vil anbefale, er, at den, der bliver beskikket til Præst for en af disse Sognemenigheder, anlægger denne Synsmaade.

Lad vedkommende Menighed være saa nedsunken i Verdslighed og Sløvhed, som den være vil, det er en nedsunken *Kristen*menighed, Præsten er stillet overfor, og hans Opgave bliver at rejse den saa vidt mulig af dens Fald. Men skal det lykkes ham, da maa han gaa ud fra, at der er et Kristenhjerte i den, hvor skjult det end kan være, hvor mat det end kan slaa. Han maa forudsætte dette Kristenhjerte. Og hvad mere er, han maa se det. Han maa have den Sekraft, der lader ham øjne i den faatallige Flok af temmelig sløve Kirkegængere, der samles under hans Prædikestol, noget mere end der ser ud til, noget mere end de selv véd af, noget, som trænger til at blive taget ved Haanden, noget, som beder om Velsignelse . . . .

Paa det Præstekonvent, hvor jeg holdt Foredraget, fandt jeg ikke Forstaaelse eller Tilslutning. Men da derefter Foredraget kom til at foreligge trykt i „Frit Vidnesbyrd“, havde jeg den Opmuntring, at det blev optaget i et kirkeligt Ugeblad (Thorvald Elmquists „Kirkebladet“) med en tilføjet Note om, at Foredraget syntes Udgiveren at „indeholde saa meget godt og træffende“.

Dette betød jo ikke en Tilslutning til Foredragets Hovedtanke; men det betød dog aabenbart, at Foredraget, efter Elmquists Mening, fortjente Opmærksomhed.

Og dette blev Elmquist meget ilde optaget. I et senere Nummer af „Kirkebladet“ meddeler han, at han har faaet et Brev fra en Præst af Indre Mission, som udtaler sin alvorlige Misbilligelse af, at han har kunnet optage mit Foredrag, oven i Købet med en anbefalende Tilføjelse. Dette er efter den indremissionske Præsts Mening saa graverende, at Elmquist maa betragtes som ganske opgivet. Vel er der endnu en Mulighed for, at han personlig kan være en Kristen, men „som Prædikant kan en evangelisk-luthersk ikke have at gøre med Dem.“

Det betegnende er, at Pastor Elmquist ikke med et Smil kaster et saadant Brev i Papirskurven eller meddeler det kort og godt i sit Blad som et Kuriosum, men at han tager virkelig Notits af Brevet, forsvarer sig mod Brevskriveren, hævder sin Ret til at optage Foredraget og at finde meget godt og træffende i det. Det mærkes, kort sagt, at Elmquist betragter Brevskriveren som Talerør for en Retning, som Repræsentant for en Magt, der maa tages Hensyn til.

Ja, det var Indre Mission, der her gav Elmquist Besked. Elmquist havde altid arbejdet paa Broslagning mellem de kirkelige Partier og derfor stillet sig anerkendende til Indre Mission. Men her fik han — og det var ikke første Gang — den Besked fra de missionske: Det er godt nok med den Broslagning; men *vi* vil dominere.

)g dersom du ikke føjer dig efter vore Dekreter, bliver u sat i Ban.

Saa vidste alle andre med det samme, hvorledes de avde at forholde sig overfor Morten Pontoppidan og ans folkekirkelige Opfattelse.

Naturligvis behøvede Grundtvigianerne i og for sig :ke at frygte Indre Missions Banstraale. Men saa var er andre Ting, som gjorde sig gældende indenfor deres .ejr og holdt dem tilbage fra at give mig Tilslutning. Dels ette, at jeg nu engang, paa Grund af min Stilling til Anskuelsen", var kommen paa det sorte Brædt hos eres Førere, og saa endvidere dette, at Valgmenigheds- nteressen havde gjort Grundtvigianerne uimodtagelige or den sognekirkelige Synsmaade. Grundtvigianerne ar, paa deres Maade, blevet ganske lige saa snevert ølende som Missionsfolkene, hvad den kristne Broder- ølelse angaar. Hvad de brød sig om, var deres egne særsammenslutninger; Sognemenigheden var intet for lem.

Saaledes gik det til, at jeg kom til at fægte alene for nine sognekirkelige Idealer. Dersom det fra først af et Øjeblik — ved Thorvald Elmquists Holdning — havde et ud til, at jeg skulde finde Tilslutning, saa blev denne Jdsigt snart tillukket, og det syntes at være kun alt for andt, naar Henning Jensen i en Anmeldelse af et af nine herhen hørende Programskrifter betegnede al min Tale om denne Sag som en „Røst i Ørkenen", hvormed nan jo mente, at hvad jeg sagde, kunde være fornuftigt nok, men der var ikke en Sjæl, som brød sig derom.

Nej, tilsyneladende ikke. Men hvem véd? Maaske mine Ord dog har haft deres Virkning. I hvert Fald er det mig personlig en Beroligelse at vide, at jeg ikke har været stum, men at jeg har talt, medens Tid var, og medens jeg var i Stand dertil. Iøvrigt er jeg den Dag idag mere overbevist end nogensinde om, at jeg, i det store og hele, har lejret mig dér, hvor Fremtiden gror for vor Folkekirke. Mere end eet Tegn tyder allerede paa, at den sognekirkelige Tanke, som vor Folkekirke er bygget paa, begynder at komme til Ære og Værdighed igen — at det med andre Ord sikkert kan haabes, at Sognemenigheden mere og mere vil faa sin Anerkendelse som kristen Menighed — som den, der paa hvert Sted er Herrens Brud, ringe nok og stakkels nok maaske, men dog den virkelige Brud, medens de vakte Sjæle snarere maa lignes ved Brudejomfruerne og Brudesvendene, der har faaet deres Lamper tændt og er gaaet forud, Brudgommen i Møde, for at føre ham ind til Bruden.

Dette er den sunde folkekirkelige Betragtning, og den skal nok sejre hos os.

Uden Tvivl vil der vedblive at være et Parti, som staar imod, — som forlanger, at der skal „sættes Skel“, og som taler om „Herrens Menighed i N. N. Sogn“ og mener dermed sig selv. Ja Farisæisme og fanatisk Sneverhjertethed og Selvgodhed vil altid vide at stikke sig frem paa det religiøse Felt i alle Lande. Til vore Indremissionsfolk har jeg intet Haab. Men de grundtvigske — skulde de ikke snart faa Øjnene op? De er dog ikke af Naturen sneverhjertede og trangsynede. Oprindelig var

den grundtvigske Bevægelse stort og bredt anlagt — en Folkebevægelse, en Landskirkebevægelse. Naar Grundtvig sang om den „signede Dag“, som vi ser opkomme til os af Havet, og som skal lyse paa Himlen mer og mer „os alle til Lyst og Fromme“, da mente han med „os alle“ det danske Folk i sin Helhed, det danske Folk som kristent Folk. Og naar han i en anden Kirkesang fra samme Tid taler om Kristi Kirke, der i tusind Aar har staaet som „vort Danevirke“, — naar han i samme Sang bringer Gud en Tak for hver „Draabe god“, vi har faaet af „det Hjerteblod, som livsalig gennemrinder Dannemænd og Dannekvinder“, — naar han takker for „alle gode Gaver paa vor Mark i tusind Aar“ og beder om, at Guds Ord maa lyse og Hjertet brænde „i vor Æt til Verdens Ende“, da er det paa det danske Folks Vegne han her takker og beder og ønsker, at vi maa vedblive at være et kristent Folk til Verdens Ende, saa at endnu mange Slægter saaledes maa takke Herren „i Daners Fødestavn“.

Her har vi Grundtvig i et af hans lyse, profetiske Øjeblikke. Og den grundtvigske Bevægelse var — gentager jeg — fra først af anlagt paa dette Programs Gennemførelse. Grundtvigs tidligste Venner havde et ægte folkeligt og stort Blik for Mennesker og Forhold. De havde kærlig Forstaaelse af de slumrende Muligheder hos Landskirkens store Masse. De havde Drift til at løfte og levendegøre denne Masse ved at komme den i Møde, ja gaa ind i den og blive dens Surdejg. Saaledes drog en Mand som Peter Rørdam ud til sit Præsteem-

bede for at arbejde paa — som han skrev til en Ven — at Mern Sogn kunde „blive et gudfrygtigt, oplyst og arbejdsomt Sogn“. Og naar han kom til Bøndernes Gilder, Barseler og Bryllupper, havde han Visebogen med i Lommen, og naar Maden var fortæret, sagde han: Skal vi saa have en Sang! Og saa sang han med dem og oplivede sig sammen med dem, ja med dem allesammen uden Hensyn til, om de hørte til „de hellige“ eller de „bevidste Kristne“. Her var et varmt og aabent Hjerte, ret et Sognepræstehjerte, og saaledes var det med saa mange af hine ægte Gammelgrundtvigianere. De havde ikke Sans for aandeligt Klikevæsen, og det havde da heller ikke Grundtvig selv paa den Tid. Det er en bekendt Sag, at han nægtede at deltage i de Stuemøder, nogle københavnske Tilhængere af ham en Tid havde givet sig til at afholde. Afsondrede Valgmenigheder var en Ting, de ægte gamle Grundtvigianere aldrig havde drømt om. Og da saa Valgmenighedsbevægelsen kom, var der mere end een af dem, der stod imod og vedblev at holde paa, at Valgmenighedsdannelse kun burde være en Nødhjælp i særlige Undtagelsestilfælde, men at den almindelige Regel for „Livets Folk“ maatte være den, at de skulde smukt blive i deres Sognemenigheder, hvor de var kaldede til at udgøre en uundværlig Surdejg. Dette var saaledes Højskoleforstander Jens Nørregaards stadige Holdning, naar man vilde have ham med til Valgmenighedsdannelse paa hans Egn. Siden er det jo næsten blevet Mode, at en grundtvigsk Højskole skal have sig en Valg- eller Frimenighedskirke som Appendiks.

Nuvel — jeg svæver for vidt ud i mine Betragtninger. Jeg vilde her kun sige dette, at der maa dog vel kunne være Haab om, at Grundtvigianerne maa kunne finde deres gamle Hjerte igen — det, som er vendt mod Folket og Folkets Kirke. Man skulde i hvert Fald tro, at Valgmenighedssværmeriet snart maa have løbet Linen ud, nu, da det har begyndt at blive Praksis, at ligesom man før var utilfreds med Sognemenigheden og traadte ud af den og dannede Valgmenighed, saaledes bliver man nu utilfreds med den Valgmenighed, man er i, og træder ud af den og danner en ny konkurrerende Valgmenighed. Det er Ryslinge, Landets første og oprindelige Valgmenighed, der begynder at frembyde et saadant alt andet end tiltalende Skue. Og det kan dog vist ikke undgaaes, at saadanne Erfaringer maa svække Begejstringen for Valgmenighedsideen i det hele taget. Og da nu ovenikøbet Sognemenighederne har faaet en Adgang til selv at vælge deres Præster, vil der for Fremtiden være saa meget mindre Forskel paa dem og Valgmenighederne.

Ja, lad os nu se, om ikke Bladet vender sig, — om ikke Valgmenighedsbevægelsen vil blive afløst af en sognekirkelig Bevægelse, — om ikke det, der i en Række Aar har været en Røst i Ørkenen, ender med at blive godt Latin. I hvert Fald naar andre tager fat og siger det samme som jeg — og siger det bedre end jeg.

XIX

Ogsaa paa anden Maade var min Tilværelse som Præst i Folkekirken en Kæmpen mod Strømmen. Mine Kolleger havde, paa faa Undtagelser nær, en vis Tilbøjelighed til at holde mig paa Afstand, og den kirkelige Almenhed havde lært at betragte mig som en Mand, man som troende Mennesker skulde være paa Vagt imod. Lige saa behageligt det maa være at høre til de forud godkendte, som kan sige hvad de vil, og det er dejligt altsammen, lige saa brydsomt bliver det for den Præst, der hver Gang paa ny skal tiltvinge sig Indgang hos Tilhørerne — nøde dem til at høre paa, hvad han siger, og ikke straks forkaste det.

Jeg hørte jo til de af Indre Mission udskregne „vantro Præster". Og hvad Grundtvigianerne angaar, da er jeg i Stand til at anføre et typisk Eksempel paa, hvorledes de saa paa mig — de af dem, jeg ellers kom bedst ud af det med. Det var en yngre jysk Valgmenighedspræst (eller var han maaske Frimenighedspræst), der engang sagde mig, elskværdigt og ligeud: Jeg anser Dem ikke for at være en Kristen! Vi sad saa rart sammen i hans Agestol. Han kørte mig til Jærnbanestationen, efter at jeg havde holdt Foredrag for hans Kreds

og haft det saa venskabeligt og fornøjeligt sammen med ham i hans Hus. „De er af den Slags Folk, vi skal have ud at tale for vore unge,“ sagde han, „men jeg anser Dem ikke for en Kristen.“

Dette var nu før jeg var blevet Sognepræst, lige efter at jeg havde begyndt at udgive „Frit Vidnesbyrd“. Siden, da jeg var kommen i Embede, gik det jo ikke saa godt an at sige saadan noget til mig. Og jeg tror forøvrigt ogsaa, at man i visse kirkelige Kredse stiltiende enedes om at indrømme mig en lille Undtagelsesstilling, saaledes at jeg fik Lov til paa en vis Maade dog at være en Slags Kristen. Jeg havde taget Folk om Hjertet med flere af mine opbyggelige Skrifter. Og der dannede sig paa de afgørende Steder, hvor ellers, efter B. J. Fogs Bortgang, min Fjernelse fra Embedet havde kunnet komme paa Tale, en Teori om, at en Mand, der saaledes havde lagt fromt Sindelag og opbyggelig Evne for Dagen, en Mand, der, trods alt, „var en Præst i“, ham kunde man tillade at have nogle afvigende Meninger — eller vel egentlig ikke tillade det, men dog bære over dermed.

At denne Teori blev anvendt paa mig, véd jeg fra bedste Kilde, nemlig — thi jeg kan jo lige saa godt sige det — fra Biskop Ostenfelds Ord til mig, da han var paa Visitats.

Og det var jo meget smigrende for mig, at man vilde gøre mig personlig en saadan Indrømmelse. Men jeg satte ellers ingen Pris derpaa. Jeg brød mig slet ikke om at faa som en personlig Indrømmelse, hvad der, efter min egen Mening, slet og ret tilkom mig som Indehaver

af Læreembedet i den danske evangelisk-lutherske Kirke. Nemlig en vis evangelisk Lærefrihed. Netop en saadan Lærefrihed, som jeg gjorde Brug af, og som det, efter evangelisk Grundsætning, tilkommer enhver Lærer i Kirken at gøre uhindret Brug af.

Jeg var i sin Tid gaaet i Embede med den udtrykkelige Forstaaelse, at en saadan evangelisk Lærefrihed skulde gælde i den danske Folkekirke. Det var blevet mig betydet, at en Forkyndelse som min havde sin rette Plads indenfor Kirken — at det ligefrem tiltrængtes, at saadanne Anskuelser kom til Orde blandt Præsteskabet. Nu derimod hed det, at der kunde bæres over med saadanne afvigende Anskuelser hos en Mand, der ellers betød noget.

Men, som sagt, Overbærenhed kan man ikke sætte Pris paa, hvor man er i sin gode Ret. Og — jeg brød mig slet ikke om at nyde min Lærefrihed som en Forret, der indrømmedes mig personlig i Modsætning til andre Medbrødre i Præstegerningen, der ikke var saa heldige at have, fra tidligere Dage, en vis kirkelig Anseelse i Behold, og som derfor lettere kunde behandles som Stympere.

Jeg kunde ikke sidde stille, da Ribe Biskop — omkring ved Aarhundredeskiftet — faldt over Anton M. Jensen i Harboøre, fordi han havde angrebet Læren om evige Helvedespinsler. I mit Blad rejste jeg Indsigelse mod denne Indskriden og hævdede, at Pastor Jensen kun havde benyttet den Lærefrihed, der var uundværlig og umistelig for os alle. Det endte jo med, at Pastor Jensen fik Af-

sked, men fik den paa en saadan Maade, at det ikke traadte tydeligt frem, om han var afskediget for Vranglære eller for disciplinær Forseelse overfor Autoriteterne under Sagens Forhandling.

Jeg havde paa denne Tid en Sammenkomst i København med Pastor Anton Jensen, hvem jeg iøvrigt ved den Lejlighed saa for første Gang. Jeg gjorde ham et Forslag: Han skulde søge det opslagne Harboøre Sognekald paany, idet han i sin Ansøgning indrømmede og gjorde Undskyldning for sine smaa disciplinære Forseelser, medens han udtrykkelig betonede sin Fastholden af den Lære, han havde fremsat angaaende Helvedesstraffene. Jeg vilde saa i „Frit Vidnesbyrd“ af al Magt slaa til Lyd for, at nu maatte man give ham Embedet igen, dersom man skulde undgaa at faa fastslaaet, at han virkelig var bleven afskediget for Vranglære. Endvidere tilsagde jeg Anton Jensen, at dersom han desuagtet ikke fik sit Embede igen, vilde jeg gøre fælles Sag med ham ved at tage min Afsked.

Jeg søgte at vise Anton Jensen, at der virkelig paa denne Maade vilde aabne sig en ikke saa lille Mulighed for, at han kom i Embede igen. Og jeg tror ogsaa, han selv saa det. Men da der, efter nogen Tids Samtale, faldt den Ytring fra ham, at „man kan ogsaa købe Guld for dyrt“, gik det op for mig, at han slet ikke af Hjertet kunde være med i Planen, at nemlig hans Hu stod til noget andet og mere storartet end at være Sognepræst. Samme Dag, vi havde vor resultatløse Forhandling, skulde Anton Jensen ud at tale i Koncertpalæets store

Sal. Der var gaaet Sensation i Tingen. Bladene havde stødt i Basun for den ny Profet fra Harboøre. Københavnerne strømmede til, fyldte Salen til sidste Plads og bragte ham deres Hyldest. Ogsaa jeg sad der som fattig Per Eriksen og følte, at her maatte jeg nok pakke sammen med min Plan om Alliance.

Anton Jensen steg højt mod Popularitetens Zenith — for meget snart efter at ligge vingebrudt paa Jorden. Han var alt for ung og ubefæstet til at kunne taale den udsatte Stilling som Døgnhelt. Han svimlede paa Piedestalen. Efter i nogen Tid at have virket som fri kristelig Forkynder, gled han — naturligvis, havde jeg nær sagt — ud i Spiritisme og derfra videre ud i sjæleligt Sammenbrud.

Det er min Mening om Pastor Anton M. Jensen, at der var gode Kræfter i ham, som sikkert vilde være komne til sund Udfoldelse, dersom han var forblevet i Embede, saaledes at den folkekirkelige Orden kunde vedblivende have øvet sin retledende og tøjlende Indflydelse paa ham, — dersom han, med andre Ord, ikke var blevet Offer for et uforstandigt og brutalt Kirkeregimente.

Den samme Uforstand, om just ikke den samme Brutalitet, traadte senere frem hos Arboe Rasmussens Biskop og kaldte mig i Vaaben.

Det var, dengang Sognepræst Arboe Rasmussen i Teologisk Tidsskrift 1902 havde offentliggjort en Afhandling „Bemærkninger til Problemet: Jesus Kristus, Guds Søn“, hvori han gjorde gældende, at Jesu Sønneforhold til Gud ikke havde noget at gøre med, at Gud ved hans

Tilblivelse skulde være traadt i den jordiske Faders Sted. Dette var en hedensk Misopfattelse af Forholdet, der ganske vist var trængt ind i det ny Testamente, men kun ganske enkelte Steder og i saadanne Skriftstykker, der hørte til Ny Testamentes seneste Bestanddele, medens ellers denne Tanke var ganske fremmed for de nytestamentlige Forfattere.

Neppe mange læste Afhandlingen. Men desto flere var der, som efterhaanden hørte Rygtet om, at der virkelig fandtes en Præst i Folkekirken, som ved sine Studier var ført til at forkaste Læren om Jomfrufødslen, og som havde fremlagt dette Studieresultat offentlig for sine Medteologer. Dette vakte en Del Bestyrtelse. Fra forskellige Sider begyndte man at spørge: Kan dette ogsaa gaa an? Og det førte til, at Biskop A. S. Poulsen i Viborg, til hvis Stift Arboe Rasmussen hørte, tog Anledning til at udtale sig om Sagen i det dengang forsamlede „kirkelige Udvalg“. Biskoppens Udtalelse, der faldt paa Mødet 15. Juni 1904, lød ifølge den officielle Gengivelse saaledes:

Der er i Viborg Stift en ung Mand, som befinder sig i en højst betænkelig Uoverensstemmelse med et Led i den apostoliske Trosbekendelse. Man holder naturligvis Øje med en saadan Mand, men der er paa ingen Maade endnu skredet ind imod ham ... Hvis det viser sig, at det centrale i et saadant Menneskes personlige Kristusforhold er i Orden, saa maa man behandle det som et Sygdomstilfælde, hvorpaa der maa tages med lempelig Haand, i Haab om at det efterhaanden, naar Gæringen er gaaet over, vil kunne ledes ind i det rette Spor.

Denne biskoppelige Udtalelse nødte mig frem. Jeg udgav endnu dengang mit „Frit Vidnesbyrd". Jeg var ved at slutte dets 12te Aargang og dermed selve Tidsskriftet, idet jeg vilde holde op, mens Legen var god, og syntes, at tolv Aargange kunde være nok. Men jeg naaede altsaa, inden jeg sluttede, i mit næstsidste Nummer (3. Decbr. 1904) at faa ind en Artikel, som fyldte hele Nummeret, og som behandlede Biskop Poulsens Udtalelse. Biskoppen havde jo ment, at man maatte betragte Arboe Rasmussens Afhandling som Udslag af „et Sygdomstilfælde, hvorpaa der maa tages med læmpelig Haand". Jeg skriver da i min Artikel:

Et Sygdomstilfælde! Man kunde jo ogsaa sige et Overbevisningstilfælde, et Ærligheds- og Oprigtighedstilfælde, et Tilfælde af Protestantisme. Thi det er just nøjagtigt noget saadant, der foreligger. Der er ikke Tale om nogen Slags sygelig Opskruethed eller fremfusende Agitation. Her er Tale om en Afhandling i Teologisk Tidsskrift, en Afhandling fuld af Kirkefædre-Citater og Argumenter og Saglighed fra Ende til anden. Alt hvad der skulde kunne kaldes Forløbelse, er her ganske udelukket. Sagen foreligger altsaa ganske rent og klart. Den bestaar i selve dette, at en dansk Teolog kraftigt og virksomt har hævdet den protestantiske Grundsætning om Skriftens Overlegenhed over de kirkelige Symboler, — har paa Trods af den herskende Opinion gjort Grundsætningen gældende ogsaa overfor den apostoliske Trosbekendelse. *Det* er, hvad der foreligger, selve dette og intet andet.

Nu kan det jo ikke forlanges, at alle skal føle sig tiltalt af en saadan kæk Optræden. Knubs maa en Mand som Arboe Rasmussen være belavet paa. Det har han formodentlig

ogsaa været — har staaet med sine Vaaben parat og tænkt: Kom an, hvem der vil tage Handsken op!

Det maa gøre et underligt Indtryk, naar man staar dér med aabent Visir og venter at krydse Klinge med en Modstander eller maaske et helt Dusin, og der saa i Stedet fremtriner en barmhjertig Søster med et Grødomslag parat.

Jeg prøver at forestille mig Arboe Rasmussens Sindsstemning, da han erfarer sin Biskops Ord om, „et Sygdomstilfælde, hvorpaa der maa tages med lempelig Haand.“

Det er altsaa hans Kirkes Svar til ham! *Det* er, hvad han har faaet ud af sit Forsøg paa at rejse en videnskabelig Diskussion!

Men denne Sag har ikke blot personlig Interesse for A. R. Den angaar sandelig os alle. Hvilken forfærdende Karakteristik har ikke her dansk Protestantisme — eller rettere Uprotestantisme — givet af sig selv! Hvor har den ikke blottet sin forhutlede, enerverede Sjælstilstand!

Det er i Forsamlingen af den danske Kirkes udvalgte, en Biskop staar frem og stempler det som et Sygdomstilfælde, at en Mand uden Menneskefrygt har hævdet, hvad han har fundet at være bibelsk Sandhed.

Et Sygdomstilfælde!

Jeg misforstaar ikke Biskop Poulsen. Det er ikke hans Mening at ville gøre A. R. bogstavelig til en „syg“ Mand. En saadan Infami vilde ikke blot være utænkelig fra Biskop P.s Side, men vilde jo ogsaa i dette Tilfælde være efter Omstændighederne ganske umulig og meningsløs. I Biskoppens Ord ligger blot, at hvad der rører sig hos Arboe Rasmussen, er noget, som gaar over. Denne Protestantiskhed, denne Opsætsighed mod Opinionen, denne videnskabelige Aabenhed og Frygtløshed, denne uforknytte Studeren løs paa det ny Testamente og denne frejdige Træden frem for Verden med Studiets indvundne Resultater, — alt dette er noget, som gaar over, blot man ganske rolig lader det have sit Forløb.

Det staar aabenbart ganske klart for Biskop P., hvorledes et saadant „Tilfældes“ Forløb er, — hvorledes det opstaar hos en „ung Mand“ (i A. R.s Tilfælde en ung Mand lige ved de fyrre), hvorledes man blot skal give den unge Mand Lov at rase ud, indtil „Gæringen er gaaet over“. Saa vil han kunne ledes ind i „det rette Spor“. Saa vil han snart ende med at blive ganske som alle vi andre!

Mon det dog ikke har løbet koldt ned ad Ryggen paa en og anden i det kirkelige Udvalg? ....

Saaledes tog jeg til Genmæle. Men naturligvis ændsedes det ikke af nogen. Og da det, efterhaanden som Tiden gik, trak mere og mere sammen til en regulær Forfølgelse af Lærefriheden, foreløbig med Arboe Rasmussen som Offer, fandt jeg det nødvendigt, at Lærefrihedens Venner rørte paa sig. Jeg slog mig da sammen med Arboe Rasmussen om, at vi to i Forening skulde genoptage Udgivelsen af „Frit Vidnesbyrd“, som havde hvilet i ni Aar. Fra Oktober 1913 udkom da „Frit Vidnesbyrd, Ny Række“. Og medens jeg forrige Gang havde fundet mig godt i at være saa godt som ene om at skrive Bladet, saa var det denne Gang Meningen, at vi vilde have saa mange som muligt med til at skrive deri, saaledes at Bladet kunde fremtræde som et virkeligt „Organ“ for en i Kirken forhaandenværende Aandsretning.

Men dette slog ganske fejl. Vi fik en Del Læsere, men saa godt som ingen Medarbejdere. Og Abonnenttallet gik saa hurtigt ned, at Bladet allerede efter to Aargange maatte standse.

Det blev altsaa et mislykket Foretagende, jeg havde slaaet mig sammen med Arboe Rasmussen om. Men jeg

fortryder det dog ikke. Jeg vil hellere have staaet sammen med den Mand i et mislykket Foretagende end med de andre — de, der forfulgte ham eller dog lod ham i Stikken — i *deres* Foretagende, som jo ikke kan kaldes mislykket. Thi skønt det ikke lykkedes at faa Arboe Rasmussen dømt fra Kjole og Krave, saa lykkedes det derimod godt nok at faa vist ham saa megen Ubroderlighed, at han tilsidst ikke kunde eksistere i Broderskabet, men blev træt og ked af det hele og nedlagde sit Embede.

Men min Skyld var det altsaa ikke.

Man kunde iøvrigt spørge mig, hvorledes jeg selv har kunnet eksistere i Broderskabet. Og jeg maa da svare, at vel har ogsaa jeg maattet føle mig en Del isoleret, men jeg har dog paa ingen Maade mødt en saadan Sum af Ubroderlighed som den, der slog sammen over Arboe Rasmussens Hoved. Jeg har allerede før omtalt Grunden til, at mine Kolleger og Medkristne, selv om de har rystet paa Hovedet over mig, dog meget ofte har været tilbøjelige til at yde mig en vis Anerkendelse og indrømme mig en Slags Undtagelsesstilling. Og under alle Omstændigheder har jeg aldrig skænket det videre megen Tanke, om de andre følte broderligt overfor mig, men blot bestræbt mig for, at *jeg* maatte føle broderligt overfor *dem*. Thi paa den Maade bliver Broderforholdet jo dog i Grunden bevaret. Man kan maaske nok sige, at der skal to til at danne et Broderskab; men kan man dog ikke ogsaa sige, at der skal to til at *bryde* et Broderskab? Hvad mit Forhold til det danske Præsteskab angaar, da tror

jeg, jeg derom kan anvende de bekendte Digterord: „Aldrig briste, skønt de brage, Rosenbaand fra Ungdoms Dage". Jeg har ikke kunnet blive Medlem af et grundtvigsk Præstekonvent. Da jeg engang — og det var dog før mit afgjorte Brud med „Anskuelsen" — paa Opfordring af en Ven, som var Medlem, havde søgt Optagelse i et saadant, fik jeg Brev fra Konventets Formand, at efter Forslag af N. N. var jeg optaget, men han, som Formand, kunde ikke med Glæde byde mig velkommen. Og Grunden var en Kritik, jeg i „Tidens Strøm" havde øvet mod Schrøder og Askov. Et missionsk Præstekonvent kunde jeg selvfølgelig endnu mindre blive Medlem af. I Juni 1905 var vi en lille Kreds af aandsbeslægtede Præster fra hele Landet, der traadte sammen og dannede et „St. Hans Konvent" med mig som Formand. Men vi var kun ganske faa, og der kom ingen ny til. Jeg har vel sagtens heller ikke forstaaet at lede Konventet; vist er det, at det gik snart i Staa.

Men der findes jo Præstekonventer, som staar aabne for alle uden Hensyn til Aandsretningen, saaledes Roskilde Konvent og Almindelig dansk Præstekonvent. Denne Adgang har jeg da heller ikke ganske forsømt at benytte mig af og har jævnlig haft Glæde af at deltage i begge disse Konventers Møder.

Næstsidste Gang jeg — til Dato — var med til Alm. dansk Præstekonvents Møde, maatte jeg overvære, at man satte Pastor Thorkild Rørdam ud af Bestyrelsen paa Grund af manglende Rettroenhed. Aha! tænkte jeg, dér er nu en ny Kætter, som skal stemples og maaske

gøres Jagt paa! Men lad mig tilføje, at der ingenlunde var Enstemmighed angaaende dette Skridt. Og da jeg saa igen kom til Konventsmøde — paa Nyborg Strand i Foraaret 1920 — havde jeg den Opmuntring at overvære en Forhandling om den nyere liberale Teologi, en Forhandling, der gav mig et ligefrem overraskende Indtryk af, i hvilken Grad Præsterne er begyndt at blive forstaaende og anerkendende overfor den nyere Teologi. Der var to Indledere, som begge i det store og hele *hyldede* den, og hos Deltagerne i Ordskiftet mødte den meget mere af Anerkendelse end af Modstand. Ja, der ytrede sig i Virkeligheden kun en meget spagfærdig Modstand, hvorimod baade den ene og den anden yngre Præst stod frem og talte fra Leveren og fortalte os, at det kunde ikke nytte at ville spærre Vejen for de ny Tanker og skrue Udviklingen tilbage. Kort sagt, man mødte en meget frisk Luftning, og selv Arboe Rasmussen vilde, om han havde været tilstede, slet ikke have været noget særlig sort Faar i den Forsamling.

Ja, man skal faa at se, at Udviklingen gaar sin Gang, og at det ikke lader sig gøre at hindre det fri Studium ved vort teologiske Fakultet og ej heller i Præsternes Studerekamre.

Det fri Studium — det er jo i Virkeligheden det, man har i Tanke, naar man taler om den nyere liberale Teologi. Studieresultaterne — de mange forskellige Hypoteser, der er bragt til Torvs af liberale Teologer, hvem kan sige god for dem? Men selve den Ting at studere den hellige Skrift med fri videnskabelig Kritik og at be-

tragte den kristelige Religion under religionshistoriske Synspunkter, dette er den liberale Teologis Fremgangsmaade, og det er den alene, der har Fremtiden for sig.

Hvem der, som jeg, har studeret Teologi i godt halvhundrede Aar — lærd Teolog er jeg aldrig blevet, men studiosus theologiæ er en Titel, jeg stadig har stræbt at fortjene og stræber derefter den Dag idag — hvem der, siger jeg, har fulgt blot nogenlunde med i de sidste 50 Aars teologiske Udvikling i de protestantiske Lande, han kan tale med om Forskellen paa før og nu — hvorledes Studiet er blevet i en ganske anden Grad fængslende og udbytterigt efter at disse nyere, fra først af saa stærkt bekæmpede Studiemetoder er begyndt at trænge igennem. Jeg for mit Vedkommende maa sige, at først nu, i de sidste 30 Aar, har jeg ret vidst, hvad det var at studere Teologi. Og jeg lykønsker de unge, der kan gaa ind til Studiet og straks fra første Færd lære det at kende i denne Skikkelse. Jeg tvivler da heller ikke paa, at jo det teologiske Studium vil i den kommende Tid faa ny Tiltrækningskraft overfor vordende Akademikere og i det hele komme til Ære og Værdighed paany.

XX

Det var Aaret før Verdenskrigens Udbrud, at jeg, som omtalt, sammen med Arboe Rasmussen havde begyndt Udgivelsen af „Frit Vidnesbyrd, Ny Række“. Og det var i November 1914, nogle Maaneder efter Krigens Udbrud, at Abonnenterne begyndte at afbestille Bladet, harmfulde over, at jeg havde oversat og optaget en Artikel „Sandheden om Tyskland“. Artiklen havde staaet i „Tägliche Rundschau“ og var forfattet af en Englænder Louis Hamilton, der var ansat som Docent ved Berlins Universitet. Denne Mand havde her aflagt et Vidnesbyrd til Bedste for Tyskland og stemplet som Løgn Paastanden om, at det var Kejseren og Tyskerne, der havde villet Krigen. Da Hamilton berettede om Ting, han kunde iagttage paa nært Hold, da han desuden var at anse for et forholdsvis uvildigt Vidne, og da han udtrykkelig havde givet sin Artikel den Undertitel „Et Ord til de sandhedselskende af alle Nationer“, fandt jeg det rigtigt, at et dansk Blad optog hans Artikel. At intet Dagblad vilde gøre det, var jeg klar over. Men jeg havde jo, naar det kom til Stykket, selv et Blad. Nuvel, saa oversatte jeg Artiklen og tog den i Bladet uden nogen Kommentar.

Det kom jeg til at høre meget ilde for. Blandt andet bebrejdede man mig, at jeg havde „smuglet“ en saadan Artikel ind under et falsk Flag — Religionens Flag. Mine Abonnenter havde abonneret paa et religiøst Blad og kunde med Føje vente at faa religiøs Læsning, og saa fik de ind ad Døren et Forsvar for Tyskland.

Ja vel, det var noget ualmindeligt, men egentlig ureligiøst kunde det ikke kaldes. Ikke efter min Opfattelse af, hvad Religion er. Det at gaa en Smule ud af sin Vej for at give *Sandheden* en Haandsrækning, den Sandhed, som netop nu er faldet iblandt Røvere, det er ikke ureligiøst og slet ikke upassende hverken for en Præst eller en Levit.

Under alle Omstændigheder — Tiderne var overordentlige, og i Øjeblikket var det for mig vigtigere end noget andet, at Sandheden om Tyskland kom frem, — at ikke de Røverhistorier, der fyldte Verdenspressen, og som gik ud paa at lægge Skylden for Krigen over paa Tyskerne og vække alle Landes Had imod dem som enestaaende Uhyrer og Barbarer — at ikke disse Røverhistorier kom til at staa uimodsagte her i Danmark.

Det gjaldt at være paa Vagt, at ikke det hos os fra tidligere Tid ulmende Tyskerhad nu skulde blive pustet i ny Lue.

Det havde gennem flere Aar staaet mig klart, at Fjernelsen af dette Had var vort Folks Tarv, — at et nabovenligt Forhold til vor store sydlige Frænde og Nabo maatte paa ny bringes til Veje, dersom vi ikke som Nation skulde i Længden komme til at lide alt for stærkt

under sjælelig og aandelig Isolation, — især efter at Følelserne overfor os hos vore norske og svenske Frænder i de senere Aaringer var til en vis Grad kølnede. For at bidrage til mine Landsmænds Forstaaelse af og Sympati med Tyskland havde jeg i 1913, i Anledning af det tyske Folks store Mindeaar udgivet „Anno 13. Tysklands Rejsning mod Napoleon for 100 Aar siden". I Forordet skrev jeg:

> Ikke ved nogen indlagt Tendens, men ved selve sit Emne paakalder nærværende Arbejde Læserens Sympati for den tyske Nations Enheds- og Frihedsstræben.
>
> Skulde det være forkasteligt at lade saadanne tysksympatiske Følelser opstaa hos Danske, ja, da var der intet andet for, end at man maatte holde den danske Almenhed i Uvidenhed om de paagældende Ting. Eller i hvert Fald maatte man nøjes med at meddele en overfladisk og skematisk Kundskab derom, som man var vis paa, intet Indtryk kunde gøre. Dette er vel omtrent det Parti, vi hidtil har taget under de senere Aartiers Arbejde paa dansk Folkeoplysning. Og det kan have været forklarligt og naturligt. Men det duer ikke i Længden at stikke Hovedet i Busken og ikke ville se Guds store Gerninger, som er gaaet for sig lige foran Ens Dør. Det begynder med, at man ikke *vil* se, og det ender maaske med, at man ikke *kan*. Det begynder med, at man aflukker sig fra at føle Deltagelse for sit Nabolands store Oplevelser, og det ender maaske med, at man ingen Oplevelser faar selv ....
>
> Min Overbevisning om, at der derved bliver bødet paa en Mangel — ja, man kan vel sige: oprettet en Forsømmelse fra dansk folkelig Historieskrivnings Side, giver mig Mod til at fremlægge dette Arbejde, som baade en og anden kunde have udført med langt større Kompetence og Dygtighed end

jeg, men som det nu ikke desto mindre er tilfaldet mig at udføre.

Saa tag og læs, Landsmand! Læs om en stor Tid. Og giv dit Hjerte Lov at bevæges over Tyskes heltemodige Kamp for tysk Frihed og Selvstændighed.

Som det fremgaar af dette Forord, var det mit Hovedøjemed med Bogen at indvirke paa mine Landsmænds Sindelag, bidrage til en Udvidelse af Folkehjertet og dermed tillige af Folkets hele aandelige Synskreds.

Jeg kan her tilføje, at det var Højskolemanden i mig, der her levede op og traadte i Virksomhed. Det var ikke min Mening at optræde som historisk Videnskabsmand, men kun som Historiefortæller — som Udnytter af den Evne, jeg i sin Tid under min tolvaarige Virksomhed som Højskolemand havde faaet opøvet, Evnen til at uddrage det væsentlige af et foreliggende historisk Stof, ordne det overskueligt og fremstille det paa en nogenlunde letfattelig Maade.[1])

Ja, Bogen betød, at Højskolemanden og Folkeopdrageren ikke var død i mig. Og det var det samme, der gjorde sig gældende, da jeg efter Krigens Udbrud følte mig drevet til at træde ind for „Sandheden om Tyskland“, ikke blot ved at optage Hamiltons Artikel, men ogsaa gennem egne Indlæg i den følgende Tid, baade i mit eget Blad og i forskellige Dagblade. I „Frit Vidnesbyrd“ sidste Nummer (15. Sept. 1915), inden det gik ind, skrev jeg:

[1]) Denne Bemærkning finder ogsaa Anvendelse paa mit tidligere historiske Arbejde „De forenede Staters Historie“ (1892).

. . . Hvad det i Øjeblikket drejer sig om, er, at det danske Folk kan komme denne saa kritiske Tid igennem uden at tage yderligere Skade paa sin Sjæl. Vi har længe nok baaret Nag til Tyskerne, og det er os selv, langt mere end Tyskerne, der lider derunder . . . Ja, det drejer sig her om en stor Fare for den danske Folkesjæl. Og fordi jeg ser dette, derfor er det, jeg har villet gøre mit til, at ikke Sindene hos mine Landsmænd skulde yderligere forgiftes af alt det ækle Tyskerhad, der pustes ind over vore Grænser i denne Krigens Tid, — at ikke vort af Naturen gode og sunde Omdømme skal tilsidst ganske forvirres af de ofte ligefrem vanvittige Vrangforestillinger om Tyskland, der af dets Fjender søges indpodede alle neutrale Folkefærd.

Der maa mobiliseres en Sikkerhedsvagt mod denne Smitte. Thi det gælder Livet for os. Vi kan i Længden slet ikke undvære et godt og hjerteligt Forhold til vor store Frænde og Nabo mod Syd. En fortsat Isolation til den Side vil bringe os til den yderste Forarmelse sjæleligt og aandeligt, vel ogsaa tilsidst materielt . . . Nogle maa vi have at være Venner med og dele Tanker og Impulser med . . . Det gaar os ellers som Beboerne af smaa Ølande, hvor den stadige Indavl fører til Stilstand og Degeneration.

Tag som en Stikprøve f. Eks. vort Kirkeliv og vor teologiske Verden i de senere Aaringer. Se, hvorledes det tager til, dette ængstende Præg af selvglad Aandløshed. Se disse snart ganske stillestaaende, af „tysk Teologi" uforstyrrede Vande, denne hyggeligt-hjemlige lille Dam, hvor frem for alt ingen faar Lov at røre op i Andemaden.

Andemaden! Ja, jeg skulde næsten tro, jeg her fik nævnt det — det, der har lagt sig over vor aandelige Tilværelse, baade den kirkelige og den ikke-kirkelige, som Følge af vor meningsløse Isolation. Aarene er gaaet, men Andemaden har bredt sig. Andemaden er blevet stadig tykkere. Somme Eksistenser svælger deri og svømmer ovenpaa og har just her

fundet deres rette Element. Andre kvæles derunder eller snapper efter Vejret og kæmper for Livet.

Man vil lægge Mærke til den Sammenhæng, der her røber sig, mellem min Interesse for kirkelig og teologisk Udvikling og min Interesse for den hjertelige og aandelige Forbindelse med Tyskland. Denne Sammenhæng er der jo iøvrigt slet intet underligt i, saa sandt som Tyskland er Luthers og Reformationens Fædreland.

Det slesvigske Mellemværende — det var jo det, der stod som en Hindring for det gode Naboforhold mellem de to Nationer. Jeg maa sige, at jeg, forud for Verdenskrigen, var af den Mening, at det vilde være klogest, om vi fra dansk Side ganske ophørte at tale om politisk Genforening og saa samlede vore Bestræbelser om at kræve det danske Sprogs og den danske Nationalitets Ret anerkendt i Nordslesvig. Da ansaa jeg det for sandsynligt, at man vilde kunne opnaa store Indrømmelser, og at det nabovenlige Forhold mellem Danske og Tyske efterhaanden kunde komme i Stand. Og hvis Grænsen saa engang skulde flyttes sydpaa, da vilde det kun blive med det tyske Riges gode Vilje, altsaa efter en fri Overenskomst om at lade Befolkningens Vilje blive afgørende.

Nu *er* Grænsen flyttet sydpaa. Og det er sket i Kraft af den Grundsætning om Folkenes Selvbestemmelsesret, som den tyske Regering ved Krigens Slutning selv har givet sin Tilslutning til — saadan i al Almindelighed i hvert Fald. Og det vilde jo være herligt, om man nu trygt turde haabe, at det tyske Folk og Rige i Fremtiden vilde se Forandringen under dette Synspunkt og vise sig til-

bøjelige til med god Vilje ligesom at efterbevillige Tingen og altsaa se bort fra den Omstændighed, at Bestemmelsen om Grænseflytningen ved Tidernes Ugunst blev en Del af den usalige Versaillestraktat.

Man maa haabe det. Thi naar det tyske Rige kommer til Magt igen — hvad man vist temmelig sikkert kan regne med — da vil det jo komme til en ganske grundig Revision af Versaillestraktaten. Og da vil det — for det slesvigske Spørgsmaals Vedkommende — i meget høj Grad komme an paa, hvordan Naboforhold mellem Dansk og Tysk i det hele og i Slesvig i Særdeleshed i Mellemtiden har udviklet sig. Har vi til den Tid lært at se paa hinanden som Venner og Brødre, da vil der ogsaa være Udsigt til, at vi fremdeles som Venner og Brødre vil kunne enes om at lade Grænsen ligge, hvor den nu er lagt.

Det er nu 50 Aar siden, at Danmarks gode Ven Bjørnstjerne Bjørnson stod frem paa Vennemødet i Kasino efter Grundtvigs Død og opfordrede os Danske til at „forandre Signalerne“ overfor Tyskland. Den Opfordring kunde ikke godt finde Ørenlyd, saa længe Pragerfredens § 5 endnu henstod uopfyldt. Men nu er den Hindring ikke tilstede længer, og nu er Tiden inde til en Signalforandring, en ny forstaaende og imødekommende Holdning fra vor Side overfor tysk Kultur og tysk Folkeliv.

Paa et Møde i Rødding sidste Efteraar (1921) spurgte jeg den danske Folkehøjskole, om den ikke passende kunde gøre sig til Organ for denne saa paatrængende nødvendige Signalforandring. Jeg sagde:

Lad da Folkehøjskolerne forstaa deres Kald og yde deres Hjælp til at faa dette ny Danmark frem. Højskolerne har haft deres Tid. De kom og hjalp, da Danmark var nedslaaet efter Tabet af Sønderjylland. De bidrog deres til, at Folket fik taget sig sammen efter Nederlaget og fik nyt Haab. Nu, efter Genforeningen, kan Folkehøjskolerne atter faa deres Tid og indlægge sig ny Fortjeneste af Land og Folk, dersom de vil gaa foran til at føre Folkebevidstheden og Folkelivet op paa det højere Trin, som det vil blive nødvendigt at hæve sig til, dersom vi skal kunne beholde, hvad vi har faaet.

Mit Foredrag blev offentliggjort i Gads danske Magasin (Sept. 1921). Men ingen Højskolemand har svaret derpaa. Det vilde jo være skønt, om man kunde udtyde Tavsheden som stiltiende Tilslutning. Men jeg har nærmest den Fornemmelse, at Højskolen slet ikke har hørt, hvad jeg sagde til den.

Det er vel egentlig heller ikke at vente, at Højskolen der er bleven saa over al Maade dygtig til at tale, ogsaa endnu skulde kunne høre.

Den om det. Jeg for mit Vedkommende er tilfreds med at have faaet afleveret mit Budskab.

Det er i det hele taget den Art Tilfredshed, jeg paa mine gamle Dage høster som Frugt af min offentlige Virksomhed. Jeg har ikke fundet Tilhængere og har ikke paaviseligt sat noget igennem. Men hvad Budskab, jeg har haft, det har jeg altid afleveret, saa at jeg har haft en god Nattesøvn og har det endnu og haaber ogsaa ved Guds Barmhjertighed at faa det, naar jeg sidste Gang skal lukke mine Øjne.

Jeg har ikke gjort Karriere. Men jeg har kunnet und-

være det. Thi jeg har paa Forhaand vundet det store Lod i Livets Lotteri. Ja, ligesom jeg begyndte disse Optegnelser med en Tak til Gud for mit lyse og gode Barndomshjem, saaledes vil jeg ende dem med en ikke mindre dybtfølt Tak til mit Livs Gud for min Ægteskabslykke. Min Hustru har været — og er — mit Livs Under. Mine Børn — ingen af dem har gjort mig Sorg, alle har de kun hjulpet til at gøre mig rig og glad. Hvad vi har haft sammen, min Hustru og jeg, vi to og vore Børn og andre paarørende, det er mangfoldigt og lykkeligt, og det staar opskrevet i min intime Levnedsbog, men ikke med Pen og Blæk og slet ikke til Trykken.

Hvor meget jeg endnu kan have tilbage baade at opleve og stride, véd ingen. Men jeg fortrøster mig til, at, som det hidtil er gaaet, skal det vedblive at gaa, at — som Salmisten skriver — „Herren skal befale sin Miskundhed om Dagen, og om Natten skal hans Sang være hos mig, en Bøn til mit Livs Gud.“ (Ps. 42,9).

Ja, *Bønnen til mit Livs Gud*, den har været den røde Traad gennem alt mit Liv — den har gaaet gennem mine Nætter (thi ogsaa jeg med det gode Sovehjerte har kendt vaagne Nætter) og mine Dage, forbindende dem med hinanden, givende, under alle Omskiftelser, mit Liv Enhed og Sammenhæng. Ja, jeg vil sige, at dersom det i det hele har været noget og betydet noget, alt det, jeg gennem Aarene har stridt og stræbt, ydet og forsøgt, da har det været og skal mere og mere blive, alt tilsammen og efter dets inderste Mening, en Bøn til mit Livs Gud.

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KJØBENHAVN

Berkeley

Berkeley

Berkeley

Berkeley

Berkeley